dünya SOLU

3 AYLIK
SOSYALİST
ÇEVİRİ
DERGİSİ
BAHAR-YAZ '90
SAYI: 5

Garboçov'un Sosyalizmi
R. W. Davies

FMLN'nin Diyalog Politikası
Al. KB

Polonya Laboratuvarı
John Keane

Polonya Nereye Gidiyor?
Janusz Reykowski

İrlanda Marksizminin Teorik Sorunları
Ellen Hazelkorn

1990'larda ABD Emperyalizmi
Paul M. Sweezy

Şimdi Kapitalizm Takviye mi Ediliyor?
Dieter Elken

Stalin Mozolesine
Z

dünya SOLU

İÇİNDEKİLER

3- Gorbaçov'un Sosyalizmi.....*R. W. Davies*
25- FMLN'nin Diyalog Politikası.....*Al. KB*
37- Polonya Laboratuvarı.....*John Keane*
46- Polonya Nereye Gidiyor?.....*Januzs Reykowski*
55- İrlanda Marksizminin Sorunları.....*Ellen Hazelkorn*
78- '90'larda ABD Emperyalizmi.....*Paul M. Sweezy*
91- Fülberth Eleştirisi.....*Dieter Elken*
97- Stalin Mozolesine.....*Z*

dünya SOLU

DÜNYA SOLU 5 BAHAR-YAZ '90

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: Şevki Ömeroğlu
Yayın Kurulu: Yalçın Küçük - Şevki Ömeroğlu - Ahmet Zengin
Yönetim Yeri: Büyük Reşit Paşa Cad. No: 40/4
BEYAZIT/İST. TEL: 513 84 29

Dizgi: Maraton Dizgievi
Baskı: Öz Ofset / HAZİRAN 1990

Bir AKIŞ & DÖNEM Yayınıdır.

AKIŞ YAYINCILIK
Büyük Reşit Paşa Cad.
No: 40/4 BEYAZIT/İST.
Tel: (1) 513 84 29

DÖNEM YAYINCILI
Konur Sok. 73/9
KIZILAY/ANKARA
Tel: (4) 125 93 78

Tarihsel Perspektif İçerisinde Gorbaçov'un Sosyalizmi

R. W. Davies

New Left Review, No.179, Ocak-Şubat 1990

> Bir gün belki Sovyet komünizminin günümüz ya da gelecekteki lideri, liderleri engelleri yarıp geçerek kendilerini devrim ilerletilmesinde güçsüz kılan bir noktaya getirecek güdüleme olmadan özgürlük güçlerini yeniden canlandırarak, iç ve dış politikayı bir diğerine zarar vermeyecek şekilde dengeye oturtarak reformu sürdürecek isteği, cesareti ve politik beceriyi gösterebilir. Böyle bir durumda kaçınılmaz hedef Lenin'in yanısıra eski sosyalist geleneğe de dönmek olacaktır.
>
> Carl Landauer, *Avrupa Sosyalizmi* (1959)

1989 yılının değişik dönemlerinde Batının görünümü, dünya komünizminin derin bir kriz içerisinde bulunduğunun dramik teyidir.[1] Bütün Doğu Avrupa ülkeleri hızlı ve kesin bir şekilde Komünist Parti'lerinin azınlıkta kalacağı çok partili sisteme doğru yönelmişlerdir, Macaristan ve Polonya ekonomileri kapitalist sektör tarafından ele geçirilmektedir. Çin'de Komünist Parti'deki etkin grup demokratik hareketleri kaba kuvvetle bastırmıştır. Komünist dünyanın dışında sosyalizm 1970'lerden bu yana bir kriz yaşamaktadır. 1939'da ve hatta 1965'de - en azından çoğu sosyaliste göre- sosyalizmin, komünist veya demokratik sosyalist biçimiyle ya da kapitalizm-sosyalizm arasındaki bir tür yakınlaşmayla, dünyada en yaygın sistem olacağı mümkün görünüyordu. Sanayileşmiş kapitalist ülkeler ise '80'lerin sonuna doğru ekonomik kriz dönemini atlatarak teknik alanda daha da ilerlediler ve ekonomilerini güçlendirdiler. Bu sanayileşmiş ülkeler nedeniyle Üçüncü Dünya dediğimiz, Tayvan, Güney Kore gibi ülkelerde sosyalist hareketler geriledi.

Komünizmin ve demokratik sosyalizmin bu kasvetli görünümü son 20 yıla dayanan yüzeysel tahminlerden dolayı olabilir. Kapitalizm ancak yüzyıllarca süren bir karışıklık, ilerlemenin ya da gerilemenin zaman zaman görüldüğü uzun bir dönemden sonra kendini inşa edebildi ve dünyanın en nüfuzlu ekonomik siste-

mi haline geldi. Geniş bir perspektif içinde baktığımızda, önümüzdeki birkaç yüzyılda 1970 ve 80'ler belki de Sosyalizmin yükselişinde bir gerileme dönemi olarak görülecek. Belki aynı perspektifte 1929'lardan bu yana (1917?) Sovyetlerdeki gelişmeler, yanlış bakışın etkisiyle bir felaket olarak da görünebilir.

Bana öyle geliyor ki, spesifik kapitalizme yöneltilen sosyalist eleştirilerin bir çoğu önceki yüzyılda olduğu gibi 1990'larda da güçlü kalmıştır. Bir çeşit sosyalist dünya düzeni için elverişli bir konum söz konusudur. Gelişmiş ülkelerin çoğunda sınıflar arası farklar giderek artmakta bir sınıf iyice zenginleşirken diğeri daha da yoksul düşmektedir. Dünyanın büyük bir bölümü fakirleşecektir, bu ülkelerin dış borçları daha şimdiden gelişmiş kapitalist ülkeler için birer yüktürler. Daha da ötesi sanayileşme, dünya ölçeğinde önemli ekolojik sorunlar getirmektedir. Ulusal ve uluslararası planlamalar yapmadan ve çok uluslu şirketlerin aktivitelerini düzenlemeden bütün bu sorunlar çözülebilir mi, Dünya ekonomisi gelişebilir mi?

Komünist dünyada kesin ve belirli, fakat komünist olmayan dünyada kronik bir hale gelen insanlığın geleceği konusundaki belirsizlikler için Gorbaçov ve yandaşlarının başlattığı siyasi ve ekonomik program hakkında detaylıca düşünmeliyiz. 1985'ten bu yana Sovyet "Yeni Düşünce"si ilk başlarda uluslararası ilişkilerde olduğu kadar içişlerinde de **fikirlerin** şaşırtıcı bir dönüşümünü içermekteydi. Bu ana kadar ekonomi uygulamada reform dışı bırakılmıştı ve reforma doğru ilk adımlar atılmaya başlandığında ekonomi derin bir krize saplandı. Fakat bu yeni sosyalizm modelinin bazı unsurları, geleneksel Sovyet modelinin yanı sıra Lenin'in hatta Marx'ın sosyalist geleceğe dair tanımladıkları önsezilerine ters düşen bir durum doğurmuştur. İşte bu makale sosyalist düşünce tarihini ve geleneksel Sovyet modelini gözardı etmeden, bu yeni Sovyet yaklaşımını incelemektedir.

I- 1917'den önce Sosyalizm

Modern Sosyalizmin ilk izlerine Platon'un *Devlet*'inde, Thomas Moore'un *Ütopya*'sında daha sonra Gerrard Winstlay'ın gelecek üzerine düşüncelerinde rastlarız. Ancak "Sosyalizm" terimi hemen hemen ilk olarak Robert Owen tarafından 1827'de kullanılmış ve 19. yüzyıl Avrupa'sında sosyalizm yaygın bir siyasi düşünce olmuştur.

Birçok sosyalizm vardır. Fakat 19. yüzyılda geleceğin toplumu üzerine çeşitli modeller üç esas ilkede birleşmekteydi: Müşterek mülkiyet, demokratik yönetim ve eşitlik. Görüşler bu ilkelerin uygulamada ne anlama geleceğine göre birbirinden farklıydı. Fourier, Owen ve Proudhon için ideal ekonomi, çalışanların sahip olduğu ve yönettiği kooperatif ve şirketlerden oluşmaktaydı; sosyalizm üreticiler demokrasisini kapsamaktaydı. Bunlar ulusal ihtiyaçların karşılanması için bu farklı kooperatif ve şirketle-

rin birbirleriyle ilişki kurmalan gerektiğini de söylemekteydiler. ancak hepsinin ortak kuşkusu Morris'in de ortaya koyduğu gibi "yönetim biriminin her yurttaşın kendilerini tüm ayrıntılara karşı sorumlu hissedecek kadar yeterince ufak olmasını" düzenlemekti. (1889)

Diğer sosyalistlerin daha fazla kuşkuları vardı. Kapitalizm anarşinin yerini toplumsal fayda esasına dayalı üretim ve bölüşüm entegre yönetiminin almasının sağlanabilmesi, Saint-Simon'un düşüncesinin temel taşlarından biri ise etraflı bir plana varan "genel ön-tasarımlar" idi (General Foethaught). Toplum bu öntasarımlara göre düzenlenmeli ve devamında bir organizma ve onun organları gibi bunlar tarafından gözetilmelidir. Aynı yüzyıl içerisinde Bellamy, halkı temsil eden tek sendika tarafından merkezi idareyi savundu ve geleceğin ekonomisini 'bir generalin emrindeki disiplinli bir orduya' benzetti. Marx'da gelecekteki sosyalist veya komünist ekonominin kapsamlı bir sekilde planlanmasından yanaydı. *Gotha Programının Eleştirisi* (1875).

Genelde kapsamlı planlamanın gereği üzerinde duranlar, müşterek mülkiyetten de yanaydılar. Marx ve Engels,devletin Sosyalizme geçişte zorunlu bir mekânizma olarak kendini zamanla çürüteceğine inanmaktaydılar, bunun yanı sıra geçis döneminde 'devletin elinde bulunan tüm üretim araçlarının merkezileştirilmesi' gerektiğini de vurguluyorlardı. (1848) Saint-Simon, Marx ve Bellamy, Sosyalizmin demokratik olduğuna kuvvetle inanıyorlardı. Engels ise üreticilerin serbest ve esit birleşimlerinden söz ediyordu. Fakat belki de Sosyalist hareke'in bu kanadının, planlanmış bir toplumun idarecilerinin gücünden kaygı duymadıklarını söylemek doğru olacaktır. Saint-Simon mutluluk içerisinde teknokrasi (teknisyen elit), tarafından idare edilen bir ekonomiden söz etmekteydi. Marx, kendisini, güç sahibi olan işçilerin, kendilerini sıradan işçilerin üzerine koyacağını göremekle suçlayan Bakunin ile fikir ayrılığına düşmüştü. Bakunin'e göre sosyalist devlet, **'tasnif edilmis sıradan çalışan kadın ve erkeklerin aynı ritmde birlikte çalışacağı ve yaşayacağı, uyuyacağı, zeki ve eğitimlilerin ise yönetme imtiyazına sahip oldukları bir kışladır'**. William Morris ise Bellamy'nin Utopyasını 'ulusal merkezileştirmenin en uç noktasında ortaya çıkan devlet komünizmi' olarak itham etmekteydi.

Eşitlik konusunda da küçük uyuşmazlıklar vardı. Bütün Sosyalistler bu yeni düzenin önceki toplumlardan daha büyük eşitliği bünyesinde bulundurduğuna inanmaktaydılar ve çoğu da tam bir eşitlikten yanaydılar. Marx, Komünist toplumun ileri safhası ile ilk safhasını -ki buna sosyalizm demekteydi- ayırt etti. İleri safhada ürünün ihtiyaca göre bölüşümünü esas almaktaydı, ilk ya da sosyalist safhada ise henüz yeterli bir birikim söz konusu olmadığından ürün, emeğe göre dağıtılmaktaydı. Ancak bu eşitsizliğin kisisel çıkalar doğrultusunda kullanılması sözkonusu değildi. Genel olarak 19. yüzyılda sosyalistler, en önemli yararlılık olarak, daha eşit bölüşüm üzerinde durdular.

Bütün bu çatışan fikirler devrim öncesi Rus sosyalist hareketi içinde de bulunmaktaydı. Konulara -çözümlenmemiş sorunlara-, geleceğin sosyalist toplumuna bakışta az ya da çok müşterek enternasyonal değerlendirmeler yer almaktaydı.[2]

Bunları anlatırken pazardan söz etmedim. Hiçbir istisna olmadan, sosyalistlerin her iki kanadı da sosyalist toplumda pazara ihtiyaç olmayacağı görüşündeydiler. Fourier, kendi anlattığı toplumda tüccarların ticari entrikalarının bertaraf edileceğini vurguluyordu. Marx, sosyalist toplumda paranın yerini 'labor token' (işçi jetonu)ların alacağını söylemekteydi. Bellamy de bölüşümde buna benzer bir düzen düşünmekteydi. Hatta, 20. yüzyılın başında Kautsky, para kullanımı devam ederken, bir çeşit planlanmış eşyaların değişiminin bölümün yerini alabileceğini ortaya atmıştı. Onun çağdaşı Bernstein ise her endüstri için tek bir üreticiler birliği olacağını savunmuş, böylelikle rekabette vahşi kanunların bertaraf edileceğini, rekabetin devlet tekeli tarafından baskı altına alınarak ortadan kalkacağını söylemişti.

Teodor Hertzka'nın *'Freeland'* (Özgür Ülke) (1886 ve 1890) adlı eseri gerçekten önemli bir istisnadır. Burada kendi kendini yöneten firmalar birlikte pazarı oluşturmuşlardır: Emek güçlerinin giriş ve çıkışlarını otomatik bir düzende olduğu rekabet kurallarıyla belirlenen, bütün emek ürünlerinin fiyatları çeşitli iş dallarının ürünlerine duyulan ihtiyaça göredir.[3] Hertzka, Heimann ve 1920'lerin -bunlar daha sonra 1930'larda Lange, Dickinson ve diğerleri tarafından izlenecekti- pazar sosyalistlerinin müjdeleyicisidir. Bu sosyalist pazar modelleri, Von Mises'in **'yönetilen sosyalizmin çalışmaz'** olduğunu göstermeye yönelik çok bilinen denemesinden ilham almaktadır. Bu modelin bazı çeşitlemelerinde piyasa fiyatlarının rekabet tarafından oluşturularak sosyalist firmalara öncülük ettiği görülür, bazılarında devlet, fiyatları serbest piyasadakine eşitleyecek şekilde ayarlayacaktır. Bazı modellerde yatırım, üretim ve tüketimden farklı olarak piyasada belirlenir, diğerlerinde ise merkezi planlamacılar tarafından belirlenmektedir.

Batı'da, sosyalizmde piyasanın devam edeceği görüşü 1920'lere dek yaygın değildi. Sosyalizm tartışmalarının başlıcalarından biri, kapitalist pazardan ayrı düşünülemeyecek israf, kaos ve düzensiz değişimin sosyalizm tarafından yok edilmesiydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce hemen hemen bütün sosyalistler böylelikle pazarın da kendi kendini ortadan kaldıracağını düşünmekteydiler.

II- Geleneksel Sovyet Modeli

Sosyalist ekonominin Sovyet modeli 19. yüzyıla hakim olan sosyalizm görüsünün üc ana ilkesini bozdu: yani müsterek mülkiyet, demokratik yönetim ve eşitlik. Sovyet komünistleri için müşterek mülkiyet sonunda devlet mülkiyeti demekti. Ölümünden önce kısa bir veniden düsünme döneminde Lenin, sosyalizmden

'uygar kooperatif toplumu' olarak bahsetmiştir. Fakat yine de **Yeni Ekonomik Politika** dönemindeki klasik Bolşevik yaklaşımı, devlet mülkiyetinin, müşterek mülkiyetin en ileri biçimi olduğuydu. 1930'larda bu yaklaşım bir dogma haline geldi ve devlet bu ileri mülkiyet biçimini söndürdüğünde, yeniden 'kamu mülkiyeti' **(obshche narodnaya sobstvennost)** ismiyle ortaya çıkacaktı.

Sovyet Komünistleri, devlet mülkiyetini savunurken, güçlü bir şekilde merkezi planlamanın sosyalist ekonomideki önemini vurguluyordu. Elbetteki, yarı sanayileşmiş köylü toplumunun, sanayileşmiş teknik ve verimli bir düzeye getirilmesi için planlama kısmen Sovyet Rusya'da gerekliydi. Aynı zamanda planlamaya Sosyalizmden Komünizme geçiste de gerek duyulacaktı. Planlama, kapitalist pazar anarşisinin anti-teziydi.

YEP'nın uygulanması esnasında bazı ekonomistler esnek bir planlama biçiminden yanaydılar. 1928'e kadar herkes planlamanın pazar dengesiyle ve köylülerle serbest ekonomik ilişkilerle uygun yapılması gerektiğini ileri sürmekteydiler. Fakat bütün komünist ekonomistler bunun bir geçiş dönemi olduğunu düşünmekteydiler: er geç planlama pazarın, ürün değişimi de ticaretin yerini alacaktı. 1929-31 yılları arasında tüm kapitalist dünyanın içine sürüklendiği ekonomik kriz ve işsizliğin yüksek ölçekte seyretmesi, planlamanın, evrensel geçerliliğini açıkça göstermişti.

Planlamanın önemi üzerinde böylesine durulması, Bolşevik programındaki, öz-yönetim ilkesi ya da üreticiler demokrasisinin fiili olarak ortadan kaldırılması anlamına geliyordu. Hikâye karışıktır. 1918 baharında Lenin, endüstride ya da başka yerlerde 'komite yönetimi' yerine 'tek kişi yönetimi' üzerinde ısrarla durdu. Bu yöneticiler işbaşına seçimle değil atamayla gelmeliydiler. 1920'de bu görüş önce sendikalar ve parti üyelerinin daha sonra da devlet sanayiinden sorumlu genel yönetimin muhalefetiyle zorlandı. En sonunda 1921'de işçilerin muhalefetinin kırılmasıyla parti doktrinine aşılandı. Lenin tek kişi yönetiminin gerekli olduğunu ve Sovyet proletaryasının kapitalist tröstlerden birçok şey öğrenebileceğini tartışmaktaydı. Bunu izleyen yıllarda öz yönetim için sınırlı bir düzen ve yöneticilerin seçimle işbaşına gelmeleri tekrar görülmeye başladı. Öz yönetim ancak 1921-1970 yılları arasında fiilen Sovyet Sosyalizmi'nde kayboldu.

Sovyet modelinin Batı Avrupa sosyalizmi üzerinde derin bir etkisi vardır. Özellikle 1930 ve 40'larda sosyalizmin, idari kumanda veya bürokratik bakış açısı Avrupa'da da etki alanı oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Britanya'da işçi hükümeti sosyalizasyonun millileştirme anlamına geldiğini öne sürmüştür. Nitekim sendikalar da politikacılarla aynı görüş doğrultusunda, millileştirilmiş sanayinin işçiler kurulu tarafından seçilerek değil de atamayla işbaşına geçen yöneticiler tarafından işletilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

1931'e kadar 19. yüzyıl sosyalizminin üçüncü ilkesi daha fazla

emek harcayan grubun bölüşümden daha fazla pay alması -Sovyetler Birliği'nin doktrininde ve pratiğinde destek görmeye devam etti. Parti ve sendikalar, sosyalizme geçişte beceri ve emeğin yoğunluğu gibi nedenlerle ücret farklılığının olabileceğini açıkladılar. Buna rağmen 1920'lerde sanayi kesiminde ücret farklılıkları oldukça az tutulmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bölüsümdeki bu eşitleme yönetici elite uygulanmamıştır; onların ayrıcalıkları 1918'den sonra az ya da çok ilerleme kaydetmiştir. Parti üyeleri, **'partmaksimum'** denilen azami ücrete tabi tutulmaktaydılar. Parti ileri gelenleri ise özel lojman, sağlık ve çeşitli özel hizmetlerden yararlandırılmaktaydı.

Stalin, iş yöneticilerine hitaben yaptığı bir konuşmada küçük burjuva egalitaryanizmini (sosyal ve siyasal eşitlikcilik) suçlayarak sosyalist toplumun kurulmasında büyük gelir farklılığında ısrar edince, 1931 Haziranı'nda halkın büyük tepkisiyle karşılaştı. Ertesi yıl ise **'partmaksimum'** kaldırıldı.

Devrim-sonrası Sovyet Komünistlerinin, savaş öncesi Sosyalistler gibi, Sosyalizmin kurulmasıyla piyasanın ortadan kalkacağına inandıklarını daha önce belirtmiştim. Ancak bu görüş, gerek YEP, gerekse Stalin döneminde aşınmıştır. 1920'lerdeki YEP döneminde sosyalizme geçişte piyasa ekonomisinin yaşayacağı varsayıldı ve birçok parti ileri gelenleri bu geçiş döneminin yıllar alacağını göz önünde tuttu. 1929'da 'büyük sıçrayış'la piyasanın sonu görünür gibi oldu ve ardından gelen yıllarda merkezi planlamanın uygulanmaya başlaması görüldü. 1934'le birlikte her nasılsa merkezi idarenin yönettiği ekonomi de bozulmaya başladı.

Bazı açılardan bakıldığında, Stalin yönetiminde kurulan ekonomik sistem 1930'larda görülen parasız ürün değişimi ekonomisi değildir. İlk önce kollektif ve devlet çiftlikleri köylülerin kişisel mallarının varlığına izin veriyordu. Başka bir deyişle, köylünün ineği ve kümes hayvanları olabilirdi. Devlete karşı yükümlülüklerini tamamladıktan sonra ürünlerini satmalarına izin verilmişti - gerçekte bu arz ve talep ile fiyatların belirlendiği serbest bir piyasaydı.- İkincisi işçi kesiminden herkes -bazı özel durumlar hariç- işini dilediği zaman değiştirmekte serbestti. Stalin döneminde ve daha sonra emek pazarında bir sürü giderilmesi gereken eksiklikler bulunmaktaydı. Ücret ve diğer maddi düzenlemeler sektörün öncelliğine göre ayarlanmıştı.

Bu düzenlemeler, bugün bile devlet sektöründeki işçilerin iş değiştirme haklarının sınırlı olduğu Çin'in ekonomik sistemiyle karşıtlık yaratıyordu. Üçüncü olarak 1934 sonundan itibaren yiyecek ve tüketim maddelerinin oranı ülkede ve ticaret kooperatiflerinde çok düştü. (Bu İkinci Dünya Savaşı'ndan 1947'ye kadar sürdü, aynı sorun yerel olarak 1970'lerde de görüldü.) Tüketiciler ancak varolan ürünleri satın almaktaydılar. Bu da sınırlı fiyatların, devlet tarafından ayarlandığı kontrol edilen bir piyasada mümkün olmaktaydı. Dördüncü olarak, etkilerini gelecek yıllarda bırakacak olan gayri meşru uygulamalar ortaya çıktı (Kara bor-

sa piyasası gibi).

Sosyalizmin Sovyet modeli kumanda ekonomisiyle 1930'larda tanıştı ve bu model bugüne kadar güçlü kaldı. Fakat zaman zaman piyasa güçlerinin işlemesine sınırlı da olsa önemli imtiyazlar tanındı.

III- Sovyet Sosyalizminin Yeni Modeline Doğru

Batılı Sovyetologlan şaşırtan Gorbaçov'un reformlarının en can alıcı yanı demokratik ve ekonomik reformların üzerinde birlikte durulmasıdır. 1989 baharına kadar Çinli ekonomistler ekonomik reformlar için siyasal demokratizasyonun çok önemli olmadığını söylemişlerdir. Diğer ekonomistler ise gerekli yurttaş ve işçi haklarından yana olmuşlardır, Thatcher öncesi İngiltere'de olduğu gibi, bunların ekonomik etkinliğin yolunu kapadığını ve bunların yokluğunun da Güney Kore gibi ülkelerin gelişmesinde önemli bir engel olduğunu da belirtmişlerdir. Fakat aynı tarihte Çin'in yaşadığı siyasal krizden sonra Gorbaçov'un sosyalist demokrasi çağrısı daha da insancıl görünmektedir.

Bürokrasinin Rolü

Sağ kanattan sol kanada değin tüm farklı görüşlerdeki reformcuların birleştiği konulardan birisi de merkezi bürokratik yapının muhafazakâr bir güç olduğu ve reformlan tıkadığıdır. Ancak Gorbaçov'un devletin parti sistemiyle yönetilebilmesi için 'emir kumanda sistemi' adını verdiği Stalin dönemi ve daha sonra Brejnev tarafından sürdürülen Sovyet sisteminde, toplumsal görünüm neydi?

1930 ve 1940'larda birçok toplumsal eksikliklere rağmen yaygın resmi görüş sosyalizme adım atıldığıydı. İşte akademisyen G.Smirnov (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Başkanı), Sovyet toplumu, sosyalizmin bir şekliydi demektedir: kitleler sosyalizm için çalışmakta ve sömürülen sınıf bulunmamaktaydı. Smirnov sistemin şu isimlerle de nitelendirilebileceğini belirtmiştir; 'kışla sosyalizmi', 'devlet sosyalizmi', 'erken sosyalizm'[4] ya da 'deforme edilmiş sosyalizm'

Diğer önemli kişiler daha da ileri giderek bürokrasinin toplumsal bir grup olarak -en azından 1985'e kadar- siyasi iktidara el koyduğunu tartışmaktaydılar. Hatta sömürücü, egemen bir sınıfın ortaya çıktığını söylemekteydiler.[5] 1988-89 yılları arasına bu görüşün taraftarları oldukça arttı. Geçmişte Sovyet toplumunu karşılıklı ilişki grupları olarak niteleyen akademisyen Zavlaskaya'nın 1988 Aralığı'nda 'nomenclatura stratum'un sınıf olma yolunda olduğunu açıklaması göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.[6]

Ancak Gorbaçov ve yandaşları bu sorun üzerine ciddi bir şekilde eğilmemişlerdir. Gorbaçov bürokratların artan tutuculuğuna

konservatizmine zaman zaman saldırmıştır ve bunun yaygın bir toplumsal fenomen olduğunu söylemiştir. Ekim 1987'deki Parti Merkez Komite Plenum'unda, bir parti biriminin yetkililerden birini azletmek istediği ancak **tepeden tırnağa** bütün **'Nomenklatura'**nın bu **'nomenklaturshchik'**i korumaya geçtiği bir dedektif hikâyesi nakledildi. Yine Ekim 1988'de Merkez Komite'nin Ziraat Kongresi'nde Gorbaçov'un bürokrasiye yönelik saldırılara onayı, bir delegenin konuşmasına müdahale etmesiyle açıklık kazanmıştır:

[V.I. Guseinov] Çiftliklerden bakanlığa kadar tüm uzmanlar ve liderler, idarî ekonomi işleyişinin bir çeşit dişlileridir (vinik), **perestroika**'nın muhafazakârlarıdır.

[M.S.Gorbaçov] Onlar dişli değil, ancak büyük cıvatalardır.[8]

Yetkililere tanınan özel alışveriş imkânları, sağlık hizmetleri ve lojman gibi ayrıcalıklar nedeniyle son birkaç yıl içerisinde halk arasında da bu kesime karşı düşmanlık artmaya başlamış nitekim 1989 Mart seçimlerinde bu düşmanlık önemli bir rol oynamıştır. Parti yetkililerinin çoğu bu seçimde hezimete uğramışlardır. Ayrıcalıklara karşı bu nefrete Politbüro önceleri direnmişse de, Gorbaçov kısa bir süre içerisinde bunu algılayarak tüm bürokrasiye yönelik bir mücadele başlatmıştır. Bu mücadelenin başlatılmasında kamuoyunun yanısıra siyasi ve ekonomik reform mücadelesini, bürokrasiye yönelik bir mücadeleye dönüştüren reform karşıtı parti içindeki muhafazakârların da payı vardır. 1989 Haziran'ında Sovyetler Kongresi'nde şöyle bir tasarı teklifi sunulmuştur: Bütün yetkilerin ve ayrıcalıkların bir çeşit genel teftişinin (reviziya) yapılabilmesi için Yüksek Sovyet içinde bir komisyon kurulmalıdır. Başbakan Rizkov ise bu teklife şöyle bir ekleme yapmıştır:

Bu bağlamda ülke liderliği, sosyal adalet ilkeleri esas alınarak, ayrıcalık konumda yatan hastaların sağlık hizmetlerinden farklı şekillerde yararlanılmasının ortadan kalkmasını teklif etmiştir. Böylelikle SSCB Sağlık Bakanlığı'na bağlı Dördüncü Ana İdareyi de kapsayan sanatoryuma ve devlet dairelerinin huzur evlerine de aynı karar uygulanacaktır. (Alkış)[9]

Diğer taraftan Gorbaçov yeni nesil yeterli idarecilerin yaptıkları işten dolayı ödüllendirilmesi gerektiğine de inanmaktadır. 1988 Eylül'ünde çeşitli medya temsilcilerine hitaben yaptığı konuşmada, "Bürokratlarla ücret savaşı, fakat aynı zamanda **perestroika** düşüncesini kabul ederek yaygınlaşmasında başarı gösteren iyi kadrolar olmadan devrim yenilenemez.[10] Sovyetler Birliği'ndeki demokratizasyonun yönetici sınıfın olmadığı bir toplum ortaya çıkarıp çıkarmayacağı ise gelecekteki siyasi mücadelenin bir sorunudur.

İdari Sistemden Piyasaya

Perestroika'nın yandaşları, bir sınıf olarak bürokrasinin yenilme-

siyle ya da onunla ancak idari sistemin ortadan kaldırılması halinde piyasa için uygun bir ortam yaratılacağına inanmaktadırlar. 1986 Şubat'ında yapılan 27. Parti Kongresi'nde, Gorbaçov mal-para ilişkilerinin güçlendirilmesi gerektiğini belirten bir konuşma yapmıştır. Batılı uzmanlar ancak o zaman Gorbaçov'un kumanda ekonomisinde **'khozraschet'**in (pazar) rolünü arttırmaya niyetli olduğuna inanmışlardır. 1989 ile birlikte artık iyice belirginleşmişti: 'Safkan bir sosyalist piyasanın inşası için ekonomik reformun kesin bir denetimi olmalıdır. Tabii ki piyasa tamamiyle güçlü de olmayacaktır. Fakat insanlık ekonomiyi yönetebilmek için etkin ve demokratik daha başka bir mekanizma bulamamıştır. Bu nedenle sosyalist planlı ekonomi bundan başkasıyla yapamaz, yoldaşlar. Bu bilinmelidir."[11] V.A. Medvedev ise hemen ardından piyasanın -spekülatif çarpıklıklar giderildiği takdirde- insanlığın en büyük gelişimlerinden biri olduğunu ilan etmiştir.

Ne kadarı devlet tarafından planlanmalı, ne kadarı da piyasaya bırakılmalı, bu şimdilik belirsizdir. Bazı aşırı piyasa taraftarları ise Thatcher ve hatta Milton Friedman kadar ileri gitmektedirler. Bir yazar ise tıbbi tedavinin, hastanın gelirinden ya da sigortasından ödendiği, hasta ve klinik arasındaki yıllık bir kontrata bağlı olması gerektiğini teklif etmiştir. Buna benzer olarak da devlet veya yerel otoriteler tarafından finanse edilen konut sahipliği, ancak özel ihtiyaçlar durumunda söz konusu olmalıdır. Aynı yazara göre, devletin refahı için yapılan bu kesinti sosyalizmden ayrılmak olmayacaktır, 'sadece Stalin'in düşündüğü Sosyalizm' değildir.[13] Buna karşın V.A. Medvedev piyasanın yönlendirilmesi için güçlü bir merkeze ihtiyacı olduğunda ısrar etmektedir.[14] Ryzkov'da buna benzer bir çizgidedir: "yeni ekonomik sistemde piyasanın başarıyla gelişeceğine, eğer onu kontrol edecek etkin bir mekanizma oluşturabilirsek ve piyasa karşısında vatandaşların çıkarlarının korunmasını güvence altına alabilirsek, insanoğlunun iyiliğine hizmet edeceğine inanıyorum."[15]

Gorbaçov birçok kez piyasa ekonomistlerinin aşırı görüşlerini reddetmiştir. Bunlar zarar eden çiftliklerin kapatılmasını, arz ve talep eşitleninceye dek fiyatların yükselmesine izin vererek perakende piyasasında kısıntılardan kurtulmayı öneren teklifleri içermekteydi.[16] Gorbaçov, devletin gerek sosyal hizmetlerin sağlayıcısı, gerekse ekonominin genel düzenleyicisi olarak rolünü sürdürmesi gerektiğini düşünmekteydi. Ancak üretim ve yönetiminin devlet tarafından doğrudan idaresinin devamı konusunda hiçbir şey yapmaya kalkışmadı. Sovyetler Kongresinde, devletin sınırlı fonksiyonlarının üzerinde durmuştur: Devlet yönetimi 'ekonomi ünitelerinin operasyonel idaresine doğrudan müdahalenin fonksiyonlarından kurtarılmalı, genel normatif yapıların ve bunların işlerliği için gerekli ortamların yapılanması üzerinde yoğunlaşılmalıdır. Bilimsel ve teknik gelişmenin idaresine, alt yapı, çevre koruma, sosyal güvenliğin güvence altına alınması ve tekellerin, toplum için zararlı etkilerine karşı düzenlemeleri de

içeren ekonomik düzenlemeler gibi doğal etmenler kalacaktır.'[17]

Devlet Mülkiyetinden Müşterek Mülkiyete

Piyasa fikrinin benimsenmesiyle bürokratik kumanda reddedilmiş, bu yeni sosyalizm modeli aynı zamanda devlet mülkiyetinin, müşterek mülkiyetin en ileri şekli olduğu varsayımlarını da çürütmüştür. Devletin dışında kooperatif ve kişisel mülkiyet, sosyalist ekonomide eşit statüler olarak farzedilmekte, bunlar arasındaki seçim pratik tecrübeler sonucunda yapılmaktadır.[18] Bir keresinde Gorbaçov herhangi bir toplumsal biçimin, kurumların ya da dönüşümlerin... sosyalist yapılarının ana kriterinin şu soruya verilecek cevap içerisinde olduğunu öne sürmüştür: İnsanoğlu araç mıdır, amaç mıdır?[19] Bu çok tehlikeli bir ifadedir. Kapitalist hükümetlerden her biri de bu kritere dayanarak kendi toplumunun toplumcu sosyalist olduğunu öne sürebilir. Sovyetler Kongresi'nde Gorbaçov bundan başka kriterler de ortaya atmıştır: 'Sosyal refahın kamu yararına işlemesi için esnek ve etkili sosyal ilişkiler kurmak düşüncesindeyiz, mülkiyet her türlü canlı rekabette yaşayabilmek için gücünü ve haklarını ortaya koymalıdır. Sadece bir şart gereklidir: işçinin üretim araçları karşısında sömürülmesine ve yabancılaşmasına izin verilmemelidir.'[20]

Öz Yönetim ve Oto Finansman

Bu bize 'üreticiler demokrasisi' gibi bir şeyi anlatmak için kullanılan kendi kendini idare' ya da 'öz yönetim' **(samoupravlenie)** gibi önemli bir sorunu gündeme getirmektedir. 1970'lerde Sovyet sanayiinde yeni çalışmalar kendini göstermiştir. İşçi takımları **(brigady)** devlet fabrikalarında kendi takım liderlerini **(brigadiry)** seçmeye ve kollektif özerklikte çalışmaya başlamışlardır.[21] Daha sonra 1983'te 'Emek Kolektifleri Kanunu'nun ilan edilmesiyle, emek kolektifi toplantı kararları... İşletmenin yönetimine ve diğer ortaklara bırakılmıştı. Bu koşul birçok kısıtlamayla doluydu ve hemen uygulamaya konuldu.[22] Ancak 'öz yönetim'deki bu yeni tecrübeler Sovyet sosyalizminin daha önceki teori ve pratiğinden görülür bir ayrılıştı. Devlet ve Yasa Enstitüsü'nden Kurashvili, Novosibirsk Grubundan Aganbegyan ve Zavlavskaya, Uluslararası İşçi Hareketi Tarihi Enstitüsü'nden L.A. Gordon gibi reform taraftarları işçiye yönelik bu hareketi yeniden yapılanma adına onaylamaktaydılar. Durgunluk zamanında böylesi kararların alınmasının perde arkasındaki politik nedenleri henüz anlaşılabilmiş değil.

Kurashvili, işletmelerin ekonomik bağımsızlığının, orada çalışan işçilerin demokratik yönetimiyle birleştirilmesi gerektiğini ısrarla söylemektedir.[23] Gorbaçov'un SBKP Genel Sekreterliği'ne getirilmesinden sonraki ilk iki yıl içerisinde, öz yönetim ve sosyalist piyasa ekonomisine destek artmaya başlamıştır. 1987 Ha-

ziranı'nda uygulanmaya başlayan ekonomik reform, farklı görüşlerin bir çeşit uzlaşmasıydı ve 'öz yönetim' düşüncesini de içermekteydi. Kamu işletmesi Kanunu'yla gerek işletmenin oto finansman gerekse emek kolektiflerinin işletmenin efendisi olacağı bildirilmişti. Kanun Emek Kolektifi Konseyi'ne (STK), her işletmede bütün üretim ve sosyal açmazlar konusunda karar verme yetkisini tanımıştı.

Emek kolektifinin öz yönetiminin, işletmenin müdürünün tek adam yönetimiyle uyum sağlayacağı var sayılmıştı. Emek kolektifleri esas stratejide karar verecek, daha sonra müdür ve idari personeli STK'nın hiçbir müdahalesi olmadan bu stratejiyi hayata geçirecekti. Otoritenin STK ve işletmelerin yöneticileri arasında paylaştırılmasını esas alan yasa tasarısı sonuçta ortaya çıkacak yönetimin emek kolektifiyle uyumlu olacağını belirtmektedir.[25] STK ve işletme yöneticisi arasındaki ilişki ile kapitalist bir ekonomide geminin sahibi ve kaptanı arasındaki ilişki arasında paralellik kurulmuştur. Otoritenin yönetim ve kendi kendini yöneten emek kolektifleri arasında nasıl paylaşılması gerektiği kapsamlı bir şekilde tartışılmış mıdır?[27]

Öz yönetim prensibi, 19. yüzyıl sosyalist toplum görüşünün can alıcı bir yanını onarmaya kalkışmıştır. Pragmatik bir deyişle kumanda sistemine karşı etkili bir güçtür. Kumanda sistemini idare eden parti ve hükümet yetkilileri, güçlerini, işletmelerin aktivitelerine müdahale edebilmelerinden ve yöneticilerini atamalarını, azledilmelerini kontrol edebilmelerinden almaktadır. Emek kolektiflerinin yeni hakları birden bire bu otoriteyle kıyasıya bir mücadeleye girmiştir.

Bunun yanı sıra, devlet, işletme idaresi ve emek kolektifleri arasında gelecekteki ilişkiler oldukça belirsizdir. Ancak çetin bir mücadelenin beklendiği yadsınamaz. 1989'un en rağbet gören modeli **arenda**'dır, yani işletmenin bir bütün olarak emek kolektiflerine ve alt ünitelerinin çalışanlarına açılmasıdır.[28]

Bütün değişik şekillerinde, uygulandığı her işletmede öz yönetim, oto-finansman ile bağımlı olmuştur fakat bu birçok sorun da ortaya çıkarmıştır. Birincisi, Yugoslavya deneyimi göstermiştir ki işçi kolektiflerin işletmenin net kazancını, yatırıma mümkün olduğu kadar az para ayırarak, ücret olarak dağıtmaya güçlü bir eğilim göstermişlerdir. Sovyetlerde öz yönetimir savunucuları ve bu fikri ilk ortaya atanlar bu eğilimi önlemek için hisse modelleri teklif etmişlerdir. İşletmelerin hisseleri yalnız çalışanlarına tanzim edilecek, böylelikle işçiler yatırımın geleceğinden de kendilerini sorumlu hissedeceklerdir. Bu tip modellerin çoğunda işçi gelirlerinin önemli bir kısmı, emeklilikleri için de birikim sağlayan bu hisselerden gelmektedir. İşçi işletmeden ayrıldığında ya da emekli olduğunda, hissesi hemen paraya çevrilmelidir.[29]

İkincisi oto finansman, öz yönetimci işletmelerin, devlet fabrikalarında ücret ve çalışma şartları üzerine geniş yasaların bulunduğu SSCB'de uygulanması nasıl olacaktır? Bir görüş ulusal öl-

çekteki eşit ödemenin eşit olmayan iş koşulları yarattığını eleştirmiş ve her işletmenin kendi ayarlamalarını kendinin yapması gerektiğini savunmuştur. Ünlü Göz Cerrahisi Kooperatifinin Müdürü Fedorov, ulusal ücret ölçeğini, köle toplumunun bir çeşit mirası olarak tanımlamıştır.(30) Başka bir yazar ise Stalin'in 1931'deki anti-egaliteryen reformlarının egaliteryencilikle sonuçlandığını öne sürecek kadar ileri gitmiştir. (31) Diğer yazarlar ise ulusal ücret ölçeğinin kalmasından yana olmuşlar ancak işletmenin kendi kararlarına göre uygun ücret ödeme modellerine de izin verilmesi gerektiğine inanmışlardır.(32)

Bir üçüncü problemin çözülmesi oldukça zor görünmektedir. Eğer hisseli mülkiyet ile öz yönetim birarada uygulanmaya başlarsa, işçiler başka bir fabrikaya geçmekten vazgeçeceklerdir. Emek kolektifleri artık gereğince iş arkadaşlarına karşı istek duymayacaklar - zira hisse senedi sahibidirler. İş gücünün mobilitesiyle uyumlu bir öz yönetim sistemi oluşturulabilir mi?(33)

Fakat dördüncü bir zorluk ise, başarılı deneyimin vazgeçilmez pratik engelidir: idari sistemin devamı. Toptan ve perakende fiyatlar hâlâ yukarıdan ayarlanmaktadır, üretim kararlarının çoğu devlet tarafından alınmaktadır ve çoğu ihtiyaç maddeleri ise merkezi ihtiyaç maddeleri sisteminden sağlanmaktadır. İşletmeler piyasayla değil fakat idari planlamayla işlemektedir. Böylece ortaya keyfi hareket durumu çıkar, yavaşça işletmelerin kazançlarına uygulanmaya başlar. Müdürler ve işçiler kendi işlevleri ve yüksek otoritenin yanı sıra, kazanç seviyesine de bağlıdırlar. Böylelikle işçilerin kendi sahip oldukları işletmeleri kârlı bir hale getirmeleri için mali fedakârlıklarda bulunmaları gerektiği tartışması zayıf kalmıştır. Norilsk'teki bir kömür madeni oto-finansman esasına göre işletilmeye başlanmış ve sonucunda iş ücretleri (her randıman birimi başına ödeme) kamçılanmıştır. Resmi olmayan bazı gruplar ve kimi parti üyeleri tarafından desteklenen madenciler tam beş gün madeni işgal etmişlerdir. Maden yönetimi ve bakanlık önceki ücret seviyesini karşılayacak bir kaynak olmadığında ısrar etmiş ve Bakanlar Kurulu ile tüm sendikalar birliği bir mektupla bütün olanların, kolektiflerin kendi isteklerinin hedefleriyle hiçbir ilgisi olmayan ufak grubların kışkırtmasıyla çıktığı açıklanmıştır. Uyuşmazlığın her anında idareciler yürürlükteki fiyatların kâr hesaplarının ve satış şartlarının kesinlikle değişemeyeceğini düşünmekteydiler.(34)

Doğal olarak, öz yönetim bu zeminde işçiler tarafından devlet sömürüsüne karşı koymak için bir araç olacaktır. Parti Merkez Komitesi Sosyal ve Ekonomik Bölüm Başkanı V.I. Shimko, kolektiflerin ücret artışlarının devlet rezervlerinden karşılanması gibi isteklerle karşılaştıklarını belirterek şöyle demiştir: "Bu bağlamda emek kolektifleri ve idare arasında ciddi uyuşmazlıklar gelişecektir."(35)

Eşitlik

1950 sonları ve 1960 başlarında Krusçev genel olarak gelirlerin farklılaşmasını azalttı ve ardından 1970'lerde profesyoneller ile düz işçiler arasındaki ücret uçurumu daraldı.[36] Reform yanlılarının çoğu ekonomik durgunluğa neden olarak işte bu egaliteryen eğilimi göstermektedirler. Kesin bir biçimde ücretlerin farklılığını savunmuşlar ve bunun sosyalizme uygunluğuna inanmak yanılgısına düşmüşlerdir. Ayrıcalıklar bir yana kaldırılmalı ancak piyasada belirlenen işin değerine göre ücretler farklılaştırılmalıdır. Lenin'in doğum yıldönümü şerefine hazırlanan bir raporda ücret farklılaşmasının belirgin bir şekilde artacağına dikkat çekilmiş, gelirlerin eşitliği için yapılan her türlü demogojik çağrı sahibi herkesin ve her şeyin sosyalizme yabancı olduğu söylenmiştir.[37] Bu görüş ülkenin ileri gelen aydınlan tarafından da paylaşılmıştır. Igor Klyamkin etkin bir politikaya uyumlu daha fazla gelir farklılaşmasının gelmekte olan 'ilahi devrim'in önemli bir katkı maddesi olduğunu açıklamıştır.[38]

Şu andaki reformlar, Stalin egaliteryenizmine yönelik yürütülen hareketin **(uravnivlovka)** kısa bir özetidir. Fakat 1986'dan bu yana basılan Stalin konulu yayınlarda, 1931'deki anti-egaliteryen harekat sessizce geçiştirilmiştir. Glasnost'un tomurcuklandığı bir dönemde bu konu yine geçmişin karanlık bir noktası olarak bırakılmıştır.[39]

Akademisyen Zavlavskaya, ücretlerin daha fazla farklılaştırılmasının uygulamada ne anlama geleceğini belirlemiştir. Aylık 2000 ruble gelirin dürüst olmayacağı konusunda (ortalama gelir 240 ruble kadar) genel Sovyet kanısını reddederek, kazanç tavanının 10,0000 ruble olması gerektiğini önermiştir.[40] Her nasılsa daha fazla ücret farklılığı için çağrı çok fazla yankı vermemiştir. V.Z. Rogovin, ısrarla daha fazla eşitliği savunmuştur.[41] Sanayi gazeteleri ve Sosyal Bilimler Akademisi Araştırma Enstitüsü'nün ortaklaşa düzenledikleri bir yuvarlak masa toplantısında konuşmacılar düz işçiler için ücretlerin ve hizmetlerin arttırılmasını ve **azami** ücretin **arttırılmasını** istemişlerdir.[42]

Gelir farklılıklarını arttırma planlan halkın geniş muhalefetiyle karşılaşmıştır. Klyamkin, milyonlarca insanın gelişmesinin ancak eşitlikle mümkün olabileceğini belirtmiştir: "Krusçev ücretler arasındaki uçurumu giderme politikasını şans eseri benimsemedi, kitlelerin beklentileri doğrultusunda hareket etti."[43] Bu bağlamda Sovyet halkının büyük bir bölümü hâlâ 1931 öncesi sosyalizm görüşüne bağlıdır.

IV- Sovyet Sosyalizminin Geleceği

1987 Nisan'ında S.B. de sosyalizmin geleceği konusunda 1920'lerden bu yana en dürüst açık oturumlardan birisi yapıldı. L.A. Gordon bu oturumda dört tane senaryo önerdi: birincisi ve en çok rağbet göreni demokratikleşmeyle birleşmiş radikal eko-

nomik reformlar, ikincisi otoriter siyasal rejimin -en kötü vasıflarından arınmış olarak- içinde yol gösterici planlamanın devamı, üçüncüsü, radikal bir reformsuz demokratikleşme ve dördüncüsü ise demokratikleşme olmadan radikal ekonomik reform.[44] 1989'un sonunda, bütün bu senaryolar hâlâ Sovyet sahnesinde sıralarının gelmesini beklemekteler. Ilımlı bir çeşitleme olan birincisi üstün gelmekte: demokratikleşmeye doğru uzun adımlar atılmış, reform programı 1989 Kasım'ında Abalkin tarafından tanıtılmıştır. Eğer etkisini göstermeye başlarsa, ekonomik sistemi esas itibariyle değiştirecektir. İkinci senaryonun da hâlâ taraftarlan bulunmaktadır. Abalkin programını tanıttığı konferansta sanayi yöneticileri ve yetkilileri toplumsal düzen için bir çağrıda bulunmuşlar ve ekonominin genişletilmiş merkezi kontrole dönüşünden söz etmişlerdir.[45] Üçüncü senaryo ise 1989'un sonunda ortaya çıkan durumun aynısıdır: demokratikleşme ve glasnost sonunda ekonomik reforma da ulaşmıştır ve 1989'un önemli bir özelliği de Tianamen meydanındaki kanlı olaylara rağmen hiç beklenmedik dördüncü bir senaryonun ortaya çıkmasıdır: birkaç reformcu Gorbaçov'un ancak otoriter bir başkanlık biçimiyle ekonomik sistemde radikal değişiklikler yapabileceğini savunmaktadırlar.[46]

1989 sonunda reformcular arasındaki baskın eğilim hükümetin reform programından daha da ileri gitmiştir ve neredeyse bütün kararların piyasada alındığı, kapitalist mülkiyeti de içeren birçok mülkiyet biçimlerine izin verildiği 'saf kan' birinci senaryo taraflar bulmuştur. Bilindiği gibi piyasa ekonomisi konusu 1988 Mayısı'nda yayınlanan Selyunin'in ünlü makalesinde işlenmiştir. Onun görüşünde, 16. yüzyıldan bu yana oluşan Rus Tarihi piyasa ekonomisiyle baskıcı devlet arasındaki mücadelelerinde tarihidir. Ekonomik gelişme ancak devletin piyasa üzerinde tahribatı olmaması halinde kaydedilebilir.[47] O zaman bir Sovyet tarihçisi şöyle demişti: "Rus tarihinde bir 'Stolypin seçeneği' olduğu görüşü aniden yaygınlaştı ve bu onu devrimci mücadelelerden, fedakârlıklardan ayırdı."[48]

Stolypin, bir kapitalist sistem çatısı altında kapitalist tarımı kurmaya çalıştı. Hiç şüphesiz ki Sovyet reformcuların büyük bir çoğunluğu da Sovyetler Birliği'nin kapitalist demokrasiye geçişine inanmaktadırlar. Bu görüş en çok 1989'da açıklanma alanı bulmuştur ve entelijensiya'da oldukça popüler olmuştur. Moskova sendika başkanlarının kongresinde, V.S. Shcherbakov bir grup Moskovalı radikal milletvekili grubunu 'saf piyasa ilişkileri, devlet teşebbüslerinin özel sektöre transferi, işçiler için serbest piyasanın yaratılması' görüşlerini savunmakta oldukları için suçladı. Acaba daha uygun başka bir şeyler düşünülemez miydi?[49] Bu, Moskova grubunun bütün olarak abartılı ve fazla sayıda çeşitli bölge milletvekillerinden oluşan karakterinden ileri gelmektedir. Fakat ekonomik reformcular arasında önemli bir eğilimi göstermektedir. Bugün Macaristan ve Polonya'da hükümet politikası olan bu görüşe göre devlet sosyalizmine karşı tek seçe-

nek kapitalizmdir ve özelleştirme gereklidir.

Geniş endüstrisi ve kapitalist sınıfın eksikliği nedeniyle özelleştirme SB'de teknik olarak gerçekleştirilmesi çok zor bir uygulamadır. Zaten nüfusun büyük bir çoğunluğu bu konuya ılımlı bakmamaktadır. Böylece sosyalizmden kapitalizme geçişte çok dikkatli bir plan konulmaktadır. Çeşitli bölge milletvekillerinin oluşturduğu grubun başında bulunan ve bunların üzerinde oldukça etkili olan Gavril Popov, 1989 Haziranı'nda kongrede: "Gelişmiş kapitalist ülkelerin tecrübeleri göstermiştir ki, ekonomisi gelişmiş ülkelerde % 30-40 oranında devlet sektörü bulunmaktadır. Geleneklerimizi ve devletin elindeki sosyal kontrolün güvencesini gözönüne alırsak ekonominin % 50 kadarını devlet sektöründe tutmak yeterlidir. Diğer % 50 ise kooperatiflere ve özel sektöre transfer edilmelidir."(50)

1989 Haziranı'nda bu radikal bir teklif olarak göründü. Ancak birkaç ay sonra Parti Merkez Komitesi nezaretinde yapılan bir konferansta Popov açıkça üretim güçlerinin, çok gelişmiş ülkelerde dahi özel mülkiyet olmadan ilerlemeye imkân verecek kadar yeterince gelişkin olamayacağını öne sürdü. Onun kendi çıkarlarını gözeten değerlerine göre, eğer SB marksist düşünceyi izlerse, bu üretim ilişkilerini sosyal üretim gibi organize edilmesi yeterince gelişmeyen üretim güçleriyle, aynı çizgiye getirecektir. (özel mülkiyete izin verilmesiyle)(51) Tarım içinse "unutulmaz Stolypin ne yaptıysa onu yapmalıyız, **otrublar** ve **khutorları** (köy komününden ayrı köylü aile çiftlikleri) hayata geçirmeliyiz."(52)

Akademisyen Şatalin bile daha dürüsttü. Millileştirme sorunu zihinleri kurcalamaya başladığı zamanda Fransız ve İngilizlerin de araba motoru ve uçak firmalarını kamulaştırdıklarını açıkladı. Britanya'daki gelişmenin muhafazakar Thatcher'a bağlı olduğunu bildirdi ve bir yandan da onun 'devlet kontrolünden çıkarmak, uygulamada her şey demektir' başarısına övgüler yağdırdı. Şatalin'e göre kooperatif sektör önemli bir yere sahip olmasına rağmen, yol ve telefon gibi alt yapı devletin elinde olmalıdır.(53)

Özelleştirmeden yana olanlar, halk arasındaki kapitalizm düşmanlığıyla özelleştirme yolunda adım atılmasının imkânsız olduğuna karar vermişlerdir. "Kimse özel mülkiyetten korkmamalıdır, zira bunda bir şey yoktur" diyerek Ekim konferansında Merkezi Komiteye güvence veren Şatalin sözlerine şöyle devam etmiştir: "Fakat bugün programatik şekle koyarak teklif getirmek uygun değildir." Aslında işletmeleri dışarı açarak ve hisse senedi uygulamasının tanıtımıyla aynı sonuçları alacaklarını umuyorlardı. Bir işletmede işçilerin hisse sahibi olmaları sağlanabilirdi ki biz bunu öz yönetim düşüncesinde görmüştük. Fakat bu hisseler aynı zamanda başka işletmeler, kişiler -anonim şirketler gibi- tarafından da alınabiliyorsa özel mülkiyete doğru önemli bir adım atılmış olur. Şatalin de yine aynı konferansta hisse konusunun özel mülkiyete gideceğini işaret etmiştir. Başka bir önemli ekonomist Nikolai Shmelev ise anonim sosyalist bir iş-

letmeyle [ya da hissedarlı-Rusça'da **aktsionernoe** demek-], batıdaki hissedarların birlikteliği [anonim şirket] veya bunların yöneticileri arasında hiçbir fark olmadığını açıklamıştır.(55)

İşletmelerde çalışanların olduğu gibi bir çeşit borsayı da içeren, hisse konusu üzerine çeşitli teklifler getirilmiştir. Bir teklife göre teşebbüslerin kira anlaşmaları (arenda) emek kolektifleriyle imzalanmamalıdır, fakat rekabet esasına göre teklif edilmelidir. Böylece insiatif sahibi müteşebbis liderlere gidilir. Sovyet işletmelerine yabancı sermayeyi çekecek bir planın uygulanması bile kapitalizme doğru gidişte daha etkili olacaktır.

1989'da devletin sanayi kuruluşlarını dışarıya açılacak anonim şirketlere çevirebilmek için önemli hazırlıklar yapıldı. Haziran da Yüksek Sovyet'in genel politika ile ilgili kararında şu hüküm bulunmaktadır:

"Hisseler için bir pazarı **(tsennye bumagi)** ve yatırım kaynaklarını içeren, bir sosyalist piyasa kurulabilmesi için bütün şartlar yaratılmalıdır."(57)

Kiralama **(arenda)** konusunda, yine Yüksek Sovyet'in P. Bunich başkanlığındaki güz toplantısında geniş kapsamlı bir kanun hazırlanmıştır. Bu da devlet işletmelerinin gerekmedikçe işletmede çalışan işçilere değil dışa açılmasını planlamaktadır. Hisseli mülkiyetin şekilleriyle bağlı olacak kanun, öz yönetimci işletmelerle birlikte kiracı tarafından -ki kiracı oranın işçisi değildir- yönetilen işletmelere de izin vermektedir. Küçük teşebbüsler konusunda da Bunich şu soruyu sormuştur: Neden özel kişi kiracı olmasın, diyelim ki elli kadar ortakla bu işi üzerine alamasın."(58)

Bu yeni düzenlemeler özyönetimci sosyalizme veya ekonomide büyük bir özel sektörün kurulmasına bir köprü olsa da, özyönetim düzenlemelerinin gücüne bağlıdır.

1989'da öz yönetime (veya üreticilerin demokrasisi) yönelik eleştiriler daha da hareretlenmiştir. Partinin teorik yayın organında, Dünya Sistem Enstitüsü'nden A. Nekiplov öz yönetimin işçi ortaklarıyla endüstriler arasındaki emek ve sermaye transferini önleyebileceğini önermiştir. Bu nedenle sosyalist bir piyasa oluşturma uğraşını zayıflatmak için, mal için olduğu kadar işçi için de bir piyasa kurmak ve yöneticilerin kazançlarını kâra bağlamak da bir alternatif oluşturacaktır.(59) Başka bir yazar ise parti politikasının emek ve sermaye pazarını kapsayan gerçek bir piyasa geliştirmeye yönelik olduğunu iddia etmiştir. "Kısmi ekonomik düzenlemeler işlemezken, kendi kendini öz yönetim uğraşası burada nasıl haklı çıkarılabilir? Bütün bu demokrasi ihtiyacı, ekonomik etkinliğin bazan yok olmasından ve hatta birbirleriyle çelişmesinden sonra. Bugüne dek tek bir ülke dahi demokrasi işlesin diye üretim yapmamıştır. Bütün Dünya değişik bir yol izlemekte, işyönetimi tek adam esasına dayalı gelişmektedir."(60)

1989 Mayısı'nda, SSCB Fabrika Müdürleri Kulübü'nde yaptığı bir konuşmada Aganbegyan dürüstçe açıklamıştır: "Benim bakış açımdan, seçim [yöneticilerin] işçileri harekete geçirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Fakat daha ileri gidersek, açıkça görünen bu sistemin negatif yönleridir. Birkaç yıl içerisinde devlet teşebbüsleri kanunu üzerinde yeniden düşünmek zorundayız ve bugünkü şekliyle de seçimden vazgeçmeliyiz."[61] Bir süre sonra da nüfusun büyük bir çoğunluğunun sert tepkilerine yol açan bir karar verildi. Bakanlar Konseyi, işçilerin birçok hizmette öz yönetimini sınırladılar.[62]

Öz yönetime karşı düşmanlık hiç şüphesiz ki batılı şirketlerin ve yönetici danışmanlarının tavsiyeleriyle körüklendi. Soros Vakfı'nın Başkanı Georga Soros SSCB seyahatini şöyle yorumlamıştır. (Bu şahıs aynı zamanda D.Avrupa'daki birçok projeyi de finanse etmiştir): "Reformcular bazı ayrıcalıkları yok etmek istiyorlar, **[nomenklatura** personeli, v.s.] ve ekonomik reformlarla uygun olmayan egaliteryen bir yaklaşımla ücret ve fiyatları sabit tutmak istiyorlar. Öz yönetim düşüncesi hâlâ geçerli. - oysa işe yaramadığı, uzun zaman önce Yugoslavya'da ispatlanmıştı- fakat girişimci beceriyi ödüllendirmekte isteksizler."[63]

Bir senaryoda, yöneticilerin seçimine ve işçi ortaklarla yönetime karşı sert bir tepki, devlet şirketlerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanabilir. Bunlar serbest piyasada işleyen özel-kapitalist şirketlere benzeyebilir, seçilmemiş bir yönetime kiralanabilir ve hatta iş gücü tarafından kontrol edilebilir. Yetkin ekonomistlerin çizdiği tabloya bakılırsa küçük ve orta ölçekteki kapitalist şirketler hemen yasallaşabilir. İşte o zaman Sovyet sosyalizmi, kapitalizmin büyük bir bölümüyle birleşecektir. Bir ya da iki yıl öncesine kadar Troçki'nin *İhanete Uğrayan Devrimi*'nde önceden tahmin ettiği gibi devlet bürokratlarının özel kapitalistlere dönüşümü tarih tarafından bozulmuştur. Hatta dikkati çektiğimiz senaryo, detayda doğru olmayacaktır çünkü yeni nesil uzmanlar ve diğerleri şirketleri dışa açacaklardır. Yine de Troçki'nin tahmini beklenmedik bir şekilde katı bir yanlış anlaşılmadan yaratıcı bir tahmine dönüşebilirdi.

'Radikal' kapitalist ekonomistlerin aksine bir grup aydın şiddetle işçilerin öz yönetimini savunmaktalar ve ekonomik reformla uygun düşebileceğine inanıyorlar. Daha önceleri ben de öz yönetim üzerine düzenlemeler önerisi hazırlayan Moskova Üniversitesi'nden öğretmen ve öğrencilerin varlığından söz etmiştim. Diğer aydınlar ise Shlyapnikov'un eski düşüncelerinden ve 1920-21 işçi muhalefetinden esinlenen işçi yönetimi ve demokrasisini desteklemekteler. İşçi sorunları üzerine bir yazar, yerel, cumhuriyetçi ve SSCB genelindeki emek kolektiflerinin biraraya gelmesi için çağrıda bulunmuştu. Bunlar ulusal ekonomik plan, ulusal yatırım politikası ve yöneticilerin seçimlerindeki zorlukların anahtar noktalarını inceleyebilirlerdi. Hedef, işçileri üretimin ortak sahipleri yapabilmektir.[64] Haftalık **Ogonek**'in uzunca bir makalesinde Sovyetlerin tarihinde işçi hakları üzerindeki baskı-

lardan bahsedilmiş, işçi sınıfının ve entelijensiya'nın işbirliği yaparak bürokratları kovmaları gerektiği anlatılmıştır. Yazara göre 'işçilerin ve entelejensiya'nın kaderleri birbirinden ayrılamaz.' İşbirlikleri ise hala varolan yakın bağlar nedeniyle mümkündür.(65)

Şüphesiz ki 'serbest piyasa' ya da radikal eğilim entellektüeller arasında işçi demokrasisi düşüncesinden daha yaygındır. Üstelik reformlar üzerine yapılan özel tekliflerde işçi demokrasisi için yapılan çalışmalar oldukça zayıftır. Ancak S.B.'de bağımsız işçi hareketlerinin (siyasal ve ekonomik) ortaya çıkmasıyla, işçi demokrasisi bazı entellektüeller arasında taraf bulmaya başlamıştır. Yapılan bir araştırmaya göre 1985 ve 1988 yılları arasında grev sayısında bir artış görülmüştür. Çoğunun nedeni fazla mesai, iş ücretleri ve yönetimden gelen baskılardır. Bazı grevler ise yöneticilerin demokratik bir şekilde seçilememesini protesto etmek üzere yapılmıştır.(66) 1989 Baharında Merkez Komite yetkilisi Shimko grevleri de içeren açık gösterilerin ve kitle hareketlerinin büyüdüğünü rapor etmiştir. Bunların nedenini ücret uyuşmazlıklarına ve işletmelerin **khozraschet ve arenda**'lara transferine maletmiştir. Emek kolektiflerinin görüşleri alınmadan yeni ücret düzenlemeleri yapılmakta, STK'lar zaman zaman pasif kalmakta ve yönetimle işbirliğine girmektedirler. Shimko bu protestoların geniş taraftar kitlesi bulduğunu belirterek, "Aşırı uçlar her zaman grev tehdidini kullanırlar, biz işçi sınıfının sağlıklı bölümünü göz ardı etmemeliyiz" demektedir.(67)

1989'dan önce de bağımsız işçi kuruluşları oluşturmak için çeşitli girişimler olmuştur.(68) 1985-88 yılları arasında gayri meşru işçiler kulübü çeşitli fabrikalar ve şehirlerde kurulmuştur. Bir işçinin haksız yere işten atıldığının *Komsomol* gazetesinde yayınlanmasının hemen ardından, bazı kulüplerde birleşik bir işçi örgütü oluşturmuşlardır. 1989 başından bu yana öz yönetim tecrübesi aynı örgüt tarafından tartışılmaktadır.(69) Örgütün 600-700 kişiyi bulan üyeleri 23 şehirde faaliyette bulunmaktadır.(70)

1989 yazıyla birlikte birbirinden farklı fakat ilerici iki hareket bulunmaktadır. Birincisi sıradan işçiler için işyerinde gerçek güçlerin güvence altına alınması, ikincisi işçi sınıfının bütün olarak maddi çıkarlarının korunması ve arttırılması. Her iki eğilim de geçtiğimiz yıl içerisinde yapılan büyük madenci grevlerinde kendini göstermiştir. Batılı gözlemciler ve Sovyet aydınları böylece işçileri toplumsal bir güç olarak görmek durumunda kalmışlardır. Grevler binlerce madencinin çalıştığı Sibirya'daki Kuzbass, Donbass ve kuzeyde Vorkuta bölgelerinde olmuştur. Greve başlatma nedenleri otoritelerin yiyecek, barınma ve çalışma gibi konulara uzun vadeli çözümler getirememeleridir. Grevler genişledikçe, işçilerin talepleri bürokrasiye, sendikaların kontrolünden bağımsız yeni seçilen grev komitesine yönelmekteydi. Madenlerde ve maden şehirlerinde akılcı bir yönetim istekleri gibi. Bu grev komitelerinin üyelerinden çoğu emek kolektifleri konseyine de seçilmişlerdi. Bir çeşit işçi demokrasisi uygulanmaktaydı. Madencilerin temsilcileri ekonomik reformla, işçi demokrasisini

birbirine bağlamaya çalışmaktaydılar. İşçilerin kontrolü altında madenlerin özerkleştirilmesini ve randımanın bir bölümünü serbestçe satabilme hakkını istediler.[71] Fakat madenlerin yeterince işletilebileceği tatminkâr reformlar, ulusal ekonomik yapı içerisinde henüz yapılamamıştı.

Grevler sırasında ve daha sonra iki rakip siyasi eğilim işçi hareketine sahip çıkarak kendi çıkarları doğrultusunda bunu kullanmaya çalışmıştır. Birincisi, resmi sendikalarla Rus milliyetçilerinin düzenledikleri işçi hareketidir. Bunların topladıkları bir grup 1989 Haziranı'nda Leningrad'da biraraya geldiler, daha sonra da 8-9 Eylül tarihlerinde Rusya İşçi Cephesi'ni (OFT) oluşturanlar Sverdlovsk'daki kongrede toplandılar. Bu kongrede çalışmaksızın gelir elde etme yolu açan hastalıklı ekonomik politikaya epeyi saldırıldı. Ayrıca Sovyet halkı çalışmaktansa oturmayı tercih eden ve gayri meşru para sahiplerinin yönettiği reformâ karşı seçime çağrıldı.[72]

OFT ve benzeri örgütlerde oybirliği asla sağlanamaz. Üyelerinin çoğu işçi demokrasisinin taraftarlarındandır. Ancak tek aşırı uçta anti-semitizme düşmüştür.[73] Doğruyu söylemek gerekirse bütün bir örgüt yürürlükteki 'idari kumanda' ekonomisinin tarafında olacak kadar tutucudurlar. Her ne kadar daha çok işçi hakları için savaşsalar da. Bu görüşlerin yansımasıyla Ligachev, geçtiğimiz eylüldeki Parti Merkez Komitesi Plenum'unda "kapitalizme ve burjuva demokrasisine eğilim gösterenleri, ekonomiye özel mülkiyeti, siyasi sisteme çok partili sistemi getirmek isteyenleri" lanetlemiştir.

Özel mülkiyetin ve serbest pazarın radikal taraftarları işçi hareketi üzerine de eğilmişlerdir. 1989 Kasımı'nda Vorkuta'da yeni bir madenci grevi patlak verdiğinde çeşitli cumhuriyetlerin milletvekilleri ve işbirlikçileri işçilerin desteğini kazanmaya çalışmışlardır. İşbirlikçiler, sonuçta madencilerle satış kooperatiflerinin ve ortak bir bankanın kuruluşuna yardım edeceklerine söz verdikleri bir anlaşma imzalamışlar, böylece randımanın % 20'sinin işçiler tarafından satılması diğer bir deyişle madenlerin artık serbestçe tanzim edilmesi söz konusu olmuştur.[75] Polonya'daki Dayanışma hareketinin gelişmesi de bize bürokrasi rejiminde işçi hareketinin nasıl kapitalizm taraftarı bir harekete dönüştüğünü çok belirgin bir şekilde gösterir. Lech Walesa, 1989 Aralığında Britanya'ya yaptığı bir ziyaret sırasında Polonya sanayisinin büyük bir bölümünün özelleştirilmesi gerektiğini açıklamıştır.[76]

Ne Rus milliyetçileri ne de radikal ekonomistler, ekonomik reformla işçilerin yönetimini birbiriyle uzlaştırma arayışı içindedirler. Gorbaçov ve yandaşları için de aynısı geçerlidir. 1989 Eylül'ünde Ukrayna Merkez Komitesi'nin Plenum'unda Gorbaçov Perestroika'nın Sosyalizmin parçalanması değil, yenilenmesi olduğunda ısrar etmiştir. Gorbaçov'a göre bu 'sosyalizmin aşınmışlıklarını ortadan kaldırarak yapılan devrimci bir değişimdir, kapitalizmin yeniden yapılanması değildir' ve girişimcilik, reka-

bet ve ilk kişisel tecrübeler planlı bir yaklaşımla bağlantılı olacaktır'[77] Bir yanda muhafazakârların her geçen gün artan baskısı, diğer yandan kapitalizme geçme taraftarı radikallar varken acaba Gorbaçov, bu sözettiği sosyalist konumunu koruyabilecek midir?

Henüz egaliteryenizmle mücadelenin sonuçları ortaya çıkmış değil. Ekonomik reformun ilk aşamalarında gelir farklılıklarında keskin artışlar oldu dersek bu hiç de yanlış olmayacaktır. Fakat bu, otoritelerin egaliteryen karşıtı tutumlarının bir sonucu değildir. Reformun ilk safhalarındaki istenmeyen enflasyonun bir sonucudur. Bastırılmış enflasyon durumunda kooperatiflerin kurulması, birçok kooperatif üyesinin yüksek gelirler elde etmesine imkân tanıdı. Hemen bunun üzerine yapılan Gosplan araştırması dar gelirlilerin enflasyonist baskılardan kısmen etkilendiğini ortaya koymuştur. Diğer taraftansa daha fazla ücret farklılaşmasını gözeten açıklamalar yapılmasına rağmen, Sovyet hükümeti dar gelirlilerin ve emeklilerin gelirlerini arttıracak bir dizi karar tasarısı hazırlamıştır. Bunun yanı sıra kişisel gelir vergisinin kesintiye uğratılması için de bir yasa tasarısı hazırlanmıştır.

Özetlersek, SSCB'de geleceğin sosyalist toplumunun nasıl olacağı konusundaki uyuşmazlıklar sadece muhafazakarlar ve kapitalizmin aşırı hayranları arasında olmayacaktır. Üçüncü bir faktörde, **'üretim demokrasisinin yeni formları nereye kadar bürokratik sistemin yerini alabilecektir, nereye kadar kapitalist teşebbüslere adapte olunacaktır'** tartışmasıdır. Bu bir bakıma entellektüel bir uyuşmazlıktır. Aslında bütün reformcular, reformlarının uygulamaya nasıl konulabileceği üzerinde düşünmelidirler. Aslında bu sonucu belli olmayan toplumsal ve siyasal bir mücadeledir. Sosyalizmin klasik ilkelerinin -eşitlik, müşterek mülkiyet, öz yönetim- kaderi henüz saptanamamaktadır. Hatta 21. yüzyılda sosyalizmin Sovyet modeli henüz oluşamamıştır.

Çeviri: Vasfiye Dura

Notlar:

1) Bu makale ilk olarak 1989 Temmuz'unda Hokkaido Üniversitesi'nin bir konferansında ve daha önce aynı yılın haziran ayında CREES'in yıllık toplantısında Birmingham Üniversitesi'nde sunulmuştur. Yazar bu konferansa, özellikle N. Shiokowa, E. Ambartsumov, J. Cooper, P. Hanson'a katkılarından dolayı teşekkür eder. Bu makale, "Stalinizmin Kökleri" adlı kitapta yayınlanacaktır. Macmillan 1990.

2) Rus Sosyalistlerin gelecek üzerine düşünceleri için bkz. R. Stites, **Revolutionary Dreams: Utopia Vision and Experimental Life in the Russian Revolution,** London 1989.

3) Hertzka ve benzeri düşünürler üzerine bkz. "The Right to Employment Principle and Self Managed Market Socialism', EUP Working Paper 86/214 (Avrupa Üniversitesi enstitüsü, Floransa 1986)

4) **Politicheskoe abrazovanie** I, 1989, 13-14

5) Bu konu üzerine tarihçilerin tartışmaları için bkz. Davies, **Soviet History in the Gorbatchev Revolution,** London 1989, böl. 7.
6) **Izvestiya,** 24 Aralık 1988.
7) Bu konuşma ilk olarak **İzvestiya**'da yayınlanmıştır. TSK, No.2, 1989
8) **Pravda,** 14 Ekim 1988.
9) **İzvestiya,** 31 Mayıs, 18 Haziran 1989. Dördüncü Ana İdare ayrıcalıklı yetkililerin tıbbi gereksinimlerinden sorumludur.
10) **Izvestiya,** 16 Eylül 1988.
11) **İzvestiya,**31 Mayıs 1989.
12) **Kommunist 17,** 1988, s. 17.
13) **Nedelya,** 21, 1989. Aynı sayıda ekonomist Petrakovda buna benzer bir çizgidedir.
14) **Kommunist** 17, 1988, s. 17.
15) **Izvestiya,**8 Haziran 1989.
16) **Pravda,** 31 Mart 1989; **Izvestiya** 31 Mayıs 1989.
17) **Izvestiya,** 31 Mayıs 1989.
18) Merkez Komite Plenum'unda, Gorbaçov'un konuşmasına bkz. **Pravda,** 16 Mart, 1989.
19) **Pravda,** 16 Kasım 1988. (Orel'deki Konuşma)
20) **Izvestiya,** 31 Mayıs 1989.
21) Bkz. **Soviet Studies,** vol. xxxix (1987) s. 205-28 (J.C Moses) ve D. Lane, Soviet Labour and the Ethnic of Communism, London 1987, s. 182-213.
22) Bkz. D.Lane, ed., **Labourand Employment in USSR,** London 1986, 239-55 (E. Teague) ve **Soviet Studies** / vd. xxxvii (19895, 173-83).
23) Kurashvili'nin görüşleri daha çok R. Amann'ın 'Detonto'sinde tartışılmıştır.
24) Kanunun koşulları **Sotsialisticheskii trud 4'te** S.I. Shkurko tarafından tartışılmıştır, 1989, . 45-7
25) Bkz. **Satsralisticheskii trud 3,** Bu önergeler, işçi ve toplumsal sorunlar üzerine bir devlet komitesinin resmi organında yayınlanmıştır. Hazırlayanlar ise Moskova Üniversitesi'nin öğretim kadrosu araştırmacıları, çeşitli mezunları ve asistanlarıdır.
26) **Sotsialisticheskii trud 5,** 1988, s. 68.
27) Örnek için bkz. **Voprosy Ekonomik; 5,** 1989, s. 60-1 (A.G. Kulikov)
28) **Arenda** üzerine konferansın yazılı belgeleri için bkz. **Voprosy Ekonomik; 3,** 35-53.
29) Hisse Düzenlemeleri için bkz. **Sotsialisticheskii trud 5,** 1989. s. 15-22
30) **Nedelya 2,** 1989.
31) **Sotsialisticheskii trud 12,** 1988, s. 78 (R. Khasbulatov)
32) Örnek olarak bkz. **Ekonomicheskaya gazeta 21,** 1989 (L.Kunelskii).
33) Hertzka'nın öz yenetim modeli (1886-90) işçinin serbest dolaşımını öngörmekteydi. **Böylelikle her işçinin herhangi bir firma tarafından çalıştırılmaya hakkı vardı.** Fakat uygulamada bunu düşünmek oldukça zordur.
34) Olay yönetimin bakış açısıyla anlatılmıştır. **Ekonomicheskaya gazeta 16,** 1989.
35) **Ekonomicheskaya gazeta 19,** 1989.
36) Yüksek derecedeki yetkililerin ayrıcalıkları hemen artmıştır.
37) **Pravda,** 22 Nisan 1989.
38) **Novyi mir 2,** 1989, s. 236.
39) Burada oldukça şaşırtıcı bir istisna bulunmaktadır. Nedelya'nın 21. (1989) A. Venednitskii, Stalin'in Alman yazar Emil Ludwig ile bir röportajını belirterek (Sochineniya, vol xiii (1949), s. 119) burada egaliteryenizme ilgili bir bölümünde Stalin'in ikiyüzlülüğünün ortaya serildiğini ifade eder. "Bu arada Sosyalizmin büyük destekçisi Stalin kelimenin tam anlamıyla eşitliğe de karşıdır. Bugün perestroyka dediğimiz şeyin tarafındadır... Tiran akılsız değildi, ne yapacağını çok iyi biliyordu ve sözünü verdiği şeyleri yaratmakta acele etmiyordu."
40) **EKO 10,** 1988, s. 93-4.
41) Bkz. **Druahba nairodov** 10, 1988, s. 181-8, Rogovin'in kendine saldıran G.Lisichkin'e cevabı için.
42) Sotsialisticheskaya industriya, 18 Nisan 1989 (Konuşmalar, Moskova Üni-

versitesi'nin profesörlerinden E.Zhil'tosov ve Ekonomi Enstitüsi'nden P. Savchenko tarafından yapılmıştır) Zhil'tosov, taven-taban ücret uçurumunun 5:1 ve 7:1 olduğunu öne sürerek Çin örneğini vermiştir.
43) **Novyi mir2,** 1989 s. 236.
44) Bu yayınlanmadan önce Nina Andreva'nın 1988 Mart tarihli mektubundan da anlaşılacağı üzere, yeniden gözden geçirilmiştir.
45) Bkz. **Literaturnaya gazete.**
46 "Demir Pençe" hakkındaki tartışma için bkz. Literaturnaya gazete 16 Ağustos (I. Kıyamkin ve Migaryan), 20 Eylül (L Batkin) ve 17 Eylül 1889 (okuyucu mektularından bir araştırma)
47) **Novyi mir 5,** 1988, s. 162-89 (V. Selyunin)
48) **Voprosy istorii 3,**1988, s. 22 (V.P. Danilov)
49) **Izvestiya,** 4 Haziran 1989.
50) **Pravda,** 11 Haziran 1989.
51) **Pravda,** 11 Kasım 1989.
52) **Pozitsiya** (Tartu) I, Ekim 1989.
53) **Literaturnaya gazeta,** 11 Ekim 1989.
54) **Pravda,** 30 Ekim 1930.
55) **Vechernyaya Moskva,** 23 Mart 1989.
56) **Voprosy ekonomiki,** no.3, 1989, s. 45-6 (V. Volkonskii, Central Mathematical Economics Institue TSEMİ), S. 13.
57) **Pravda,** 25 Haziran 1989.
58) Bkz. **Ogonek** 47, 1989'daki Bunich röportajı.
59) **Kommunist 7,** 1989, s. 15-22.
60) **Literaturnaya gazete,** 19 Nisan 1989 (L. Shevtsova)
61) **EKO,** 9, 1989, s. 77. 13 Aralık'ta Başbakan Rzykov işletme yöneticilerinin seçimle değil atamayla iş başına gelmesi gerektiğini açıklamıştır.
62) Bkz. A.A. Sobchak'ın Merkez Komite Ekonomistler Konferansı'ndaki konuşması için, **Pravda,** 10 Ekim 1989.
63) New York Review of Books, 1 Haziran 1989.
64) **Moscow News 45,** 1988 (V. Perlamutrov, TAEMI'dan)
65) V. Kostikov, 'A Hero Not in a Poster', **Ogonek 17,** 1989, s. 26-30.
66) **Voprosy ekonomiki** 4, 1989, s. 120-9. (Endüstri Gazetesi **Sotsralisticheskaya Industriya**'nın temsilcisi, E. Lgont'eva) Bu makale, Sosyoloji Enstitüsü, Kamuoyu Araştırmaları Merkezi, Devlet İşçi Komitesi, Sendikalar, Devlet İstatistik Komitesi ve İçişler Bakanlığı Araştırmalar Enstitüsü'nün toplumsal uyuşmazlıkları araştırmaktan uzak olduklarını açıklamaktadır. Uluslararası İşçi Hareketleri Enstitüsü'nden tek bir kişi bu işle meşgul olmaktadır. (Yazar, burada KGB'yi kastetmiyor...)
67) **Ekonomicheskaya gazeta 19,** 1989. Kharkov'un ekonomik bürokrasinin STK'ları etkisiz bırakarak, sadece 'konuşma dükkanları' haline getirmeye eğilimli olduklarını esas alan bir araştırmasıdır.
68) Bkz. **Voprosy ekonomiki 4,** 1989, s. 121 (E.Leont'eva)
69) **Sotslalisticheskii trud 3,** 1989, s. 68-73.
70) **Literaturnaya gazeta,** 13 Eylül 1989.
71) Kuzbass grevleri hakkında kapsamlı bilgi için bkz. **Znamya 10,** 1989. (Yu-Ananchenko)
72) **Literaturnaya Rossiya,** 13 Ekim 1989.
73) Bu kanadın görüşlerini M.Antonov, **Nash Sovremenik** 8'de sunmaktadır.
74) **Pravda,** 22 Eylül, 1989.
75) **Literaturnaya gazeta,** 15 Kasım 1989 (A.Buturlin) ve 29 Kasım 1989 (V. Tikhonov, Kooperatifler Başkanı)
76) BBCZ TV, 12 Aralık 1989.
77) **Pravda,** 30 Eylül 1989.

FMLN'nin Diyalog Poliikası

(Arka Plan, Tarihçe, Güncel Durum)

Al., KB

Arbeiterkampf, No.312, Kasım 1989

FMLN'in son anlaşma önerileri büyük ilgi uyandırdı. Özellikle Ocak/Şubat seçimlerine katılma istemi ve de Salvador Kurtuluş Hareketi'nin ARENA - heyetiyle Meksiko (Eyl. 1989) ve San Jose/Costa Rika (Ekim 1989) da buluşmasında getirdiği öneri barış umutlarını yeniden zirveye taşıdı. Hepsinden önce burjuva gazeteleri yazarları savaşın sona ermesini içeren yığınlarca yazılar düzdüler. Diğer yandan, solcuların ve bağımsızlık hareketinin bir kısmını, politik bir partiye dönüşümünü ve silahlı sürtüşmenin sona erdirilmesini öneren FMLN'nin, devrimci konumunu yitireceği korkusu sarıyor.

Sol Sendikalar Birliği FENASTRAS'ın bürosuna gerçekleştirilen ve 8 kişinin ölümü ve yaklaşık 40 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan bombalı suikasten sonra FMLN, San José/Costa Rika'daki son buluşmada 20/21 Kasım'da Caracas/Venezüella'da yapılması planlanmış görüşmeyi iptal etti ve yeni bir askeri harekatın yapılacağını bildirdi. İki AK makalesinde FMLN'nin güncel anlaşma politikasının temelini oluşturan arka plan, çerçeve koşulları ve politik açıklama bağlamları gösterilmeye çalışılacaktır. Bunun yanında, FMLN'nin Duarte ile yapmış olduğu üç görüşmeyi de toparlayıp, FMLN'nin ultra sağcı ARENA hükümetine karşı şimdiki anlaşma konumunun bir dökümünü vermeye çalışacağız.

İlk Tur Öncesi

1980'de FMLN/FDR "devrimci geçici hükümet" için oluşturduğu programında, iktidarın ele geçirilmesini ve "demokratik-devrimci hükümet"in kurulmasını, halk ordusunun güçlendirilmesini ve bir dizi ekonomik önlemi savaşımının hedefleri olarak tanımlıyordu. Bu program devrimci bir ortamda oluşmuştu ve FMLN/FDR birleşmesinin temelini oluşturuyordu. Bu programlı düşünceler bazında, kurtuluş hareketi kendi politik ve askeri yapılarını kurmayı ve bazı bölgeleri denetimi altına almayı ve elde

tutmayı başardı. FMLN her şeyden önce arazide askeri olarak çabucak güçlenirken ve hükümet kuvvetleri çok kez dağılmanın eşiğine gelirken, şehirdeki politik varlığını yitirdi. Dehşet dolu bir izleme dalgası içinde, devrimci kitle örgütleri neredeyse tamamen yok edildiler.

25.11.1980'de **cunta hükümetinin üyesi** Napoleon Duarte, bütün politik güçlere resmi bir diyalog çağrısında bulundu. 27.11.1980'de, yalnız 48 saat sonra, muhalefet birliği FDR'nin bütün yönetici liderleri bir basın toplantısından alınıyor, işkence ediliyor ve öldürülüyordu.(1) 1981'de FMLN/FDR, Avrupa aracılığıyla, hepsi reddedilen toplam yedi görüşme önerisi yaptı. 1983'de FDR/FMLN, ABD- özel elçisi Stone ve bir hükümet heyeti arasında birçok yoklama görüşmesi gerçekleşti. ABD, isyancıların 1984'teki seçimlere katılmasını sağlamaya çalışıyordu. Görüşmeler sonuçsuz kaldı, çünkü iktidara geçen başkan Magana, FMLN'nin **iktidara** katılması konusunda anlaşmayı reddediyordu.(2)

1984: FMLN/FDR'den Yeni Bir Öneri

1984 Ocak'ında FMLN/FDR "geniş katılımlı bir hükümet"in kurulması için bir öneri yaptı. Arka planda ABD'nin arabulucu girişimlerinin gittikçe daha da keskinleşmesi, Orta Amerika'daki savaşın bölgeselleşme tehditi (Grenada'nın işgalinin üzerinden henüz birkaç ay geçmişti ve Contra gücünün doruğundaydı) ve Elsalvador'da yakında seçimlerin yapılacak olması sözkonusuyken, tüm bu sorunların önünde Kurtuluş Cephesi, 1980'e göre yeni bir **aksanla** donanmış bir programı ortaya attı: "Geniş katılımlı hükümet, yalnızca güçlülüğün öne çıktığı bir hükümet olmayacaktır. Oligarşi rejimini ortadan kaldırmaya ve ulusal bağımsızlık ve egemenliği yeniden kurmaya kararlı politik ve sosyal güçlerin geniş bir katılımının ifadesi olacaktır."(3)

— Böylece FMLN, birliği FDR'den daha geniş bir alana taşımaya hazır olduğunu gösterdi.

— ulusal egemenliğin yeniden sağlanması gerekliliğini vurguladı.

— "Hükümet ordularının temizlenmesini" ve isyancı birimlerle daha sonra birleşmeyi önerdi.

— Uluslararası politika, ambargo özgürlüğü, yabancı askeri üslere izin verilmemesi ve barış içinde bir arada yaşama temeline dayandırılacaktı.

Bu temel üzerinde FMLN savaşın sona erdirilmesi için anlaşmaya oturuyor ve şehirli kitle hareketinin yeniden oluşturulması için bir politik hareket alanının yaratılmasına katkıda bulunuyordu. Uluslararası platformda sorun, izolasyon tehditine karşı koyabilmek, yasal hak sahibi olarak Salvador halkının isteklerinin savunucusu olmak ve müdahaleci ABD - politikasına karşı tavır alabilmekti.

Bu yeni temel, uluslararası sosyal demokrasinin gittikçe artan onayıyla, seçim sonucu oluşacak ve böylece görünürde yasal ve reform yanlısı olacak ve sonradan izolasyonu bölünmeyi ve devrimci hareketin askeri gücünün yok edilmesini sağlayacak bir hükümet kurulmasını amaçlayan ABD politikasına ve uluslararası Hıristiyan demokrasiye karşı yönelmişti. ABD'nin ve müttefiklerinin bu "seçim projesi" ile bunalım çözme ve savaşı sona erdirme sözleri verirken, FMLN/FDR alternatif "Diyalog Projesini" sundu ve varolan koşullarda 1984 Mayıs seçimlerine katılmayı reddetti, çünkü bunlar isyancılarla mücadele stratejisinin bir parçası olarak görülüyordu.

Görüşmelerin Birinci Turu: La Palma (1984)

Duarte seçimlerden galip çıkmıştı ve 8.10.1984'te Birleşmiş Milletler yaptığı bir konuşmasında sürpriz biçimde "dağlarda savaşanlara" La Palma'da bir görüşme öneriyordu. Yıllarca diyaloğa karşı demeçler veren Duarte bu öneriyi yapmıştı, çünkü

- Seçim mücadelesini, barış getireceğine ve gerillalarla anlaşmaya oturacağına dair sözler vererek kazanmıştı ve bu iç politika dahilinde onun göreviydi de.

- Nikaragua, beklenmeyen bir şekilde; CONTADORA- barış planın onaylamıştı ve **ön uygulama** olarak 500 Kübalı danışmanı geri göndermişti. ABD, müttefiklerinin bu anlaşmaya imza atmalarını engelledi, çünkü silah satışlarının durdurulacağını, altı ay içinde Orta Amerika'daki yabancı destek üstlerinin kaldırılacağını ve ABD-danışmanlarının El Salvador'dan geri çekileceğini önceden görmüştü. Ulusal ve uluslararası düzlemde barış çabalarını sabote ediyor gibi görünmek istemeyen Duarte, FMLN/FDR'le buluştu. Demek ki, Duarte'nin önerisi, ABD'yi ve El Salvador'un Hıristiyan-demokrat yöneticilerini, kurtuluş hareketinin yıllardır reddettikleri diyalog önerisini kabul etmeye zorlayan özgün bir dış ve iç politika durumunun sonucuydu.

15 Ekim'de Duarte, bağlayıcı olmayacak görüş alışverişi olarak yapılması planlanan dört saatlik La Palma görüşmesine bizzat katıldı. İsyancıların tarafında ise Guillermo Vingo ve Ruben Zamora FDR ve dört gerilla komutanı FMLN adına görüşmelere geldiler.[4] ARENA radikal sağcıları bu buluşmaya şiddetle karşı çıktılar. Duartenin önerisi: Gerillaların silahlarını bırakması, ülkenin politik yaşamına belirsiz bir **yörünge** ya da onunla bütünleşmeleri, bir genel af önerisi ve bir zamanlar D'Aubuisson tarafından denetlenen parlamentoya yeni partilerin sokulmasını talep etmek şeklindeydi.

FMLN böylece ilk kez, silahlı muhalefetin iktidara doğrudan katılmasını talep etmiyor, tersine ilk bakışta "düşük seviyede tutulmuş" çok sayıda somut talebi öne sürüyordu.[5] Ama bu talepleri hükümetin yerine getirmesi olanaksızdı, çünkü örneğin savaş suçlularının ve ABD- hemşirelerinin katillerinin cezalan-

dınlması, başpiskopos Romeros ve FDR- yönetimince D'Aubuisson ve birçok başkasını cezalandırmak açısından büyük önem taşıyordu. Hıristiyan-demokratların uygulayacaklarını bildirdikleri tarım reformu da, onların geleneksel ekonomik gücününde ellerinden alınması demek olacaktı. Duarte buna hiç gelemezdi. Görüşmelerin birinci turunun sonucunda:

- "Her bir önerinin iyice incelenmesi" ve Kasım'da yeniden buluşulması kararlaştırıldı.

- Duarte ulusal alanda, ama her şeyden önce uluslararası alanda barış isteyen bir başkan portresi çizdi. CONTADORA dosyasını imzalamayı kabul etmemesi diğer görüşmelerde hiçbir rol oynamadı.

- FMLN'nin politik ve diplomatik olarak savunmaya sıkıştırılması başarıldı. Hıristiyan demokrasi El Salvador'a uygulanan izolasyonu kırabildi. BRD (Batı Almanya) 1984'te yeniden bir büyükelçi gönderdi ve "demokratik süreci" güçlendirmek için gelişme yardımını yeniden ele aldı. Sosyalist Enternasyonal da aynı şekilde Duarte'yi desteklemeye başladı.

- Duarte ABD-Kongresi'nde savaşın sürdürülmesini legal hale getirebiliyor ve olayı, FMLN denetimindeki bölgelerde yaşayan sivil halka girişilen bomba teröründen başarıyla saptırıyordu.

- FDR/FMLN birliğini bölme çabası başarısızlıkla sonuçlandı. İsyancılar, iç birliklerini kanıtlayan bir biçimde, hıristiyan-demokratların girişimlerine çabuk ve kararlı bir tepki gösterdiler.

- Politik-askeri örgütler diyaloğu, şehirlerdeki kitle hareketini yeniden canlandırmak ve "Barış ve diyalog" talepleri altında caddeleri yeniden ele geçirmek için yeni bir çıkış noktası olarak değerlendirdiler. Daha ikinci tur öncesi San Salvador'da 5000 kişi bu hedef için bir gösteri yaptı. D'Aubuisson bu buluşmayı bir "soytarılık" olarak niteliyordu. Burada söz konusu olan, "ortak sorunları sosyalizm olan eski yeğenler arasında bir monologtu." Güçlü İşadamları Birliği ANEP, hükümet ordularının askeri açıdan böylesine uygun bir durumda oldukları sırada diyaloğun yalnızca FMLN'e yarar sağlayacağını söyleyerek görüşmeyi eleştirdi.[6]

La Palme görüşmesinden kısa bir süre sonra, Ordu FMLN'nin Morazanda üssündeki, Venceremos Radyosu'nu (Radyo İstasyonu Merkezi) tahrip etmek amacıyla büyük bir saldırı başlattı. Üsteğmen Monterrosa zaferi çoktan ilan etmişti. Birkaç saat sonra Venceremos Radyosu, az önceki Monterrosa'nın, içinde radyo süsü verilmiş bir bombanın bulunduğu helikopterinin düştüğünü duyuruyordu. Başarılı bir karşı büyük hücum sonucunda, FMLN, 9.11.1984'te Guazapa Cephesi'nde 1000 savaşçıyla Suchitoto şehrini işgal etmişti.

Böylece FMLN politik birlik içinde ve askeri açıdan güçlü olduğunu kanıtlamıştı. Bu arka planın önünde Ayagualo'da ikinci bu-

luşmaya geliniyordu.[7]

İkinci Tur: Ayagualo (1984)

30 Kasım'da herbirinden iki temsilci olmak üzere FDR ve FMLN temsilcileri oniki saat sürecek bir görüşme için bir hükümet heyetiyle bir araya geldiler. Duarte buna katılmadı, ama ölüm alaylarının başı olarak tanınan Güvenlik Bakanı Yardımcısı Reynaldo Lopez Nuila diğerleriyle birlikte katılanlar arasındaydı. Ultra sağcılar strateji değiştirmişlerdi: diyalog artık dışarıdan engellenmeye çalışılmayarak, tersine hükümet heyetinin katılımıyla sabote edilecekti.

FMLN savaşın politik çözümü için geniş kapsamlı bir üç aşamalı anlaşma önerisi yaptı. Birinci adımda, ulusal egemenliğin yeniden kurulması, çatışmanın humanize edilmesi, politik özgürlüklerin yeniden sağlanması ve ABD-danışmanlarının ülkeden çekilmesi talep edildi. İkinci bir adımda, üçüncü adımda ulusal onaylı bir hükümet kurulabilmesi için düşmanlıkların sona erdirilmesinde anlaşma sağlanmalıydı. Hükümet öncelikle, bir ateşkese ve denetim altındaki bölgelerin belirlenmesine varabilmek için iki ordunun da varlığını tanımalıydı. Buna karşı olarak FMLN, bütün sabotaj eylemlerini durduracaktı.[8] Ancak hükümet heyeti bunların hiçbirini herhangi bir şekilde kabul etmeye yanaşmadığı için, buluşma hiçbir çözüme varmadan sona erdi. Her iki tarafın da başka görüşmelere hazır olduklarını vurguladıkları ortak bir bildiri yayımlandı.

Bu buluşmadan sonra Duarte, "halkına barış sağlamak için, hayatı pahasına da olsa,herşeyi vermeye" hazır olduğunu söyledi, ancak bunun da "anayasa çerçevesinde sınırları" vardı.[9] Bu gerekçe bu güne kadar kullanılageldi. Bu nedenden FDR/FMLN'in içerik dolu önerileri anlaşma konusu bile edilmedi, çünkü anayasaya göre düzenlenmemişlerdi. Böylece bir sonraki görüşme de önce çok uzakta görülüyordu. San Salvador başpiskoposu Monsenyör Riveray Damas görüşmeleri şöyle değerlendiriyordu: Eğer buluşmalardan hemen "büyük sonuçlar çıkmadıysa da" buna rağmen "konumlarını tanıma ve sabırla birbirlerini dinleme" açısından büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. D.Aubuisson, diyaloğun "pratik olarak çoktan bittiği" görüşündeydi.[10]

1984/85 Noel bayramında FMLN tek yanlı bir ateşkes ilan ediyor ve çatışmanın humanize edilmesine kendi adına hazır olduğunu kanıtlamak için 43 savaş esirini serbest bırakıyordu.

Duarte tam bir ikilemin içindeydi: bir yandan, ARENA ve İşadamları Birliği ANEP gerillalarla her türlü görüşmeyi tümüyle engellemek için baskı uygularken, ordu yönetimi ve sağcılarla birlikte çatışmanın askeri bir çözüme ulaşması için yatırım yapıyor; diğer yandan da, hıristiyan-demokratik kitlenin temeli, hepsinden önce de sendikalar, seçimlerde verilen sözün tutulmasını ve is-

yancılarla diyalog yürütülmesini talep ediyorlardı. FMLN bu çelişkiyi esnek anlaşma önerileriyle derinleştirmeye ve böylece de yeni oluşan kitle hareketine yeniden etki edebilmeye çalışıyordu.

Sesori (1986): Başarısız Bir Deneme

La Palma ve Ayagualo uluslararası alanda, hristiyan-demokrat hükümetin barışı istediğini ve bu yüzden de "sağcı ve solcu radikallere" karşı desteğe ihtiyacı olduğu yolunda değerlendiriliyordu. Hristiyan-demokratlar 1985'teki parlamento seçimlerini kazanınca, bu kanı daha da derinleşti. Askeri ve ekonomik yardım bolca akıtılıyordu. Hem ABD- Kongresi'nde hem de Avrupa'da, hristiyan demokratikleştirmeyi, isyanla mücadelenin demokratik olmayan, ve şiddet uygulamalı bir varyantının kılıfı olduğu için reddeden sıraların sayısı giderek seyreldi. Bu, kendisi için uygun politik işaretlerde, ordu, askeri zaferi aramaya girişti.

ABD ordunun dağılmasını önleme gerekliliğini anlamıştı. Büyük silah teslimatları, ABD-danışmanları yardımıyla geliştirilmiş eğitim, birliklerin oldukça arttırılmış gücü ve yeni savaş taktikleri (çevik avcı birlikleri, casus uçaklar, helikopter filosu, denetimli bölgelerin karadan bombalanması) orduya inisiyatifi yeniden ele almasında yardımcı oldular.

Gerillaları, bu başkente yakın bölgeden kaçırtmak amacıyla Guazapa bölgesinde 1986 Ocağı'ndan Mart'a kadar süren ve savaş başından beri ordunun en önemli eylemlerinden biri olan "Phönix Operasyonu" gerçekleştirildi.

1986 Martı'nda bir diğer Gerilla üssü Chalatenanfo'da "Cavez Carreno" büyük hücumu başlatıldı. Ordu bu operasyonlarda, Gerilla birimlerini bu bölgelerden kaçırtmak olan stratejik hedefine ulaşamadı. Ancak, henüz bu bölgede yaşayan, FMLN'e sempati duyan ve onunla yıllardır hükümet saldırılarından birlikte kaçan sivil halkı kaçırtmaya ve/ya da esir almaya muvaffak oldu. Yalnızca Guazapa bölgesinde 2000 sivil esir alınmış ve 245 kişi öldürülmüştü.(11)

Bu, gerilla sempatizanı olarak görülen sivil halka karşı yöneltilen "yakılmış toprağın stratejisi" ne Avrupa'da ne de ABD'de kayda değer protestolara neden oldu. Yayın organları hava terörünü suskunlukla karşıladılar. Duarte hükümeti hâlâ "demokratik" ve "İnsan haklarının savunucusu" olarak geçerliydi. Dayanışma hareketi, gerçekleri geniş bir kamuoyuna duyurmakta yeterli olmadı.

Kurtuluş Cephesi ordu benzeri büyük birliklerini dağıtarak ve yine ağırlıklı olarak klasik gerilla taktiklerini uygulayarak askeri bir tepki gösterdi. Ekonomik sabotajlar ve el yapımı mayınların ("quita-pie") arttırılmış kullanımı, savaş alanlarının ülke ekonomisinin kalbinin attığı başkente dek (yaygınlaştırılması) gibi eşdeğerde önemli bir stratejik karakter kazandı. FMLN, birçoklarını, sanki FMLN stratejik olarak savunmaya çekilmiş gibi yanlış bir

kanıya sürükleyen daha az gürültülü büyük eylemler düzenliyordu.[12]

FMLN'in politik tepkisi, kitle çalışmasını dağıtıp yeniden yönlendirmek oldu. Böylece, geniş biçimde başarıyla sonuçlanan, sivil halkın denetim altındaki bölgelerden uzaklaştırılmasından orduya "ateş edilmeyen bir hat" yaratmak için önkoşul - birkaç ay sonra yerleşim bölgelerine geriye göç etme hareketi başladı. Önce 1986 Temmuz'unda savaşla kaçırtılanlar San José Las Flores'e (Chalatenango) ve El Barillo'ya (Guazapa) geri döndüler. "Hristiyan Mülteci Komitesi" (CRİPDES)nin koordinasyonu ve "Yeniden Yerleştirme Ulusal Komitesi" (CNR)'nin desteğiyle, ordunun büyük askeri çabalar göstererek bölgelerinden kaçırttığı birkaç yüz küçük köylü bu bölgelere yeniden döndüler. Bağımsız Yardım Örgütleri CRİPDES (1984'ten bu yana) ve CNR (1986'dan bu yana) giderek daha fazla başarıyla iç mültecileri örgütlemeyi ve "asıl yaşam bölgelerinde yaşayabilme hakkı" talebi altında harap edilmiş köylerde yeniden yerleşmeyi gerçeğe dönüştürmeyi başarmışlardı. Bugün yine binlercesi, tümü mutlaka denetim altındaki bölgelerde bulunan köylerinde yaşıyorlar. Ordunun saldırılarına karşı sivil halk artık eskiden olduğu gibi kaçarak tepki göstermiyor, tersine, eğer müdahale olursa, geniş bir tabana yayılmış olan ve silahlı şiddetin kullanım bulmadığı etkin protesto biçimleriyle yanıt veriyor. Geri dönenler yaptıklarının haklılığını savunuyor ve gerillalara yataklık ettiklerine dair her türlü suçlamayı reddediyorlar. Bombalanmış bölgelerin açık olarak yeniden yerleşilmesiyle şehirlerin dışındaki FMLN'in silahlı formasyonlarının ötesinde, ordu tarafından tehlikeli bir rakip olarak görülen, ancak yalnız büyük politik masraflarla askeri olarak örgütlenebilecek yeni politik bir faktör ortaya çıktı. FMLN bu bölgelerde hareket edebiliyor, sudaki balık gibi.

Şehirde politik ve askeri örgütler sendika hareketi içinde gittikçe daha büyük bir politik ağırlık kazandılar. İlk adımda hristiyan demokrasinin geçici hegemonyasını kırmayı, 1 Mayıs 1985 dolayısıyla ortak ve geniş katılımlı bir gösteriyi düzenlemeyi ve Duarte'nin popülaritesiz ekonomi paketine karşı geniş çaplı bir karşı cephe oluşturmayı başardılar. Sendika Çatı Birliği UNTS'nin kurulması (Şubat 1986) nitelikli bir ilerlemeydi, zira bu çerçevede ilk defa bütün solcular, anında öldürülmeden, yine açıkça ortaya çıkabileceklerdi.[13] UNTS kuruluşundan kısa bir süre sonra 1986 Şubat'ında 60.000 kişiyi hükümetin ekonomik önlemlerine karşı bir gösteri için harekete geçirebilmişti. UNTS ile birlikte kitle hareketi yine hristiyan demokrasiden bağımsız olarak kendi başına bir politik faktör olarak tanınmaya başlıyordu. Savaş cephelerinin göreceli biçimde mekansal izolasyonu yıllarından sonra, FMLN artık yine başkentte politik olarak hareket etme olanağı bulmuştu. Kurtuluş hareketi bütün bu gelişmeleri yeni bir öneride toplayarak 1986 Temmuz'unda "çatışmanın politik çözümüyle ilgili bütün halk kesimlerinin katılımıyla gerçekleştirilecek ulusal bir diyalog" çağrısı yaptı.[14]

Köşe sütunları şunlardı:
- Salvadorlular arası bir çözüm
- Hükümetin genişliği ve çoğulculuğu
- Hükümet kurulması sırasında ateşkes ilan edilmesi
- Ekonomik sağlıklı bir hükümet
- İnsan haklarına saygı gösterilmesi
- Barışa yönelik bir dış politika

Birkaç parti önerileri uygun ve ölçülü bulurken, Savunma Bakanı Casanova: "Ordu sorunları tartışmak için değil, tersine bu terörist ve yıkıcı unsurlarla mücadele etmek için vardır" diyerek bu konudaki görüşünü dile getiriyordu.[15] Enlnde sonunda Duarte'de politik baskıya teslim olacak ve 19.9.1986 için Sesori kasabasında bir buluşma önerecekti. Ama bu buluşma gerçekleşmedi, çünkü ordu görüşmelerin yapılacağı çevreyi tamamen askerlerle doldurmuştu ve isyancıların güvenliğinin sağlanması için görüşmelerin yapılacağı zamanda birliklerini çekmeye karşı çıktı. Duarte tüm basınla Sessori'de beklerken, İsyancı temsilcileri gelmediler. Bunun üzerine Duarte FMLN/FDR'in diyalog hazırlıklarını tümüyle sorgulayarak onları "demokratik süreçle bütünleşmeye" çağırdı.[16] Hristiyan demokrasi "terörle mücadeleyi ve ekonominin yeniden canlandırılmasını" zorluyordu ve FMLN/FDR'le görüşmeleri uzağa itiyordu. Bu yasal olarak faaliyet gösteren kitle hareketinin değişik akımlarınca sertçe eleştirildi. Kitle hareketi 1986'dan sonra yavaş yavaş, hükümeti FMLN ile görüşmeye çağıran kendi başına bir muhalif faktör olarak belirginleşmeye başlıyordu. Buradan FMLN/FDR'e, El Salvador'daki güç dengelerini kati olarak değiştiren önemli bir müttefik yetişiyordu.

Diyalog çağrısı ağır ağır, çevresinde devrimci güçlerin dışına taşan ve yönetimdeki hristiyan-demokratlara muhalif bir politik belirginleşme olarak gelişiyordu.

Üçüncü Tur: San Salvador (1987)

10 Ekim 1986'da San Salvador'da meydana gelen bir deprem büyük acılar yaşanmasına neden oluyordu. Depremden arda kalanlar; 1.500 ölü, 10.000 yaralı, 200.000 evsiz ve 3 milyar dolar dolayında bir zarardı.[17] Bu sosyal krizin çok daha yüksek düzeyde keskinleşmesine yol açtı. Hükümet, depremzedelere yardım edilmesinde tamamen etkisiz ve yetkisiz kaldı. Yardım bağışlarını işverenlerin denetimi altında kanalize etmekte ısrar ettiği için, gönderilen yardımların zimmete geçirilmesine tüm pencere ve kapılar açık bırakılıyordu. Hristiyan-demokrat hükümet giderek daha çok çürümüşlüğün, beceriksizliğin ve yeğenler ekonomisinin bir sembolüne dönüşüyordu. UNTS bunu eleştiriyor ve sağlayabildiği yardım malzemeleriyle birkaç yoksul kesimde kendine sağlam bir zemin ediniyordu. Duarte hükümetinin sosyal temeli artık hep daha fazla muhalif UNTS ile birlikte eylem birliği yapıyordu.

Kuruluşunun ilkyılında talep ve eylem biçimleri açısından oldukça ölçülü bir çıkış yapan UNTS eylem biçimlerini radikalleştirmeye başlıyordu (duvarlara yazı yazma, lastik yakma, elle tutulur gösteri koruma vs.). Aynı şekilde grevler de hem sayı (1987: devlet kuruluşlarında 54, özel sektörde 46) hem süre ve radikallik (işyeri işgalleri, işletme müdürlerinin işçilerce belirlenmesi) açısından oldukça artmıştı. Hareket, sosyal sigorta çalışanlarının 1. Haziran'dan 30 Ağustos'a kadar süren üç aylık grev sırasında doruğa ulaştı.[18]

UNTS yılın başından beri temel bir talep olarak "geniş katılımlı bir hükümetin" ve Duarte'nin istifasının propagandasını yapıyordu. UNTS'nin genişlemesi, radikalleşmesi ve politizisasyonu, kitle hareketinin yine güçlü biçimde askeri güçlerin hedef tahtasına dönüşmesine yol açtı. Sendikacıların ve kooperatifçilerin tutuklanması, ortadan yok edilmeleri ve öldürülmeleri yine her gün karşılaşılan şeylerdi. Kitle hareketinin yeniden canlandırılması ve radikalleştirilmesiyle ölüm olayları yine sahneye çıkıyor ve insan hakları ihlalleri nicelik yönünden olduğu kadar nitelik yönünden de büyük bir artış gösteriyordu.[19]

FMLN aynı zamanda askeri olarak da inisiyatifi ele geçiriyordu. Yeni güçlerin eklenmesi, kalifiyeleşme ve uluslararası düzeydeki koordinasyon, yüksek hareket kabiliyeti ve ülkenin batısında yeni savaş cephelerinin açılması "orduyu oldukça kritik bir duruma" getiriyordu.[20] FMLN yalnızca yıl ortasına dek neredeyse % 100 başarılı beş ulaşımı engelleme eylemi (bütün araçlara ulaşıma çıkma yasağı) gerçekleştiriyor, savunma yapılarının bütünlüğüne karşı sabotajlan güçlendiriyor ve büyük bir güçle düşmanın stratejik konumlarına saldırıyordu. Burada en önemli darbe, bir saldırıdan sonra ABD- idaresinde yeniden inşa edilen ve ele geçirilemez diye bakılan El Paraiso (Chalatenango) karargâhına yapılan parlak saldırıydı. 31 Mart 1987'de bu karargahın büyük bir kısmı tahrip edildi. Ordunun yakınacağı 600'ün üzerinde ölü ve yaralısı vardı. Bu ve diğer darbeler, FMLN'in, küçük gruplar halinde mücadele eden savaşçılarını plana göre büyük oranlarda toplayabileceğini ve sonradan yine dağıtabileceğini kanıtladı.

Bu politik ve askeri hücum arka planının önünde FMLN 1987 Mayıs'ı sonunda "çatışmanın humanize edilmesi için" 18- noktalıkkataloğu tanıttı ve Duarte'yi yeni bir buluşmaya çağırıyordu.

Temel görüş: savaş daha uzun süre devam edecek ve bu yüzden yapılması gereken onun sivil halka vereceği zararı sınırlamaktır (yakın hedef: "çatışmanın humanize edilmesi"). Görüşmelerin sonunda "çatışmanın politik çözümüne" varılması uzak hedef olarak görülüyordu. Savaş durumundan yola çıkarak öncelikle görüşme dinamiğinin yeniden işlemesini sağlamak için alçak gönüllü "güven oluşturucu önlemler" almak gerekiyordu. FMLN "Salvadorlular arasında bir çözüme ulaşılmasını, ulusal egemenliğin yeniden sağlanmasını talep ediyor ve ABD müdahalesini reddediyordu. Yakın hedef olan "çatışmanın humanize

edilmesine" ulaşabilmek için FMLN, somut öneriler olarak, hükümetin ve ordunun vatandaş özgürlüklerini ve insan haklarını güvenlik altına almasını talep ediyordu. Yüzeyden bombalamanın sona erdirilmesini istiyordu. Buna karşılıkta, mayın kullanımını ve ekonomi sabotajlarını durdurmayı öneriyor ve böylece de askeri taktiğinin, hükümete özellikle büyük darbeler indiren iki unsurunu geri plana çekiyordu.[21]

FMLN'in sürmekte olan savaşın tam ortasında yaptığı bu barış önerisi Duarte ve ordu yönetimini şaşkına çevirdi. Herşeyden önce sivil halkı ve ekonomiyi başka zararlardan kurtarabilmek olarak biçimlenen temel düşünce ordu, ARENA ve hükümet dışında bütün kesimlerde büyük bir ilgiyle karşılandı. Sözkonusu olan, FMLN'in hükümetin artık hiç bir şekilde itiraz edemeyeceği görüşme önerisiydi. Duarte ise yine bir kez daha isyancıları "demokratik süreç içersinde yer almaya" çağir(dı)abildi.

7.8.1987'de imzalanan Barış Anlaşması Esquipulas II. artık FMLN ile yeniden masaya oturması için Duarte üzerindeki uluslararası baskıyı da arttırdı. O ise, önce yalnız FDR temsilcileriyle bir buluşma önererek muhalefeti bölmeye çalıştı. FMLN/FDR bu öneriyi reddetti.

Nihayet 4/5 Ekim 1987'de San Salvador'daki papalık elçiliğinde üçüncü görüşme turu gerçekleşti. "Hoşgeldin, FMLN/FDR lideri" sloganı altında halk hareketi, onbinlerce insanın kırmızı bayraklardan bir deniz oluşturduğu görüşme yerinin çevresinde savaşçı bir kesintisiz miting düzenledi. FDR ve FMLN'in dörder lideri 20 saat boyunca Duarte ve birkaç bakanın karşısında oturdular. Birinci gün gündem konusunu tartışmakla geçti. İkincisinde tarafların her biri kendi görüşünü savundu, "Yasalar çerçevesindeki demokratik sürece katılma çağrışı" (Hükümet) ve "18 noktalık öneri ve savaşın sona erdirilmesi için anlaşma." Ortak bir görüşe varılamadı, çünkü hükümet tarafı en küçük bir kabule bile yanaşmaktan kaçıyordu. O, isyancıların teslim olmalarını istiyordu, nokta. Böylece, iki karışık komisyonun daha sonra Esquipulas Anlaşması ve Ateşkes üzerinde konuşmaya devam etmesi için bir buluşmaya karar verilmesi bile olumlu bir nokta olarak değerlendirilebilirdi.[22]

Ancak FMLN, 26 Ekim 1987'de bağımsız insan hakları grubu CDHES koordinatörü Herbert Anaya'nın güpegündüz sokakta öldürülmesi üzerine bu komisyona katılmaktan vazgeçti. Bu cinayet, hükümet ve ordunun uluslararası anlaşmalara uyma ve yaşama saygı konusunda ne kadar ciddi olduğunun tam bir suretiydi. FMLN geri çekilmesi her yerde anlayışla karşılandı.

Cizvit Üniversitesi UCA haklılıkla "diyaloğun daha çok engelleneceğini" ve Herbert Anaya'nın öldürülmesinin görüşmelerin sonuçsuz kalmasında çözücü rolü oynadığını söylüyordu. Temel sorun şurada yatıyordu; **"Hükümetin Ve FMLN'in çatışmanın köklerine ve doğasına getirdikleri yorum birbirine tamamiyle karşıt. Aynı şekilde, El Salvador'da gerçekten de-**

mokratik bir toplumun nasıl oluşturulacağına dair yaklaşımları da öyle."

En geç San Salvador'daki buluşmadan sonra, diyalog çağrısının bulunmaya çalışılan askeri çözümün ABD kökenli varyantına karşı keskin bir silaha dönüştüğü görüldü. FMLN, desteğini kitle hareketi içinde göstermeyi, UNTS'yi burjuva çevrelere dek yaygınlaştırmayı ve Duarte'yi politik ve içpolitik açıdan adım adım izole etmeyi başardı.

Duarte Çaresiz, "Ulusal Müzakere" Başlıyor (1988)

Görüşmelerin kesilmesinden sonra hem FMLN'in askeri saldırıları hem de San Salvador'daki kitle hareketleri en yüksek düzeye çıktılar.[23] 4.500 mültecinin Mesa Grande'den (Honduras) yurtlarındaki köylerine dönüşü yeniden yerleşim hareketine yeni bir iç tepi sağladı. Duarte'nin kendisi, askeri ve ekonomik yardıma minnetini belirtmek için Ekim 1986'de ABD'de Amerikan bayrağını öpmesiyle popularitesini daha da yitirdi.

FMLN/FDR Şubat 1988'de hükümetçe reddedilen yeni bir görüşmelere yeniden başlama önerisi yaptı. ARENA'nın 1988 Mart'ında parlamento ve yerel seçimlerden galip çıkması hristiyan demokrasinin artık nihai olarak yenildiğinin bir göstergesiydi. Bunun sonucunda hristiyan demokrasi, kurtuluş hareketinin hiçbir inisiyatifine yanıt veremeyecek kadar zayıf düştü. ARENA artık yasama ve yürütmenin büyük kısmını denetimine geçirmişti. Kanser hastası Duarte politik olarak artık çoktan bir cesetti.

Mayıs 1988'de FMLN, görüşmelerin gidişinin devamını belirlemek için üst düzeyde bir görüşme önerdi, Hükümet tarafı bunu yine geri çevirdi. 1988 Ağustos'unda, içinde kodamanlardan başka bütün halk kesimlerinin temsil edildiği "Ulusal müzakere"nin bitiş konferansı gerçekleşti. Bu durum ultrasağcı ARENA yanlılarının ve ordunun oluşturduğu bir ittifakın da göstergesiydi. Burada ayrıca diyaloğu sürdürme çağrısı da yapıldı. "Ulusal müzakere"de ilk kez bütün barış isteyen güçlerin biraraya gelmesi ve hükümetin savaşa yönelik rotasına karşı cephe almaları başarıldı. Diyalog komitesi 1988 Kasım'ında bir barış yürüyüşü çağrısı yaptığında, buna 200.000 kişi katıldı. FMLN artık San Salvador'daki askeri eylemlerini de yeniden daha güçlü olarak başlatıyor ve 1981'den beri ilk kez başkentteki birkaç önemli karargâha saldırıyordu. Açık arazideki saldırı gücü de daha yoğunlaşmıştı.

Uluslararası alanda, dört gerilla komutanının 1988 Ekim'inde Latin Amerika gezilerinde elde ettiği diplomatik başarıları evine getiriyordu. Değişik hükümet başkanları ve politik liderler gerillaları kabul ediyor ve San Salvador hükümetini, ülkenin bunalımdan çıkması için politik bir çözüm bulmasını ve isyancılarla bu konuda anlaşmaya varmaya çağırıyorlardı. FMLN, askeri, politik ve diplomatik alanda hücuma geçmeyi ve ABD'nin hristiyan-

demokrat isyanla mücadele projesini başarısızlığa uğratmayı başarmıştı.

Çeviri: Nedim Tuğlu

Notlar:

1- Görüşme önerilerinin bir kronolojisi, ECA 454/455, San Salvador Ağustos/Eylül 1986, S.769-768; ve El Salvador Danışma Dairesi, Salvador devrimi önemli kararların eşiğinde (Reader), Bonn, Şubat 1989, S.74-81'de bulunuyor.
2- ECA 454/455 a.g.y., S. 772
3- Geçici hükümetin kurulma programından alıntı, AK 247'den yazılmıştır, 4 Haz. 1984, S. 30, "El Salvador 1984" adlı makalede iki program ayrıntılı olarak karşılaştırılmıştır.
4- Bkz.: ECA 454/455, a.g.y., S. 772 F
5- Duarte'nin 10 madde önerisinin ve FMLN'in talep kataloğunun AK 252'de (Kasım 1984) dökümü yapıldı ve yorumlandı.
6- ECA 454/455 a.g.y., S.774.
7- Bkz. AK 253 (Aralık 1984)
8- Gerillaların taleplerinin dökümü AK 253'de (Aralık 1984) verildi.
9- El Paris'ten alıntı, 3.12.1984
10- ECA 454/455 a.g.y., S.775
11- Bkz. ECA 447/448, San Salvador Ocak/Şubat 1986, S.96-100; Dans Dairesi El Salvador, Unidos para vivir Sivil Halkın El Salvador'daki isyanla mücadeleye karşı direnişi, Bonn Ocak 1989.
12- Bu "FMLN'e eleştiri" konumu için yıllarca Tass-Orta Amerika muhabirliği yapan Leo Gabriel örnek gösterilebilir. Leo Gasriel, Beş yıllık savaşın ardından El Salvador, Latin Amerika-Analizler ve haberler 9, Hamburg 1985, S.41-54.
13- UNTS'nin oluşumu ile karakteri ve FMLN'e tavrı, bkz. AK 293 (Nisan 1988).
14- Dans Dairesi El Salvador, El Salvador önemli kararların eşiğinde, a.g.y., S.77
15- Yukarıda a.g.y., S.78
16- y.a.g.y.
17- Bkz. Luis Neumann, El Salvador - Deprem -, Latin Amerika-Analiz ve Haberler 11, Hamburg 1987, S.218-231.
18- Bkz. **Proceso** No: 317, Aralık 1987'de San Salvador, S. 22-26
19- Bkz. **Proceso** No: 317, a.g.y., S.27-29
20- Bkz. **Proceso** No: 317, a.g.y., S.10-15
21- Bkz. ECA 465, Temmuz 1987'de San Salvador, S.435 ff
22- ECA 468, Ekim 1987'de San Salvador, S. 708
23- FMLN'in askeri ve politik gücü, bkz. **Proceso** No: 366, Aralık 1988'de San Salvador, S.2-15.

Polonya Laboratuvarı

John Keane

New Left Review, No.179, Ocak-Şubat 1990

Varşova. Perşembe, 7 Aralık. Sıkıyönetimin sekizinci yıldönümü yaklaşıyor. Puslu hava şehri örtüyor. Beni havaalanından getiren Rus yapımı (takaza) kırık dökük taksi çukur yollarda takır tukur ilerliyor. Sıra sıra gri apartman blokları muhafız gibi donuk ve ifadesiz duruyor. Tramvayların sesi kalabalık caddeyi dolduruyor... Trençkotlu askerler... Mavi tulumlu işçiler... Donuk bir sessizlik... Kış... Polonya demokrasiye doğru adımlıyor...

Taksi her iki kırmızı ışıktan birisini geçerek hızlanıyor. Akaryakıt sıkıntısının gerginleştirdiği sürücünün benim dolarlarım için içi geçiyor. Hava alanından 20 dakika sonra, Polonya'nın ilk ve en başarılı bağımsız günlük gazetesi *Gazete Wyborcza*'nın merkezinin olduğu Iwicka Caddesi'ne patır kütür giriyoruz. Bina askeri barakaları andırıyor. Posterlerle örtülmüş koridorlarında Yazıişleri Müdürü Adam Michnik'in odasına gidecek yolu arıyorum. Tanınmış sabık muhalif, önde gelen Polonya tarihçisi, Sejm'de milletvekili ve Dayanışma önderlikli hükümetin kilit danışmanı dairesinin yarı açık kapısının aralığından hemen tanıdı beni. Mavi dumanda kaybolmuş, elinde telefon, şeytanca gülümsüyor; telefonu hızla elinden bıraktı ve bana doğru hızlı adımlarla gelmeye başladı. "Profesör John! Bien venue!" Daha sonra dostça el sıkma ve kemiklerimi kırarcasına sarılma, yanaklardan nazik bir öpücükle dengeleniyor.

Zaman önemli. Michnik garip bir sosyalizm ironisi ile taciz ediliyor. 1980'de Polonyalı yazarlar tarafından "Polonya karşı devriminin en fesat siması" olarak tanımlandı. Bugün benimle olan görüşmesinden sonra Polonya'nın yeni Başbakanı Tadeusz Mazowiecki ile bir randevusu var.

Hemen Fransızca olarak sert bir tartışmaya dalıyoruz. Fitili Michnik ateşliyor. "Bugün Polonya Sovyet blokundaki en ileri laboratuvardır. Ülkemiz kendisini komünizmden demokrasiye doğru evrimci bir yolda hissediyor. İniş çıkışlı ve keskin virajlarla dolu bir yol. 20. yy bize komünist rejimleri nasıl kuracağımızı öğretti. Zorluk şurada ki, henüz bu rejimleri nasıl altedeceğimizi bilmiyoruz."

Demokratik Bir Deneyim

Michnik demokratik deneyimi başarılı bir şekilde tamamlamanın zorluğu hakkında karamsar ya da bedbin değil. Merkezi-Doğu Avrupa ülkelerindeki devrimlerin, batılı liberal demokrasinin 'doğal üstünlüğünü' ve onun Doğu'daki totaliterizme karşı kesin zaferini gösterdiğine dair Batı'da geçerli olan narsist görüşe karşı olduğunu açık ve net olarak ifade etti. Demokratik bir devrimin Polonya'da hepten de imkansız olmamasına karşın, ülkenin ilerleyişi (yeni süreç-çev.) sarsıntılı ve sonuçları da kesin olmayacak. Michnik aynı zamanda iktidar gücünün suistimallerinden de endişeli. Polonya toplumunda yeni hükümeti halihazırda kopuk, küstah ve yarı-kör olarak eleştiren grupların-çevreciler, Hıristiyan Birlikler, çiftçi örgütleri ve işçi kulüpleri-varolduğunun farkında. Bu gruplar radyo yayınları ve basın özgürlüğü konusunda açık ve yasal olarak formüle edilmiş garantilerin devam eden yokluğuna işaret ediyorlar. Onlar, kilit öneme sahip politik kararların, resmi olmayan görüşmelerde kapalı kapılar ardındaki pazarlıklarda ve tanınan liderlerle sınırlı tutularak alınma eğiliminden şikayetçiler. Michnik'e Montesquieu'nun bir 18. yy vecizesini anımsatıyorum: "Sürekli deneyim gösteriyor ki, iktidar ile donanmış her insan bu iktidarı suiistimal etme ve sonuna kadar devam ettirmek eğilimindedir."

Michnik kararsız mimiklerle tam olarak hemfikir olmadığını göstermek için başını yarım yamalak sallıyor. Lakin Tadeusz Mazowiecki'nin başkanlığında henüz oluşmuş olan komünist-olmayan hükümet onu heyecanlandırıyor-çok da haklı çünkü esas olarak o onun düşüncesi. Temmuz'un 3'ünde, Yeni Polonya parlamentosunun açılış oturumunun arifesinde son derece etkili bir makale yayınladı; 'Başkan, Başbakanımız.' Hiç düşünülmeyeni öneriyordu: Dayanışma önderliğinde bir koalisyon hükümeti. Öneri ilkin demokrat muhalefetten birçokları tarafından genellikle eleştirildi ama sadece sıkıyönetimin mimarı renkli gözlüklü General Jaruzelski'nin başkanlığını ikrar ettiğinden değil. Esas iddia, birbirini izleyen komünist hükümetlerin bıraktığı ekonomik enkazı sırtlanma oyunundan Dayanışma'nın kaybeden taraf olarak çıkacağı şeklindeydi.

Michnik'in, Dayanışma ile Polonya Birleşik İşçi Partisi arasında bir iktidar ortaklığı önerisi çarçabuk kabul gördü-böylesi itirazlara karşın. O, askeri ve parti egemenliğinin çöktüğü bir anda soluklanma adımını yadırgatmıyordu. O, **nomenklatura** sisteminde kendini rahatta hisseden komünistlerin açıkta politika yapmak işinde oldukça kötü olduğunu açıklıyor. Onlar o kadar tembel ve yeteneksiz politikacılar ki, halkın güvenini kazanmanın emirler vermenin dışında bazı şeyleri gerektirdiğini göremiyorlar. Değerlendirmeleri kısır, sağduyuları kıt ve çabucak sinirlenirler. Üstelik, Michnik, sıkıyönetimin daha başlangıçta mahkûm olduğunu çünkü komünist rejimlerin nihai krizini çözemediğini söylüyor. Geçmiş on yıldaki Polonya olayları diktatör olmaya heveslenen

bütün komünist generaller için dersler içeriyor. 'Askeri hükümetler kendi süngüleri üzerinde oturamazlar.' Michnik, 6 yılını demokratik inançları uğruna hapishanede geçirmiş tecrübeli bir militan olarak ateşli ateşli konuşuyor. 'Tepeden tırnağa silahlı olsa da, askeri yönetimler, genellikle sivil toplumun desteğini alamadığı için zayıftır' Jaruzelski sekiz yıl boyunca Dayanışma'nın olmadığında ısrar ederek kendini yıprattı. Onun bize yönelik bütün hareketleri Xerxes'in, denizi fethetmek için ona savaş ilan eden traji-komik çabalarını andırıyordu.

Michnik'e göre sıkıyönetim -'tek dişi kalmış totaliterizm'- ekonomik yozlaşma ve çürümeyi artırarak daha beter felce uğradı. Sıkıyönetimin mimarları, demokrasinin, ekonomik reform ve refahın yaşamsal bir önkoşulu olduğunu göremediler. Formül açık seçik ortada: Serbest seçimler ve yasal dayanaklı sivil topluma hayır, demokrasiye hayır; dükkanlarda ekmek, margarin, taze sebze ya da et mi, hayır yok. Bu yönetimin korkunç sonucu şu ki, Polonya'da şimdi temel mamüllerin yokluğu şaha kalkmış. Her ay enflasyon % 100'e ulaşıyor. Spekülasyon ve karaborsa vurgunu yaygın. Yaşama standardı tehlikeli bir şekilde baş aşağı düşüyor. Çevre kirlenmesi muazzam. Ve bu kış yaygın yoksullaşma Polonya'nın genç demokratik hükümetinin yüzünde yara izi bırakabilir.

Michnik Polonya laboratuvarını İspanya'da demokrasiye barışçı geçişe benzetiyor. Şaşırmış halimle rahatsız notlarımı karıştırıyorum. İspanya ekonomisinin Franco diktatörlüğünün sonunda büyüdüğünü ona anımsatıyorum. Tersine Polonya ekonomisi tamamıyla harap olmuş durumda. Polonya bugün daha çok Salvador Allende'nin seçim zaferinden sonraki Şili'yi andırmıyor mu? Mazowiecki gibi Allende de orduyu, gizli polis örgütünü, iletişim sistemini ya da ekonomiyi kontrol edemedi. Ve Şili halkı da tıpkı Polonya halkı gibi basit günlük ihtiyaçların sıkıntısını çekiyordu. Ordular, kendi süngüleri üzerinde oturamazlar. Ama ya demokratik hükümetler? Onlar aç vatandaşları üzerine dayanabilirler mi? 'Sadece bir tek şey biliyorum', diyor Michnik sertçe. 'Yaşama standardındaki düşmeyi önlemek için kesin olarak her şeyi yapmak zorundayız. Kısa süre içinde ekonomide bir ümit çizgisi belirmezse bütün sistem iflas edebilir. Bu da işçi sınıfının çıkarlarını koruyacağımızın nedenidir. Aynı zamanda insanları daha çok çalışmak için şevke getirecek, politik ve yasal çerçevede değişiklikler için adımlar atıyoruz. Ve Polonya'ya cesaret verici yardımda bulunmaları için dünyaya sinyaller yolluyoruz. Walesa'nın, Birleşik Devletler, Kanada ve İngiltere'de yakın zamandaki girişimleri bu yönde atılmış adımlardır.

Polonya'nın yavaş yavaş yeni yabancı yatırımları cezbettiği bir gerçek. Varşova hava alanına yönelik geniş çaplı yatırımlar, Batı Alman inşaat firması **Hoctiefbau** tarafından tamamlanacak, ABD Citibank tarafından finanse edilecek ve Batı Alman (devlet garantili) kredi bankası **Hermes** tarafından garanti edilecek olanı da içine alan son örnekler; **Trust House Forte** ve **Orbis** or-

taklığı, Polonya'nın bir kamu turistik kuruluşu, Varşova'da Bristol Hotel'in tamiratını ve işletmesini üstlenecek. Polonya, değişik dış yardım ve borçlanma programlarının da gündeminde. EEC yetkilileri şu yakınlarda, bankacılar ve yabancı yatırımcılar arasında güven sağlamaya yönelik olarak, Polonya için bir "nakit stabilizasyon fonu"na daha çok destek vermeyi onayladılar. Onun provizyonu da, bizzat kendisi 1990 Ocak'ının erken bir döneminde Mazowiecki hükümeti ile bir borçlanma programı üzerinde anlaşmış olan IMF tarafından koordine edilecek. IMF antlaşması hükümete ABD ve Baslebased Bank tarafından sağlanacak olan 725 milyon dolarlık destekleme kredisi karşısında yeni bir gelirler politikası ve sıkı para politikası izlemesini şart koşuyor. 1,67 milyar dolar miktarında bir ilave borç da önümüzdeki 18 ayda kullanılmak üzere Dünya Bankası'nca kararlaştırıldı. Ve EEC, merkez Doğu Avrupa ülkelerinde bir ekonomik hamleyi teşvik etmek amacıyla Avrupa Kalkınma ve Gelişme Bankası'nı kurmayı planlıyor ve bu yıl, Polonya'ya daha fazla gıda yardımını onaylaması bekleniyor.

Yeni Girişimciler

Michnik konuştukça benim düşüncelerim dağılıyor. Ruşeym halindeki Polonya demokrasisinin karşı karşıya olduğu yapısal ekonomik problemlerin büyüklüğüyle irkiliyorum. Michnik özel yeni ekonomik monopollerin ortaya çıkmasına değinmiyor. Wroclaw'daki Dolnel gibi özelleştirilmiş dev firmalar, monopolist güçlerini, muhtemelen sadece teknolojik yenileme ve yarışmacı pazar ekonomisi yapılarının oluşmasına engel olmak için kullanmakla yetinmeyecekler. Çalışma koşulları, istihdam seviyesi, fiyatlar ve mamul ve hizmetlerin kalitesini serbestçe belirleyebilecek güçte olmaları da muhtemelen Dayanışma'nın adaletli, demokratik ve ekonomik olarak üretken bir Polonya doğrultusundaki özlemlerine engel oluşturabilecek. Mevcut özelleştirme programı, parti ve devlet bürokratlarına, **nomenklatura**'daki önceki rollerini, özel girişimci ya da idareci konumlarına dönüştürme yolunu açıyor. Komünist şefler giderek özel girişimci olmaktadırlar. Komünist rüşvetin yerini ganimetçi kapitalizm alıyor. Buna en iyi örnek, Mieczyslaw Wilczek'tir ki, bir Balzac romanına konu olabilirdi. İlkin kamu sanayiinde önemli idari konumlarda bulundu. Sonra, Polonya-Kanada özel yatırım ortaklığından yararlanarak son derece kârlı bir kürk şirketi kurdu. Bugün partinin bir üyesi, onun hazinecisi ve bir milyonerdir. Dayanışma'nın seçim programı onun gibi simaları uyarıyordu. Ancak onların yükselişine karşı koymak için hiçbir şey yapılamıyor.

Böylece Dayanışma önderlikli hükümetin karşı karşıya olduğu uzun vadeli ciddi bir ikilem -açıkça kabul edilen- mevcuttur. Stalinizm Polonya'da sanayileşmeyi gerçekleştirdi. Onun istenmeyen çocuğu Dayanışma'ydı despotik devlete karşı muhalefet eden gelmiş geçmiş ilk modern işçi hareketi. Ancak, Dayanışma, tarihsel anlamda modası geçmiş bir sistemi miras olarak dev-

raldı. Bu sistemin Taylorist nitelikteki üretim ve dağıtım yöntemleri yetersiz, eskimiş ve enerji israf eden durumdadır. O halde Dayanışma önderliğindeki hükümet bu sistemi nasıl modernize edebilir -yeni haberleşme teknolojilerinin ve esnek üretim yöntemlerinin benimsenmesini teşvik ederek, örneğin- sanayi işçileri ile onların aileleri ve toplulukları arasındaki temel desteğini tahrip etmeksizin?

Hayallerim depreşiyor. Michnik'in Polonya işçilerinin desteklenecğine yönelik ifadesi beni, işçilerin bağlılığının kısa vadede korunup korunamayacağını sormaya itiyor. Dayanışma önderliğindeki hükümet bir yandan sert ve sıkı bir programı onlara kabul ettirirken diğer yandan Polonyalı işçilerin çıkarlarını nasıl koruyabilir? 'Ekonomiyi düzlüğe çıkarma' programı, Ekim başında Maliye Bakanı Balcerowicz tarafından hazırlandı, ücretlerin sınırlanmasını ve kamu harcamalarında büyük çaplı kesintileri içeriyor. Gıda sübvansiyonlarını programdan çıkarıyor ki enflasyonun azmasında, gerçek ücretler düştükçe gıda maddelerine olan talebin yerinde saymasında ve birçok çiftçinin gelirinin düşmesinde görülmemiş bir etkiye sahipti. Program aynı şekilde kamu kuruluşlarına kâra geçme zorunluluğunu getiriyor. Politik bir tutumla yozlaştırılmış yatırım ve fiyatlandırmaya karşı savaşımda, iflas, temel bir manivela unsuru olarak benimseniyor. Bunun tabii sonucu işsizlik olacak. 1990 içinde resmi rakamlara göre % 20'ye yükselmesi bekleniyor işsizliğin.

Michnik, Dayanışma'nın iyileştirme programının 'kapitalizmin restorasyonu gibi' bir meselesi olduğunu yalanlıyor. 'Kapitalizm sosyalizmin inkârıdır' şeklindeki eski üslup artık anlamını yitiriyor. 'Stalinist dönemi kaparken, beraberimizde, torbayla yalanlar ve basmakalıp sözler getirdik; ki bunlardan birisi de kapitalizm ile sosyalizm arasında ebedi büyük bir çelişkinin olduğuna dairdir. Sanki sosyalist ülkeler arasında hiç de uzun süreli husumetler ve kanlı çatışmalar olmuyormuş gibi! Ekonomimizi canlandırmak istiyoruz ve bugün hiç kimsenin, totaliter yönetim metodlarının muzır etkilerine rağmen böylesi bir ekonominin korunmasını salık veren bir reçeteyi önerebileceğine inanmıyorum. Böylesi bir programın olmaması durumunda, dogmalar ekonomik gelişmemizi engelleyecektir. Geçmişin bütün yüce ideolojilerinin geçmişte bırakılması gerektiğine inanıyorum.'

Michnik, iyileştirme programının, Dayanışma'nın totaliter devlete karşı sivil toplumun savunucusu olma iddiasına gölge düşüreceğini kabul ediyor. Gerçekler, Polonya işçilerinin burunlarının ötesini görmelerini, uzun dönemli çıkarları ile kısa vadeli çıkarları arasında bir ayrım yapmalarını gerektiriyor. Dayanışma için sadece bir sendika olarak kalma görevi yeterli değil. Michnik, Dayanışma'nın batıdaki anlamıyla bir politik parti haline gelebilmesi ya da gelmesi gerektiği konusunda kararsız. 'Batı ülkelerindeki çok partili sistem burjuva devrimlerinin çocuğudur. Ancak bizim durumumuz o kadar farklı ki, tamamıyla diğer ülkelerin deneyimine dayanmak, istenmeyen sonuca ulaşmamı-

za neden olabilir. Elbette ülkedeki politik eğilimler arasında, Anayasal Demokratlar, Sosyal Demokratlar ve hatta Hıristiyan Demokratlarla bile karşılaşabilirsiniz. Ancak onlar arasında bir ayırım yapmak bugün için zor hatta imkânsızdır çünkü toplumsal yenilenme ve kutuplaşma süreci, farklı bir toplumsal arka plana karşıt olarak vuku buluyor ve tarihte benzeri olmayan bir kitle psikolojisinden kaynaklanıyor.' Bununla beraber Michnik, sıkıyönetim altında Dayanışma stratejisinin hiç de uzun ömürlü olmayacağını belirtiyor. İşçiler ve tüketicilerin sorunlarından farklı olarak bir de yurttaş sorunlarının olduğunu açıkça kabul etmeli ve devletin demokratikleştirilmesi ile sivil toplum hedefi ekonomik demokrasi için bir mücadeleye indirgenmemeli. Böylece şimdi yeni biri iklem ile karşı karşıya (Dayanışma - çev.). 'Dayanışma hem bir sendika hem de bir yurttaş' hareketi olmak durumunda. Her şeyi değerlendirmek zorunda olan bir sendika artık sadece bir sendika olarak kalamaz. Politik sorunlar sadece yurttaş hareketi kimliği ile dile getirilebilir.

Michnik bu noktanın önemini Temmuz seçimleri öncesinde boy veren yurttaş komitelerinden keşfediyor. Polonya toplumunda, asil bir özveri ve en zor koşullarda dayanışma için gerçek bir kapasite olduğuna inanıyor. Vurdumduymaz, bitkin ve yaşamdan hiçbir tad almayan Polonya halkı imajı bir yanılgıdır. On yıl önceki Polonya baharı bir dönemeçti. Polonya toplumundaki çaresizlik zincirini kırdı. '1980-81 olayları itibarı elde etmek için bir devrim, omurgaya sahip olma hakkının kutlanması ve dimdik ayakta durabilmek için daim bir zaferdi' diyor Michnik. Bunun üzerine ne olup biterse bitsin, Polonya ulusunun hafızasından bu gerçek silinemez. 1917 olayları komünizmin yükselişinin işaretiydi. Gdansk işçilerinin Ağustos 1980'deki mitingi ise onun yıkılışının işaretiydi. Totaliter komünist düzenin yıkılışı burada, Polonya'da başladı.

Uluslar Baharı

Michnik'in tasviri doğru. Polonyalıların demokrasiye olan aşkı yayılmaktadır. Komünizme karşı ulusal 'devrimler' yayılıyor. Demokratik idealler totaliter rejimler karşısında zaferleriyle yeni bir devir başlatıyor. Merkez-Doğu Avrupa ülkelerindeki yaşanmakta olan uluslar baharından sevinçli ve ona demokratik bir yönelim kazandırmak için son derece gayretli. 1989 Kasım'ında, Wroclaw'da, 6000'den fazla insanın katıldığı bir Polonya Çekoslovakya eğlencesinin organize edilmesinde yardımcı olmuş. Uzunca bir süre, Polonya ile Macaristan'ın demokrasi mücadelesinin ancak aralarında muhafazakâr bir Çekoslovakya'nın engel oluşturmaması durumunda başarılı olabileceğine inanmış. Kaçınılmaz olarak iki Almanya'yı da ele aldık. Michnik, her bir Alman kentinde belirecek Hitler heykelleriyle Dördüncü Reich'ın olası canlanışına ilişkin söylentileri ciddiye almıyor. Avrupa'nın kalbinde birleşik bir Bismark Almanya'sının habercisi olduğundan, Berlin Duvarı'nın geçtiğimiz günlerde yıkılmasını tehlikeli bulan iddiayı doğ-

ru bulmuyor. Ona göre, birleşmeye doğru ilerleyen federatif bir Almanya-Polonya'nın mevcut sınırlarını tanıyan demokratik bir Almanya -daha büyük ve daha demokratik bir Avrupa'yı cezbedecek bir mıknatıs olabilir. 'Her iki Almanya halkı da kendi kaderlerini belirleme hakkını kullanmaya layıktırlar.' Ulusal sınırların yeniden çizilmesinin vahim tehlikelerine işaret ederek -'Ulusal sınırların değiştirilmesinden sözeden herhangi biri ya bir aptal ya da bir başbelasıdır'- aynı demokratik self-determinasyon ilkesinin kapsamını Sovyetler Birliği'nin kendisini de içine alacak şekilde genişletiyor. 1989 Eylül'ünde Michnik bir Dayanışma delegasyonu ile birlikte Ukrayna'nın yeniden doğuşunu büyük bir ilgiyle izlediğini söyledi ve sözlerini şöyle bitirdi: 'Yaşasın Bağımsız ve Demokratik Ukrayna.'

Polonya'da Michnik'in bu konuşması ateşli bir biçimde eleştirildi. Bazıları, Polonya'nın, Sovyetler'in içişlerinde ne işi olduğunu soruyordu. Ukrayna olmaksızın Sovyetler Birliği bir gün daha varlığını sürdürebilir mi? Bir ondokuzuncu yüzyıl inancı olan, ulusal çıkarların özü itibarıyla birbirine zıt olduğu şeklindeki görüş hâlâ geçerli değil mi? Ukraynalılar için iyi olan Polonyalılar için kötüdür, öyle değil mi? Michnik bu soruları cevaplıyor: 'Bir ulusun bağımsız ve egemen devlet olma hakkı onun kendi sınırları dahilinde demokrasinin de önkoşuludur.' İnandırıcı bir nokta. Demokrasi için mücadele asgari anlamda bir ulusun self-determinasyon hakkının kabülünü gerektirir. Ve şurası doğru ki, makul bir ulusalcılık-Polonya'da olduğu kadar Baltık ülkeleri ve Ermenistan'da da- halkları güven ve onur duygusu ile donatır.

Ancak Michnik'e ulusalcılığa aşırı bir vurgunun milliyetçiliğin iyi bilinen tehlikelerine açık olup olmadığını soruyorum - özellikle de Orta Avrupa'da, bölgenin orjinal siyasal kitle ideolojisi olduğu yerde, (Polonyalı tarihçi Jan Josef Lipski'nin de belirtmiş olduğu gibi) diğer eğilimleri söküp atmak için komünist girişimin geride bıraktığı kültürel boşluğun gerçekte onun büyümesini teşvik ettiği yerde. Ulusun canalıcı öneme sahip dokusu - Alt grupları ile değil de öncelikle amorf bir topluluk olma özelliği ile tanınan insan topluluğu-demokrasiye karşı potansiyel bir tehdit oluşturmaz mı? Ulusalcılık için mücadele zaman zaman milliyetçiliği yeşerten ve neticede dargörüşlülüğü, yabancı fobisini, silah ve devlet iktidarına tapınmayı ortaya çıkartan toprak olmuyor mu? Michnik patlıyor: 'Kesinlikle hayır! Şovenizm demokrasinin en büyük düşmanıdır. Ancak, ulusal egemenlik için mücadele ile yabancı fobisi mitolojisini işleyen milliyetçi hareketler arasında zorunlu hiçbir ilişki yoktur. Aksine-Rusya'daki Pamyat hareketinin de gösterdiği gibi -milliyetçilik aşağılanan uluslarda kuvvet bulur.' Biraz duruyor. 'Ne zaman ki, Merkez Doğu Avrupa ülkelerinde bir çözülme olur, o zaman demokratik hareketler ve idealler tabi olarak gelişir. 1956'da Macaristan'da, 1968'de Çekoslovakya'da ve 1980'de Polonya'da meydana gelen budur. Benim ülkemde de, Macaristan'dan da, Doğu Almanya'da da, Çekoslovakya'da da, Baltık Cumhuriyetlerinde de ve Rusya'nın ken-

di içinde de bu böyledir.'

Rusya. Bu ülke ve imparatorluğundan sözedilince doğal olarak Polonyalıların bedenleri ürperiyor. Demokrasi ile militarizm arasında bir karşıtlık gören Michnik'e özgü bir şey değil bu. 'Her zaman ürktüğümüz ve hatta şimdi bile ürküyor olduğumuz Rusya, otokratik sistemi yayılmacılıkla mâhkum olmuş bir ülke! Michnik, demokratik bir Rusya'nın, Merkez Avrupa'daki demokratik devletlerle barış içinde birarada yaşayabileceğinden emin. Ancak, o, Gorbaçov ekibinin gerçekte Brejnev doktrini yerine Sinatra doktrinini getireceğinden o kadar emin değil. Acaba bu ekip, Sovyetler Birliği ulusları arasında yeni ve daha eşit bir katılımın inşasını sağlayabilir mi? Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan kopmasına izin verecek mi? Çekoslovakya'nın COMECON'dan ayrılmasına? İki Almanya'nın birleşmesine karşı sekter mi davranacak? -Churchill'in deyimiyle- Polonya'ya 'kendi evinin hanımı ve kendi toprağının efendisi' olmasına izin verecek mi?

Bir şey söylemek için henüz çok erken, diyor Michnik. Sadece bir tek şeyden emin. Sovyetler Birliği yeryüzündeki son büyük imparatorluktur. Çöküyor. Totaliterizmin doğal düşmanı olan birçok ülke ve azınlığı bağrında taşıyor. Eğer (Gorbaçov'un deyimiyle) 'uluslar arasındaki düşmanlığa bir son' verilecekse, o zaman, yeni bir politik uzlaşmanın alameti ortaya çıkmak zorunda diyor Michnik. Askeri çözümler ve Schmitvari bir tarzda öç almadan, dostluklardan ve düşmanlıklardan sözetmekten kaçınılmak zorunda. Demokrasiye giden yol elbirliğinden geçer.' Gorbaçov temel bir tercihle karşı karşıyadır. Ya Sovyet toplumunda değiştirilmesi zor çelişkilerin varlığını kabul eder ve bağlı olarak uzlaşmaya dayanan yeni toplumsal düzenin inşasına koyulur. Tatarlar, Letonyalılar, Estonyalılar, Litvanyalılar, Gürcüler ve diğer azınlıklar arasında -ya da bu çelişkileri polis ve orduyu kullanarak çözme yoluna koyulur. Başka bir seçenek yok: Ya uzlaşma ya da Stalinizm galip gelecek. Ulusal azınlıkların gerçek liderleriyle anlaşma yoluna gitmesi için ona israr ettim. Yeni bir Sovyet uluslar topluluğunu kurmak için çaba sarfetmek zorunda. Andrei Sakharov haklıydı: Rusya'da özgürlük ancak diğer uluslar üzerindeki baskının kalkmasıyla mümkündür.'

Saat beşe yaklaşıyor. Michnik'in görülebilir ölçüde sinirleri gerginleşiyor; entellektüel eleştirmen, yazıişleri müdürü, danışman ve iktidarın bir üyesi olma görevleri arasında yırtınıyor. Iwicka Caddesi'nde bir taksi beliriyor. **Gazeta Wyborcza** çalışanlarına keskin direktifler demetini yağdırıyor. Aletimi çabucak kapıyorum ve paldır küldür taksiye atlıyoruz. Sisle örtülmüş bir halde, kısa mesafe ötedeki başbakanlığa gitmek üzere takur tukur yola koyuluyor. Bir dizi ayrılış soruları sormadan edemiyorum. Bu yeni Mazowiecki hükümetinin ömrü ne kadar olur? Yerel Temmuz seçimleri ertesinde de (Walesa ve diğerlerinin sormakta olduklan gibi) halkın varolan güvenini koruyabilecek mi? Muhtemelen başını General Jaruzelski gibi bir Pilsudski simasının çekeceği bir diktatörlüğe yerini bırakması kaçınılmaz mı? Ya da böylesi so-

rular gerçekte kıyamet gününe yol açan kıyamet günü senaryosuna güç mü katar? Michnik'in veda sözleri ihtiyatlıydı: 'Demokrasi işleri idare etmenin en dehşet verici yoludur. Pahalı ve zaman alıcı bir iktidar biçimidir. Ancak henüz hiç kimse daha iyi bir düşünce keşfetmedi. Dolayısıyla onun için daha çok savaşacağım. Selam Profesör John! A bientôt!'

Çeviri: Kubilay Demir

Polonya Nereye Gidiyor?

Januzs Reykowski*

World Marxist Review, No.11, Kasım 1989

Komünist ve işçi partileri ve genel olarak halk hantal bir ekonomik yapının arka planına karşıt olarak geliştiği için Polonya'daki politik gelişmeler ve toplumsal güçler dengesinde meydana gelen değişmeleri ilgiyle izliyor. Onlar, Polonya'nın, içinde bulunduğu krizi aşmak için harcadığı çabalara sempati ile bakıyor, ancak aynı zamanda bunun (bu çabanın çev.) sosyalizme ihanet ile sonuçlanabileceği korkusu ile kaygılanıyorlar. Kuşkusuz uluslararası kamuoyu, ülke içindeki ve batıdaki Sağ'ın "Polonya'nın sosyalizmden kapitalizme geçişi" sadece bir an meselesidir, şeklindeki iddialarına son derece duyarlıdır.

Açıkcası kritik bir dönemden geçiyoruz şimdi. PUWP birkaç yıldan beri Stalinizm'in izlerini silmeye ve Polonya sosyalist toplumunda demokratik yapıları kurmaya çabalamaktadır. Ancak toplumsal hayatta inşa süreci, sözgelimi yaratıcısının, kafasında bazı yapıları tasarladıktan sonra basitçe kurma işine koyulduğu mühendislikten daha karmaşıktır. Toplumsal tasarım, -yani yeni toplumsal kalıpların yaratılması- mücadeleyi, farklı çıkarlar arasındaki çatışmayı içine alır. Sonuç hiçbir zaman kesin değildir. Polonya'da bugünkü durum sosyalist sistemi savunmak ve sosyalizm temelinde demokrasiyi ilerletmek için seferber edebileceğimiz güçlere bağlıdır. İşte bundan dolayı, kehanette bulunmak yerine Polonya'da sosyalist ilkeleri yükseltmek için ne yapılması gerektiğini tartışmak istiyorum. Önümüzde tehlikeler olmakla beraber başarıdan yana şansımızın daha çok olduğuna inanıyorum.

Krizin Ardındaki Nedenler

PUWP 1989 Haziran'ındaki genel seçimlerde yenilgiye uğradıktan sonra, Merkez Komite yenilginin nedenlerini adamakıllı analiz etti; bu nedenlerden birisi -hızlı sosyo-politik ve düşünsel gelişmeyi destekleyecek bir ekonomi kurmaktaki başarısızlığımız- krizin bütününün anlaşılmasında anahtar özellik taşıyor. On yıldan

* PUWP, (Polonya Birleşik İşçi Partisi) MK Politbüro üyesi

fazladır ülke, hayatın her alanında etkisini biraz daha hissettiren ve yaşam standartlarının düşmesine yolaçan bir krizin pençesindedir. Nihayet halkın ihtiyaçlarının karşılanmasındaki başarısızlığımızdır, birçok işçinin partiden uzaklaşmasına neden olan.

Pek tabii, sağlıklı ve yeterli bir ekonomi kurmakta neden başarısız olduğumuzu sorabilirsiniz. Cevap mevcut durumun ciddiyetinin gözardı edilmesinde ya da kavrayış yokluğunda yatmıyor. Bir ekonomiyi yeterli bir işlerliğe kavuşturmak geniş kapsamlı dönüşümleri gerektirir. Ancak böylesi dönüşümler de toplumsal bedelleri içerirler ve halk gerekli büyük çapta fedakârlıklar yapmaya hazırlıklı değil. Ekonomiyi reformize edemediğimiz içindir ki, nüfusun büyüyen ihtiyaçlarını karşılayamamaktayız ve ne de onların güven ve desteğini sağlamakta başarılı olabildik.

Şüphesiz sosyo-politik kriz derin çelişkilerden kaynaklanıyor ki, bunlardan ikisinin özel önem taşıdığına inanıyorum. Sözgelimi politikayı ele alalım. Polonya'da sosyalizmin ilerlemesine paralel olarak bilgi ve kültürün ortalama düzeyi gelişiyor, iyi eğitilmiş işçilerin sayısı artıyor ve aydınların gücü yayılıyordu... Halk ülke yaşamında daha çok politik rol ve devlet ve kamu işlerinde daha fazla söz istiyordu. Ancak onların istekleri her şeyin ve herkesin tepeden tek bir merkezden keyfi olarak yönetilebileceği ilkesine göre işleyen merkezi bürokratik sistem tarafından engellendi. Böylece halkın, gelişmenin öznesi olma çabası merkezi bürokratik devlet örgütleriyle çatışma içine girdi.

Diğer önemli çelişki de demode olmuş ekonomik yapımızın giderek hantallaşmasıydı. Gelişme için elzem olan yapısal değişimlerden ürken hatta bu yapının korunmasında çıkarı olan güçlü toplumsal güçler ortaya çıktı. Hangi ülkede olursa olsun çalışan kesim ekonomiyi yönetme metodlarının değiştirilmesi, yeni endüstrilerin yaratılması ve genişletilmesi ve demode olanların terkedilmesi için bir bedel ödemek zorundadır. Özellikle de ekonomik iyileştirmelere duyulan ihtiyaç ve toplumun özel kesimlerinin çıkarları arasındaki çatışma hâlâ esas itibariyle çözülmemiş halde varlığını sürdürdüğünden modernizasyon için böyle bir bedel ödemeye hazır hissetmiyorduk. Diğer bir ifadeyle varolan çatışmalar hem politik ve hem de sosyo-ekonomikti.

Ancak Parti'nin seçim yenilgisi Polonyalılar'ın sosyalizme sırt çevirdikleri anlamına gelmiyor. Uzun zamandır yürütülmekte olan seçmen anketleri göstermektedir ki, sosyalist olarak görülen olgulara muhalif olmakla beraber kamuoyu sisteme tümden karşı çıkmadı. Objektif olabilen hiç kimse, ülkemizdeki 45 yıllık sosyalist oluşumun sadece bir zaman kaybı olduğu şeklindeki yüzeysel görüşü kabul edemez. Başarılar zinciri böylesi bir nihilist tutumu yalanlıyor. Bununla beraber neyin terkedilmesi gerektiği, sosyalizmin yenilenmesi için hangi adımların atılması gerektiği üzerinde tekrar tekrar düşünmemiz ve karar vermemiz gerekir.

Polonya'nın geleceğinin daha çok emek üretkenliği ve çok yönlü yüksek verimlilikte yattığına inanıyorum. Bizim toplumumuz bölüşüm ve sosyal hakların korunmasına büyük önem vermektedir. Pek tabii, bunlar çok önemli ancak iyi örgütlenmiş üretken işe çok çok yetersiz çaba sarfedilmektedir. Maalesef sistemimiz kaliteyi teşvik edemedi. Bundan dolayı reformlar öncelikle işin hem üretimde ve yönetimdeki standartlarını yükseltmek doğrultusunda planlanıyor.

İktidarın yetkilerinin ve insan haklarının hayata geçirilmesinin koşullarının açık olarak belirlenmesi gerekiyor. Gelişmiş kapitalist ülkelerde teknik olarak herkes eşittir. Buna karşın hepimiz bilmekteyiz ki, bu ülkelerde mülkiyet sahipliğindeki hiyerarşiye göre farklılaşmalar oluyor. Zenginler her zaman el üstünde tutuluyor. Sosyalist sistemin önünde varolan demokrasinin bu çeşit bir eşitsizliği vatandaşın sosyo-politik statüsünü zenginlikten bağımsızlaştırarak aştığına inanıyorum. Diğer yandan demokraside, bireysel haklar, yakın zamana kadar burada olduğu gibi, birisinin bürokratik mekanizmadaki yerine göre belirlenemez.

Sosyalist demokrasi hamlemizin bir hedefi gerçek eşitlik olmalıdır. Polonya'da demokrasi çoğu kez kişisel beklentiler, yararlar ve ihtiyaçların ifade edilebilmesi hakkıyla özdeşleştirilir. Ancak, çatışan çıkarları uzlaştıracak, başgösteren çatışmaları çözecek bir mekanizma olmaksızın demokrasi varolamaz.

Polonya'da halk, radyo ve televizyonda seslerini duyurarak, gösteriler organize ederek, görüşlerini ve taleplerini dile getirmekte özgürdür; kısaca istediğiniz her şeyi yapabilirsiniz. Ancak bütün bu sözcükler ortak bir harekete nasıl dönüştürülebilir. Demokrasi farklı görüşler ve çıkarlar arasında uzlaşma sağlanabilmesidir; sadece karşılıklı yıpratmadan kaçınarak değil, yapıcı sonuçlar üreterek de.

Uzlaşmaz çelişkilerin varolduğuna hep inanıla gelir. Buna karşın, antagonizmaların, en azından bizim toplumumuzda, gerçekte bu derece güç olduğuna inanmıyorum. Bu nokta, bir hayli nasıl yaklaşıldığına bağlı. Eğer iyi niyet mevcutsa herkesi memnun edecek bir karar genel olarak mümkündür.

PUWP'nin Rolü ve Yeri

Bir zamanlar Polonya'da öncü güç olarak kabul edilen PUWP'nin şimdiki durumu nedir acaba?

Maalesef yukarıda belirtilmiş olan nedenlerden ötürü birçok insan onu, yenilenmenin üstesinden gelebilecek bir politik kurum olarak görmüyor.

Son birkaç aydır PUWP egemen ve katı bir parti olmaktan çıkıp, birçok noktada her ne kadar halâ başlıca güç olmasına karşın, farklı politik güçlerden sadece birisi durumuna geldi.

Burada, partinin, yönetime tarih tarafından seçildiğine inanma-

ması gerektiği vurgulanmalıdır. PUWP bu onuru halkın, toplumun desteğine sahip programlar üreterek tekrar tekrar kazanmak zorundadır. Başka bir seçenek yoktur.

Parti anayasadan kaynaklanan egemenliğini bloke ederek pekiştiremez. Diğer bir ifadeyle, parti etkinliğini baskı ve şiddetten ziyade politik metodlarla kazanmalıdır.

PUWP şimdi yaklaşımını gözden geçirmektedir. Artık bir araç olarak şiddetin politik egemenliğin başarılmasında sınırlı bir etken olduğunu kavradık; er ya da geç geri teper. Yenilgilere ve bozgunlara farklı tepkiler yükseliyor; bazı parti üyeleri geçmişe sımsıkı sarılmış, en ufak bir değişmeye dahi karşı koyuyorlar. Azınlıkta olan diğerleri ise Stalinist tavırları restore etme çabasını, artık Polonya'da kabili mümkün olmayanı yeniden gündeme getirmeyi amaçlıyorlar.

Bununla beraber, partide geleceğe cesaretle bakabilecek ve yeni çözümler üretebilecek cesarete her zaman sahip olmuş insanlar da var. Krize rağmen -kriz karşısında- geri adım atmıyoruz, tersine reform ve yenilenme programını izliyoruz.

Bu yılın başında PUWP çoğulculuğa yeşil ışık yaktı. Sık sık kararımızın politik sonuçları alındığında böyle yapmaktan vazgeçip vazgeçmeyeceğimiz sorusuyla muhatap oluyorum. Her şeyden önce sonuç çıkarmak için henüz çok erken. İkinci olarak çoğulculuk parti liderliği tarafından ortaya atılmadı, tersine Polonya toplumunda boy vermiştir. Açıkçası Polonya'da 1970'lerde yüksek sesle dile getirilmiş olan moral ve politik birliğin gerçeklikte hiçbir dayanağı yoktu. Yaşamsal farklılıklar ve çatışmaları örtbas etmek için basit bir girişim olarak kaldı. Buna karşın, çoğulculuğa yönelik adımımız varolan durumla çakışıyor. Bugün bu, politik sistemin varolan güçler dengesine ve varolan koşullara adaptasyonu anlamını taşıyor.

Çoğulculuk ve Uzlaşma

PUWP MK'nin 10. Plenum Toplantısı'nda benimsenmiş olan politik çizginin bizleri hayal kırıklığına uğratıp uğratmadığını anlamak için çoğulculuk olmamış olsaydı nelerle yüzyüze kalacaktık, öncelikle onun muhasebesini iyi yapmak durumundayız. Eminim ki kriz o kadar dramatik bir şekilde derinleşecekti ki, ardından toplumsal bir patlama kaçınılmaz olacaktı.

10. Plenum ertesindeki sayısız grevler çoğunlukla ekonomik talepleri ve birkaç politik sloganı içeriyordu. Belli başlı güçler -partimiz ve dayanışma- bu grevleri sona erdirmeye çabalıyordu. Çoğulculuk olmasaydı grevlere muhtemelen politik talepler eşlik edecek ve yeni kargaşalar başgösterecekti; polisin taşlı sopalı grevcilerle karşı karşıya geldiği gösteriler olacaktı. Karşılıklı şiddet Polonya'yı iç savaşa götürebilirdi.

Çoğulculuk prensibi 1989 Haziranı'nda yapılan genel seçimle-

rin temeliydi. Seçmenlerin çoğunluğu, ister mevcut durumun devamından yana oy kullanmış olanlar (%38) ya da ister PUWP veya Dayanışma adayları dışındaki adayları tercih etmiş olanlar olsun açıkça listelerin hiçbirisini yeterince doyurucu bulmuyordu. Dayanışma mensubu meslektaşlarımızı "sessiz çoğunluk", bizi de onları da tercih etmemiş olduğundan, halkın çıkarlarının yegâne sözcüsü olduklan şeklindeki iddialarını geri almalan için zorlamaktayız. Sadece doğru politikalarla kazanılabilecek olan ve "hiç kimsenin tekelinde olmayan" bu seçmen kitlesi için yarış henüz yeni başlıyor. Dayanışma'daki bazı kibirli politikacıların burnunu yere sürten bu kararsız seçmenler, tavırlarıyla kendilerinin desteğini kazanacak gücün lehinde dengeyi değiştirecektir.

Ulusal uzlaşma politikasını izlemenin ne kadar zor olduğunun geç de olsa farkına vardık. Çünkü kargaşa yıllan çatışan taraflar arasında bir uzlaşma imkânını ortadan kaldırmıştı. Dünün hapse atılmış ve taciz edilmiş muhalif halk liderleriyle uzlaşma sağlamak kolay olmasa gerek. Anlaşmaya yönelik formülleri, başarıyla sonuçlandırmanın son derece zor olduğunu belirtmeye gerek yok. Bununla beraber, yakın geçmişte, birçok kriz durumunun üstesinden geldik. Çoğulculuk yönündeki ilerleyiş, birçok defa tehlikeye girdi. Ancak, her zaman, doğru yönde bir sonraki adımın atılmasını mümkün kılan çözümler üretebildik. Ben, uzlaşma politikasının yürüdüğüne inanıyorum.

Polonya'da radikal reformları tamamlayan bütün faktörlerin ve onların (reformların-Çev.) yolundaki tüm engellerin dikkatlice ele alınmaları gerekir. Toplumsal gerilimleri kamçılayan, ümitsiz ekonomik çıkmaz, sözkonusu reformlar önündeki en güçlü engeldir. Eğer bu durum düzeltilmezse bir bütün olarak sosyal ve siyasal yaşam tümüyle felce uğrayabilir. Dayanışma üyeleri arasındaki aşırılık ve öç alma hırsı da rekabeti şiddetlendiriyor. Parti içinde de sayılan az da olsa birkaç kişi, içinde bulunduğumuz tarihsel koşullara ilişkin olarak, çok yüzeysel bir bakışa sahip. Bütün bu tohumlar, bir kargaşa halinde boş verebilirler.

Sovyet Perestroyka'sı gibi uluslararası faktörler de Polonya'daki duruma istikrar kazandırmak açısından son derece önemli. Perestroyka'nın başarısının ülkemizdeki gelişmeler üzerinde doğrudan etkisi olacak. Öte yandan Polonya'da olup bitenin, özellikle de belirli aşırılıkların, Sovyet Perestroykası üzerinde olumsuz etkileri olabilir.

Birçokları gibi ben de, Polonya'nın dış borcunun sadece onun meselesi olmadığına, tersine bütün dünya finans sisteminin meselesi olduğuna inanıyorum. Genel olarak söylemek gerekirse, bu mekanizma az gelişmiş ülkelerin lehine değil. Polonya'nın borcu, yalnızca onun diğer ülkeler ile olan ilişkileri bağlamında çözümlenemez. Global bir yaklaşıma ihtiyaç var. Mevcut durum gereği, borç ödemeleri konusunda Polonya tarafından acilen moratoryum ilan edilmeli ki, böylece hasta ekonomimiz önümüzdeki

birkaç yıl içinde iyileşme yoluna girebilsin ve atılım yapabilsin.

Karşılıklı anlayış doğrultusunda elbirliği ve istek olduktan sonra uluslararası iklim genel olarak elverişlidir. Ancak dünyanın durumu olumsuz bir etkene dönüşebilir. Eğer kargaşa sürecek, gerilimler yeni bir boyut kazanacak ve eğer birileri Doğu Avrupa'daki zorlukları körükleyecek olursa.

İnsanoğlu zorluklar ve tehlikeler üzerinde yoğunlaşmak eğilimindedir. Psikologlar hatta olumlu-olumsuz asimetriğinden sözederler: bireyler ve geniş insan grupları olumludan ziyade olumsuz gelişmelerle yakından ilgilenirler. Şunu vurgulamaya değer ki, Polonya'daki reformları kolaylaştıran tek bir olgu vardır: genellikle, önde gelen politik eğilimler, ülkede bir yenilenmenin ancak uzlaşma ve anlaşma yoluyla gerçekleşebileceği inancını paylaşıyorlar. Karar mekanizmasında söz sahibi olan liderlerin de bu yaklaşımın hakim olması iyimserliği telkin ediyor.

Pek tabii, krizin ve diğer problemlerin baskısıyla politikacı ve sendikacı liderler, gelişmelerin daha çapraşık bir hale gelmesine göz yumabilir. Son birkaç ay içinde bunu önlemek için bir dizi önlem alındı ancak tehlike hâlâ eşikte.

Bugün en ciddi tehdit, pazarın gitgide bozulması ve aynı zamanda helezonik ücret artışı talepleridir. Yüksek ücretler, dolaşımda para miktarını artıracak ve fiyatların yükselmesine neden olacak.

Mazowiecki'nin hükümeti[2] bu kısır döngüyü kırmak için iyi bir fırsata sahipti. Böyle bir hükümeti oluşturma düşüncesi destek görmüş olmalı, çünkü en azından bugün Dayanışma önderlikli bir hükümet yüksek ücret taleplerinin önüne geçmekte diğerlerinden daha avantajlıdır. Başarısı kesin değil ancak bir şansa sahip. Ben şahsen böyle bir hükümetin oluşmasının Polonyalıların ya da Polonya'da sosyalizmin uğursuzluğuna delalet ettiğine inanmıyorum.

Polonya'da değişmeler biraz zaman alacak. Devlet mekanizmalarımız kesinlikle bir gecede yenilenemez. Bugün, dönüşümler tarafından vücuda getirilen baskılara karşı koyabilmesi için özellikle politik sistemin güçlendirilmesinin önemli olduğuna inanıyorum. Sosyal bilinç ile reformlara olan ihtiyaç arasında bir boşluğumuz var. Güçlendirmeye çabaladığımız yeni parlamenterizm, politik kurumları pekiştirebileceğimize dair ümidimi güçlendiriyor. Reformu hayata geçirmekteki başarısızlığımız kısmen bu kurumların toplumun tümünü içine alma yapısına, politik sistemin dışında olan, belli başlı sosyal güçlerin ciddi güçsüzlüğüne atfedilebilir.

Entelijensiya ve işçi sınıfının büyük bir kesimi kendilerini, devletlerinin sahibi olarak hissetmiyordu ve sonuçta kargaşa ve istikrarsızlık mevcuttu. Dolayısıyla önceliği, politik sistemin güçlendirilmesine vermeliyiz ki, çoğunluğun pozisyon, görüş ve çı-

karını hesaba katabilsin. Ve toplumsal yenilenme, yeterince, ancak güçlü bir politik sistem ile başarılabilir.

Doğal olarak partimiz bu bağlamda birçok sorumluluğu yükleniyor. Görev, basit olarak sistemi büyüterek güçlendirmek değil tersine yeniden yapılanma hamlesinin kapitalizme doğru yön değiştirmesini engellemek ve önceden olduğundan daha geniş çapta gündem getirilirken dönüşümleri sosyalizm çerçevesinde tutmaktır.

Ne de parti, kriz ve uzun erimli yapısal değişiklikler esnasında, çalışan halkın sosyal garantilerinin korunması sorumluluğundan kaçıyor. Polonyalılar bugün reformun bir zorunluluk olduğuna ve birilerinin bu bedeli ödemesi gerektiğine inanmak istiyor. Kitlesel fakirleşmenin, değişikliklerin yan etkeni olduğunu kabulde bir isteklilik görülüyor. Dönüşümlerin kabul edilebilir tek yönelimi, halkı daha yavaş reform pahasına da olsa sefaletten koruyacak olanıdır.

Herkes için bir bedel olacak ancak halk kitlelerini kendi geçimleriyle başbaşa bırakırken sadece girişimciliği, güçlü olanı ve yetenekliyi desteklemeyi tercih edemeyiz. Sosyalist yaklaşım bu değil.

Halkın güvenini yeniden kazanmak parti için hayati bir öneme sahiptir. Parti üyeleri halkın güvenini çekecek yöntemler arıyor yeniden yapılanma için. Bu karmaşık bir süreç. Aklıma gelmişken, yeni hükümet bugüne değin Polonya'da bilinmeyen bir sosyal deneyim anlamını taşıyacak şekilde iktidarın gerçek anlamda yürütülmesi görevi ile yüz yüze gelecek. Şimdiye dek Polonyalılar her şeyden PUWP'yi sorumlu tuttular ve her felaketi parti üyelerinin yetersizliğine ya da düşünce yoksunluğunu yüklediler. Şimdi herkes yeni hükümetin bu problemlerin ne şekilde üstesinden geleceğini ve hangi faktörleri hesaba katacağını görebilecek. Bu da parti politikası hakkında daha rasyonel bir bakışın oluşmasına yardımcı olacak.

Pek tabii, partinin etkinliğini yeniden tesis etmek ve halkın güvenini kazanmak için, sosyalizmin yenilenmesine dair bir program formüle etmek ve partinin kimlerin çıkarına ve nasıl hizmet edeceğini son derece anlaşılır kılmak büyük önem taşıyor.

Eşit derecede canalıcı öneme sahip bir görev de doğru metodlar üzerinde karar kılınmasıdır. PUWP geçmişte bir yönetici durumuna, hükümetin bir aracı haline geldi. Ancak mevcut yeni durumda, parti, halkla ilişki kurabilen, onları kendi yanına çekebilen ve onların bakışlarını etkileyebilen bir politik güç haline gelmelidir. Kısaca, parti ikna sanatını öğrenmek zorundadır.

İyi düşünceler yeterli değil: Onları halka nasıl maledebileceğimizi bilmelisiniz. Geçmişte parti örgütü yönetime adapte edilmişti. Tepeden yönlendirilen mekanizma; direktiflerin iletilmesi anlamına geliyordu; ki böylece bürokratik prosedürle uyum içinde iz-

lenebilsinler. Dolayısıyla eski yapının tümü onarım için elden geçirilmeli ve parti faaliyetleri, teşvik, eleştiri, düşünce özgürlüğü, yeterlilik ve girişim temelinde yeniden organize edilmelidir. Bunları yenilenmeden beklentilerimiz olarak öne sürebilirim.

Üyelerimiz değiştiriliyor ve gelecek PUWP Kongresi partinin daha çok geliştirilmesini vakit geçirmeksizin ele alacak.

Uluslararası Çerçeve

Polonya'nın geleneksel ittifaklarıyla ilişkilerinden beklentilere dair mevcut görüşümüz, hem politik (Varşova Paktı) ve hem de ekonomik (COMECON) çok önemli bir problem. Karşılıklı işbirliğinin yeni ve daha iyi bir modelini oluşturma ihtiyacı sosyalist ülkelerde en çok tartışılan bir konu. Sonunda hangi modelde karar kılınırsa kılınsın, sosyalist topluluğun bütünüyle yeterli bir işbirliği içinde olmayan bir Polonya düşünmek imkansızdır. Polonya, yerkürede özel bir yer işgal ediyor ve çıkarlarımız içiçe geçmiş durumda. Temel yaşamsal hedeflerimizin burada yoğunlaştığına dair gerçeği gözardı eden bir politik çizgi izleme girişimi Polonya için saçma bir intihar ve komşularına zarar verici olurdu. Kuşkusuz işbirliği geliştirilmelidir. Avrupa Ekonomik Topluluğu, işbirliği bütünleşmede dikkate değer ilerlemeler başarırken, biz, CMEA başarısız kaldık. Bir hayli değişiklik gerekli ancak yalnızca işbirliğinin korunması ilkesi ve ülkelerimiz arasında daha gelişmiş ilişkiler temelinde.

Polonya'nın diğer politik güçlerinin kavrayışının bu noktada ne kadar yapıcı olduğunu bilmek büyük önem taşıyor. Çoğu Dayanışma liderinin böylesi ilişkilere olan ihtiyacın farkında olduğunu söyleyebilirim. Hükümet programını okurken Başbakan Mazowiecki bu problemlere gerçekci bir bakış ortaya koydu. Aynı zamanda partimiz ve liderleri, sapı samandan ayırabilmek için Dayanışma topluluğuna (her şeyden önce politika ile yeni tanışmış olanlara) yardım edebilir. Böylesi bir konumun Polonya'nın çıkarları açısından avantajlarını açıklayabilmek, kanıtlamak ve göstermek için birçok yolu deniyor ve sık sık ortaklarımızdan akılcı sözler işitiyoruz, ancak bu bir süreçtir ve sonuçları hiç durmaksızın ortaya koyduğumuz çabalarımızla orantılı olacak.

Özünde Polonya'da olup biten, Michail Gorbaçov tarafından ortak bir Avrupa evinin inşası olarak formüle edilen düşüncenin gerçekleşmesi yönünde katılımdır. Yurtdışı seyahatimde her şeyin durdurulduğu büyük Doğu-Batı engelini, hududu yani Elbe Nehrini şiddetle hissettim. Geçmişte Avrupa kesin bir biçimde bölünmüştü. Şimdi bu engelleri yıkmaya çalışıyoruz. Kıtada daha üst düzeyde birlik doğrultusunda ilerleme için somut fırsatlar mevcuttur. Ülkelerimizdeki değişiklikler bütün gelişmeler için bir önkoşuldur. Ancak pek tabii hem biz hem de Batılı ortaklarımız değişmek zorunda. Polonya da dahil birçok sosyalist ülkedeki reformların başarısı, uluslararası ilişkilerin kesin yenilenmesi üzerinde etkili bir katkı olabilecek.

Polonyalılar büyük bir deneyim başlattı ve sonucunu kestiremeyiz. Henüz ülke tarihinin düzenli değişiyor olması gerektiği noktanın ötesine geçtiğine inanmıyorum. Hâlâ birçok tehlike var önümüzde ve toz pembe gösteren gözlüklerden kurtulmalıyız.

Ancak iyimser olmak için neden var. Polonya'daki belli başlı politik güçlerin dönüşümleri büyük bir sorumluluk içinde yürütmekte olan çıkarları. Gücümüzün diğer bir kaynağı da pratikten ders almaya hazır oluşumuz yani karanlıkta el yordamıyla ilerlemiyoruz ancak tehlikeleri görebiliyor ve ona göre onları önlemeye çalışıyoruz.

Çeviri: Kubilay Demir

Notlar:

(1) Aralık 1988-Ocak 1989'da yapıldı.
(2) Mazowiecki'nin kabinesinde 13 bakan Dayanışma'dan, PUWP'den 4. Birleşik Çiftçi Partisi'nden 4 ve Demokratik Parti'den de üç bakan.

İrlanda'da Neden Sosyalizm Yok? İrlanda Marksizminin Teorik Sorunları

Ellen Hazelkorn

Science & Society, Cilt 53, Sayı 2, Yaz 1989

> *Bütün ölmüş kuşakların geleneği yaşayanların beyinleri üzerine bir kabus gibi çöker. Tam da kendilerini ve şeyleri şimdiye dek henüz hiç varolmamış birşeyi yaratmak üzere dönüştürmekle uğraşır göründükleri zamanlarda, tam da böylesi devrimci bunalım dönemlerinde, kaygıyla geçmişin ruhlarını yardıma çağırırlar ve dünya tarihinin bu yeni sahnesini bu eski saygıdeğer kılıkla ve bu ödünç dille sunmak üzere onlardan adlar, savaş sloganları ve kılıklar ödünç alırlar.*
>
> Karl Marx (1963,15)

—I—

19. yüzyılın sonunda, İrlanda[2] azgelişmiş statüsüne ters düşen siyasal ve kuramsal bir önem kazanmaya başladı. Karl Marx ve F.Engels için, Britanya devletinin siyasal bir bunalımı, ulusal ve sınıfsal kimlik arasındaki bir ittifakın önemini gösteriyordu (Howell, 1986, 10). Onlar İrlanda milliyetçiliğinin, İrlanda'nın gelişmiş komşusu İngiltere'de daha derin bir sosyalist devrim için gerekli ilk kıvılcımı çakmak üzere toplumsal (tarımsal) bir devrime bağlanabileceğini savunuyordular. İngiliz işçi sınıfı İrlanda sorununun siyasal önemini kavrayıncaya dek, kendisi için hiçbir şey başaramayacaktı. Marx ve Engels'in 1844'ten 1883 ve 1895'te ardarda ölmelerine dek İrlanda üzerine geniş hacimli yazıları ve yazışmaları İngiltere'nin bu "en eski sömürge"sindeki gelişmelere verdikleri öneme tanıklık eder. Siyasal aciliyet düşüncesi onları nihayet 1870'lerin ortasında desteklerini konspirasyoncu Fenian'lardan çekip Charles Stewart Parnell'in anayasacı milliyetçilerine transfer etmeye zorladı. Marx'ın ölümünden sonra, Engels'in yazıları İrlanda'nın değişen siyasal koşullarını, özellikle toprak savaşları ve toprak hummasını yansıtıyordu. 1888'de hiçbir zaman kavramsal çerçevesini terketmese de ilk (orjinal) paradigmanın dolayımsızlığına ilişkin kuşkularını dile getiriyordu.

Marx ve Engels'in izleyicileri bu ilk paradigmaya ortodoks bir sta-

tü verdiler. Lenin, Kautsky, Radek ve Troçki bireysel olarak kuramsal borçlarını kabul ederken 1916'daki (başarısız) İrlanda Ayaklanmasını eleştirenleri payladılar. (Lenin, 1970; Kautsky, 1974; Riddell, 1976) Yazıları İrlanda'da marksizme tek özgün katkıyı temsil eden James Connoly'nin elinde bu paradigma önemli ölçüde yeniden formüle edildi; Connolly bir "İşçi Cumhuriyeti'-'nin ancak ulusal devrimin öncülüğü işçi sınıfı tarafından yapıldığı zaman olanaklı olacağını söylüyordu. Connolly'nin 1916'da idam edilmesi milliyetçilik ile sosyalizm arasındaki ilişkiyi dondurdu ve Connolly'ye şimdiye dek hiçbir zaman aşılamayan bir ideolojik egemenlik sağladı. Bugün, İrlanda Emek Partisi (LP), Komünist Parti (CPI)'nin değişik permütasyonlan, İşçi Partisi (WP) ve Sinn Fein (SF) hepsi Connolly'yi saygıyla anıyorlar; Connolly'nin milliyetçi olarak yorumlanan ayaklanmaya katılması, burjuva milliyetçilerinin de aynı biçimde onu bir kahraman ilan etmesine yetecek kadar muğlak kaldı.

Böylesine geniş kabul görmüş bir geleneği olmasına karşın, İrlanda'da geniş işçi ve sosyalist hareketi öteki Avrupa ülkelerine göre kendini sürekli marjinal bir konumda bulmuştur. "İkibuçuk parti sistemi" terimi, iki geniş tabanlı merkez sağ partinin (Fianna Fáil ve Fine Gael) egemenliğinde ve Emek Partisi'nin de "buçuk"uncu parti olduğu İrlanda siyasal durumunu nitelemek için kullanılıyor. (O'Leary, 1979,96-99). Şubat 1987 seçimleri bu durumu yalnızca hafifçe değiştirdi; İrlanda Cumhuriyeti'nde birleşik sol oy oranı o zaman ancak yüzde on idi - yakın geçmişte üçüncü bir muhafazakâr partinin (ilerlemeci demokratlar) kurulmasından etkilenen ve LP'nin 1948 ve 1987 arasında beş hükümette yer almasına karşın (ya da belki de bundan dolayı) elde edilmiş bir rakam. Kuzey İrlanda'da ideolojik yakınlıklar ile ilgili istatistikler milliyetçilik ve birlikçilik (unionism) arasındaki geniş sınıf ittifaklarından dolayı karmaşık bir durumdadır; "sol" denebilecek oylar son derece azdır.(3) 1972 ve 1973'te yapılan ve 1984'te bir daha doğrulanan bir araştırma, siyasal muhafazakârlığın altını özellikle doğmatik ve geleneksel bir katolisizmden esinlenen açık bir antikomünizmin nasıl doldurduğunu gösteriyor. (McGreil, 1977; FRL, 1984)

İrlanda'da sosyalizmin zayıflığını nasıl açıklayabiliriz? Bu konuda herhangi bir açıklama, her sosyalist ya da komünist partinin karşısındaki başlıca yapısal zorlukları tanımakla başlamalıdır: Cumhuriyet'in geç sanayileşmiş konumu, görece küçük işçi sınıfı, mülk sahibi olmaya yönelik büyük eğilim, çözüme bağlanmamış ulusal sorunun yarattığı gerginlikler ve nüfusun ezici çoğunluğunun katolik olması. Kuzey İrlanda'da, "sınıfsal" etkenler siyasal ittifaklar tarafından iyice asgariye indirilmiştir; bu devletin işçi sınıfı güneyin tarım ağırlıklı, katolik ve milliyetçi Cumhuriyeti ile birleşmeye yönelik her türlü talebe karşı şiddetli düşmanca bakışını sürdürmüştür. Din, her iki devlette ulusal-siyasal bağlılıkları (Cumhuriyette katolisizm ve Kuzey İrlanda'da protestanizm) güçlendirerek sınıfsal kaynaşmayı etkin bir biçimde za-

yıflattı. Benzer biçimde, himayecilik (clientelism) sınıf ya da grup taleplerinin egemen burjuva partilerinin elitleri kanalıyla güvenli bir biçimde akıtılmasını başarıyla sağladı. Kuzey İrlanda'da 1969'dan beri şiddet ve siyasal kesintiler İrlanda devletlerinin baskın çıkan sivil eylemsizliğini ustaca gizliyor; kitlesel hatta sınıfsal pek az örneği yaşandı.(4)

Toplumsal ve siyasal muhafazakarlık, İrlanda sosyalizminin uzun örgütsel tarihiyle hemen hemen ters orantılı olageldi. Bugünkü İrlanda'nın başlıca siyasal partileri içinde, LP aynı zamanda en eskisidir. 1912'de sendikal hareketin siyasal ifadesi olarak kuruldu, doğumu emekçi ve işçi sınıfı önderlerinin kendi seleflerinin siyasette ve seçimlerdeki gölgede kalmışlığından ve coğrafi kısıtlılıklarından kurtulmaya yönelik bilinçli çabalarını temsil ediyordu. 1912'den önce işçi sınıfının bir siyasal partisini kurmak için birkaç girişim olmuştu; James Connolly-1896'da Dublin'e geldikten sonra İrlanda Sosyalist Derneği'ni, ömrü kısa sürecek olan İrlanda Sosyalist Cumhuriyetçi Partisi (ISRP) olarak yeniden örgütledi ve bunlar daha sonra 1909'da İrlanda Sosyalist Partisi olarak ve 1911'de İrlanda Bağımsız Emek Partisi olarak yeniden ortaya çıktılar. 1912'de Emek Partisi'nin başarısı, 1907 Belfast Arabacılar Grevi ve yeni sendikalizm politikalarının gösterdiği gibi önemli ölçüde yükselen sınıf savaşkanlığının meyvelerini toplamasını ve 1913 Dublin Lokavtı'nı ve Londra'daki özerklik (Home Rule) tartışmasının yaklaşan sonuçlarını önceden görerek önlem almasını sağladı. Bununla birlikte kuruluşunda iç çekişmelerden dolayı yara aldı. Sendikalarla yapılacak her türlü eyleme karşı çıkan güçler vardı; başka bir kesim de (Britanya) İşçi Temsil Komitesi ile ilişkilerin sürdürülmesine çalışıyordu. Dublin merkezli İrlanda Ulaşım ve Genel İşçiler Sendikası (ITGWU)'nun kurulmasından sonra güçler dengesi hızla bu iki grubun aleyhine bozuldu, ITGWU'nun açıkca siyasal önderliği İrlanda'da iktisadi ve siyasal bağımsızlığı sağlamak için-bir işçi cumhuriyeti için-bir emek partisi kurmaya çalıştı.

İşçi cumhuriyeti çağrısı, milliyetçi bağımsızlık talepleri ile aynı zamana rastladı ve onları tamamladı. 1922'de iki ayrı devlet kuruldu: 26 ilde İrlanda Serbest (Özgür) Devleti (1948'de Cumhuriyet ilan edildi) ve Birleşik Krallığa bağlı kalan 6 ilde de Kuzey İrlanda. İşçi ve sosyalist grup ve partileri o zamandan beri toplumsal ve iktisadi politikalarda milliyetçi ve sekter ideoloji ile birlikte hegemonyasını kuran egemen burjuva partilerinin - Cumhuriyette Fianna Fàil ve Kuzey İrlanda'da Unionist Parti-popülizmi altında gömülü kaldı. Yaşamak için Emek Partisi (LP) milliyetçiliğini, antisosyalizmini ve katolisizmini öne sürmeye başladı. Kuzey İrlanda'da sendikacılık, istihdam, sosyal güvenlik, konut ve eğitim sorunlarında sekter politikalarla işçi sınıfı içindeki varolan bölünmeleri sömürdü. İşçi sınıfı savaşkanlığı, sendikalararası siyasal bölünmeler İrlanda milliyetçiliğini zafere götürür tehditleriyle nötralize edildi. bu ortamda, Kuzey İrlanda LP'si nihayet sendikacı (ünionist) siyasal projeye yönelirken, katolik işçi

sınıfı gittikçe daralan bir milliyetçiliği kabul etti.

Karl Marx ve Frederick Engels'in ünlü İrlanda paradigmalarını yazmalarından yüzyıl sonra onun çok azı gerçekleşti. 1860-1890'ların toprak devrimleri, Britanya(lı) toprak aristokrasisinin yerine siyasal ayaklanmadaki çıkan mülkiyetin ötesine geçmeyen toprağa susamış (topraksız) kiracılar koydu. Ulusal devrim nihayet geldiğinde de bu kiracı bozması (küçük) burjuvalar önderlik ettiler. Buna karşılık İrlanda İşçi Sınıfı sınıf bilincinden çok milliyetçi ve dinsel duygularla hareket etti. Connolly'nin milliyetçilik ile sosyalizm arasında bir diyalektiği kucaklamak için ilk argümanı yeniden formülasyonunun tarihi talihsiz oldu. Connolly'nin kavramları bütün emek, sosyalist ve komünist partilerin teorik standardı olarak duruyor, fakat uygulanmalarının İrlanda işçi sınıfının birliği için herhangi bir umut verebileceğinin pek az kanıtı var. Gerçekte siyasal amaçlara yakınlık-İrlanda birliği olsun Britanya ile bütünleşme olsun-işçi sınıfının birliği zararına oldu.

Bu yazı, bu çelişkiler ve onların İrlanda Marksizmi ve (özellikle LP'nin ilk yıllarının) teorik ve siyasal pratiği üzerindeki etkisini araştırmaya ve bulmaya çalışıyor. Marksist metinlerin çoğu İrlanda milliyetçiliğinin taleplerince beslendiği ölçüde, bu yazıda İrlanda sosyalizmi ve milliyetçilik arasındaki ilişkinin yorumlarının LP'nin içinde mücadele ettiği egemen ideolojik konsensüse nasıl katkıda bulunduğu üzerinde yoğunlaşıyor. Peter Mair (1987, 58) yakın geçmişte bu sorunsala değinmişti:

> LP'nin birinci parti statüsüne geçip geçemeyeceği... salt spekülasyondur bu. Yadsınamaz olan bir şey varsa oda LP'nin İrlanda parti sistemindeki marjinal rolünün basit bir biçimde tarihsel eylemsizlik ve 1918'in, 1920'lerin sonlarının hatta 1940'ların mirasına bile göndermelerle açıklanamayacağıdır. Aksine, büyük ölçüde parti stratejisinin mantığı ve LP önderliğinin tercihleri ve kararlarına bağlıdır...

Bu yazı LP'nin içinde çalıştığı ideolojik çerçeveyi inceleyerek Mair'in argümanını ilerletiyor. Marx ve Engels'in argümanlarına hitap ediyor ardından, Connolly dahil olmak üzere yazılarının İrlandalı bazı yorumcularına bakıyor. Sonuç olarak, Marx ve Engels paradigmasının kusurlu olduğuna ve yanlışlarının sonradan büyük ölçüde ihmal edildiğine varıyor. Connolly'nin bu argümanları uyarlaması yalnızca bu ilk yanlışları kuvvetlendirdi. İrlandalı sosyalist ve emek partilerinin hepsi Connolly tarafından çizilen teorik alan içinde çalıştıkları için, bu yazıların sınıf bilinci ve hareketliliği için derin imaları oldu. Yeni İrlanda serbest Cumhuriyeti'nin ilk on yılı (1922-1932) örneğin, işçi sınıfının kendisi birbiriyle çelişen siyasal ve iktisadi amaçlar benimserken, İrlanda'da sınıfsal ve ulusal kimliği bir çizgiye ayarlamaya çalışmanın içerdiği zorlukları aydınlatıyor. LP'nin bu farkların derecesi ve karmaşıklığını kavramaktaki yeteneksizliği kendi marjinalleşmesine katkı oldu.

Yazı ek olarak dört bölüme ayrılıyor: bölüm II Marx ve Engels'in yazılarını kısaca sunup değerlendirecek; bölüm III Marksist ar-

gümanın önde gelen İrlandalı yorumcularının başlıca teorik katkılarını sunuyor; bölüm IV bunun sonucu olarak LP'nin ilk dönem siyasal tarihi üzerindeki ideolojik etkileri ortaya çıkarıyor ve bölüm V bazı daha genel sorunlara kısaca bakıyor.

—II—

Karl Marx ve Frederick Engels için İrlanda sorununun önemi, onun İngiltere üzerindeki etkisinde yatıyordu.

İrlanda, **İngiliz toprak aristokrasisinin** en büyük dayanağıdır. Bu ülkenin sömürülmesi, yalnızca onların maddi zenginliklerinin ana kaynaklarından biri değildir; onların büyük moral güçleridir. Onlar gerçekte **İngiltere'nin İrlanda üzerindeki egemenliğini** temsil ediyorlar. Dolayısıyla İrlanda, **İngiliz aristokrasisinin İngiltere'deki egemenliğini** sağlamasının başlıca aracıdır. (Marx'tan Meyer ve Vogt'a, 9 Nisan 1870)[5]

Paradoksal olarak, İrlanda yiyecek, emek gücü ve pazar ürettiği için İngiltere'de sermaye birikimi için vazgeçilmez bir kaynaktı. İngiltere'de İrlandalılar asgari koşulların altında kendi istekleriyle çalışıyorlar ve böylece sağlam bilinçli ve politize bir işçi sınıfının gelişimini tehdit ediyorlardı. Bunun sonucu İngiliz işçi sınıfının birbirine düşman iki rakip ulusal kampa bölünmesiydi. Marx ve Engels bu olayın çözümünün bir tür İrlanda bağımsızlığında bulunacağı sonucuna vardılar. 1840'larda İrlanda'nın parlamenter yapılarını ve manüfaktürünü Britanya devletine bağlamış olan 1800 Birlik Yasası'nın (Act of Union) kaldırılmasını savundular. İrlanda'nın bağımsızlığının, İngiltere'deki demokrasi mücadelesinin doğal bir yan ürünü olarak ortaya çıkacağına inanarak, siyasal değişimi zorlayacak gücü çartist nüfuzuna yüklediler. Çartizmin çökmesiyle birlikte, Marx İrlanda milliyetçiliğinin İngiltere'de sosyalist bir devrimin kıvılcımını çakmak için kullanılabileceğine inanmaya başladı. Başlangıçta Fenianizmi de kucaklayan Marx ve Engels nihayet 1870'lerde anayasacı milliyetçiliği kabul ettiler. İrlandalı parlamenterlerin "Büyük Britanya ve İrlanda'da diktatöryel güçlere sahip olduklarını", özerklik (Home Rule) taleplerinin İngiltere'de siyasal bir yeniden düzenlemeyi zorlayabileceğini savundular.

İrlanda'ya yönelik stratejilerinin **ana belirleyeni, İrlanda milliyetçiliğinin ayrılmaz bir biçimde toprak sorununa bağlı olduğu inancıydı,** toprak sorunu da büyük ölçüde İrlandalı çiftçilerin İngiliz büyük toprak sahiplerinin (landlords) karşısındaki sorunu olarak yorumlanıyordu. "İrlanda sorunu... yalnızca bir milliyet (nationality) sorunu değildir, fakat bir toprak ve varolma sorunudur" (Marx, 1867). İrlanda'nın bağımsızlığı, şunlar yoluyla asli bir dinamik oluşturacaktı: 1) Bir tarım devrimi yoluyla aristokrasinin İrlanda'daki toprak mülkiyetini zayıflatmak; 2) İngiliz başkentini yaşamsal önemdeki bir emek-gücü, sermaye ve pazar kaynağından yoksun bırakarak iki ada arasındaki iktisadi bağları koparmak; 3) İngiliz işçi sınıfı içindeki ulusal bölünmeleri ortadan kaldırmak ve bir işçi sınıfı bilincinin gelişmesini teşvik et-

mek ve 4) İrlanda'da yerli ve kendine güvenen bir kapitalist ekonominin gelişiminin yolunu açmak (Marx'tan Engels'e, 30 Kasım 1867; Marx'tan Kugelman'a, 29 Kasım 1869; Marx'tan Meyer ve Vogt'a). Dolayısıyla, İrlanda sorunu esas olarak "özgül bir İngiliz sorunu" idi.

İrlanda konusunda Marx ve Engels'in öğrencileri, Engels'in, İrlanda'da gelişmeleri kavrayışlarıyla birlikte Fenian'lara desteğini çoğu zaman anlayamadılar. Benzer biçimde onların İrlanda devriminin potansiyeli değerlendirmelerinin, İrlanda milliyetçiliğine gerçekte olduğundan daha derin bir destek ifade ettiği varsayıldı.[6] Bu varsayımlar, Engels'in Fenian'lara yakınlığı, Mary ve Lizzie Burns ile ilişkileri ve 1856, 1869 ve 1894'te İrlanda'yı üç kez ziyaret etmesine yapılan göndermelerle desteklendi. Bununla birlikte, daha yakından bakıldığında bu varsayımları destekleyecek pek az kanıt vardır.

Kendileri İrlanda üzerine hiçbir ayrıntılı inceleme yapmayan Marx ve Engels büyük ölçüde burjuva siyasal iktisadı, antikacılar ve seyyahların yazılarına dayandılar. Bu yöntem onların öteki yazılarındakilerinden pek farklı değildi; ancak İrlanda bağlamında bu, en iyi biçimde Engels'in Burns kızkardeşlerle yakın bağları ve İngiliz görüşlerine karşı doğuştan bir kuşku ile karakterize edilen İrlanda milliyetçiliğinin aşırı romantikleştirilmiş bir görünüşünden oldukça fazla etkilenmişti. Genç Engels'in İrlanda Çiftçisine 'soylu vahşiler' olarak bakışı, Marx ve Engels'in, İrlanda milliyetçiliğinin Britanya demokrasisine bağlı olarak İngiltere'de temelli bir sosyalist devrimi harekete geçirebileceği görüşünü destekledi. Engels 1843'te şöyle yazıyordu:

> Bana ikiyüzbin İrlandalı verin Britanya monarşisini tümden devireyim... (İrlandalı'nın) öteki bütün yarı-vahşiler gibi, her fırsatta körlemesine ve hiddetle davranması, gözlerinin bitmek bilmeyen bir intikam hırsıyla, yıkabildiği sürece neye karşı olduğu hiç önemli olmayan yıkıcı bir öfkeyle yanması şaşırtıcı mıdır? Fakat hepsi bu değil. Gallerin saksonlara karşı şiddetli ulusal nefreti, protestan piskopos kibrine karşı kilisenin (rahiplerin) beslediği ortodoks katolik fanatizmi, bu elemanlarla her şey başarılabilir (Engels, 1843).

Engels'in doğuştan devrimci bir halk argümanı, ütopik bir Kelt İrlandası İmgesiyle karışık duygularla fazlasıyla yüklüydü. Bu bakış 19. yüzyıl ortası teorik temeli metafizik İrlandalılık varsayımlarına dayanan "genç İrlanda" hareketine bakışa benziyordu. Engels'in "genç İrlanda" literatürüyle tanışık olduğuna ilişkin pek az kanıt varsa da, yazıları sınıf perspektifinden çok uzakta bir duygusallık ve ampiri(si)zmin garip bir karışımını sergiler. Bununla birlikte, bu Marx/Engels paradigmasının bütünsel bir parçasını biçimlendirdi/oluşturdu; 1860'larda Fenianlara destekleri ile birlikte çiftçi/kiracıların toprak isteklerini milliyet iddiaları için kullanmaya ilişkin varsayımlarının da altını çizdi.[7]

Marx'ın çalışması İngiliz iktisadi ve siyasal stratejisinin İrlanda üzerindeki etkisi üzerinde yoğunlaştı (Hazelkorn, 1980 b). 1840'lardan beri bunun amacı İrlanda'da bir tarım kapitalizmi mo-

deli geliştirmekti. Bu politikalar, küçük ölçekli üretimin geleneksel çerçevesini kırdıkları ölçüde İngilizlerin Hindistan'da ya da Fransızların Cezayir'de başardıkları ile karşılaştırılabilirdiler (Marx, 1969; Engels 1969). Bununla birlikte, Marx'ın tarım kapitalizmi ile ilgili varsayımlarında, onun ve Engels'in İrlanda'daki siyasal güçleri değerlendirmelerini kısıtlayan temel hatalar/eksikler vardı (Hazelkorn, 1981 b; Hazelkorn, 1983). Tarımda kapitalist nüfuzuna ilişkin hemen hemen doğrusal açıklaması, kiracılar arasındaki sınıf farklılaşmasını yeterince görmesini engelledi. **Ayrıca küçük çiftçi/kiracıların bir sınıf olarak varlıklarını sürdürme yeteneğini dikkate almadı.** İrlanda örneğinde neopopülist milliyetçiliğin arttırdığı topraksız köylüler arasındaki depopulation (nüfus azalması), küçük çiftçi/kiracının, bir komşu çiftlikte çalışarak standartın altındaki geçimine katkı yoluyla varlığını sürdürmesini sağladı (Lenin, 1964; de Janury, 1980; Banaji, 1976). Teorik olasılıklara karşı toprağın elde tutulmasını teşvik etmekte güçlü bir silah olan, toprak mülkiyetinin-gerçek, kurgusal ya da öngörülmüş-siyasal ve ideolojik etkisi de aynı derece önemliydi. Bu toprak humması kavramı Marx ve Engels tarafından ihmal edilmişti (Clark ve Donnolly 1983; Bew, 1978)[18]

Ampirik olarak milliyetçiliğin sınıf bilincini canlandıracağı biçimindeki teorik görüşü destekleyecek pek az şey vardı. Marx ve Engels paradigmasının can alıcı noktası olan toprak sorunu yalnızca küçük bir öneme sahipti. Üstelik, Marx ve Engels, köylülüğü, eşit olarak ezilen ve tek bir program üzerinde birleşebilecek, farklılaşmamış bir yığın sayarak, kademeli bir çözümü kabul etmeye istekli bir İrlanda kır burjuvazisinin yükselişini gözden kaçırdılar. Sonuçta, toprağın ulusallaştırılması, sosyalizm ya da laiklik (antiklerikalizm) kavramlarına karşı açık düşmanlığı ve onların reddini önceden göremediler. Toprak sorunu yasama yoluyla çözülebilir idiyse de, ulusal sorun bir sonraki yüzyıla kadar sorun olarak kaldı (Bew, 1987). Toprak mülkiyetine ilişkin radikal tasarılar, 20. yüzyılda başarılı bir biçimde muhafazakar eyalet ve mülkiyet kavramlarına dönüştürüldü.

Özerklik tartışmaları sonunda İrlandalıları siyasal bir güce dönüştürene dek, birlikçi (unionist) muhalefet ve Birinci Dünya Savaşı, milliyetçilikle herhangi bir uzlaşmayı önledi. 26 ilin bağımsızlığı ancak işçi sınıfının çok etkisinin bulunduğu bir savaştan sonra elde edildi. İngiliz aristokrasisinin ihracı, zorunlu kamulaştırmanın değil fakat ironik bir biçimde İngilizlerce başlatılan değişik toprak yasalarınca desteklenen, toprak mülkiyetindeki çok büyük kaymanın sonucuydu. Yeni kurulan Serbest İrlanda Cumhuriyeti bilinç dışı olarak Marx'ın öğüdünü tuttu ve 1930'lardan itibaren malların çoğuna gümrük duvarları uyguladı. Bu uygulama, ne var ki, özellikle şiddetli, belirgin katolik milliyetçi bir devletin doğuşuna işaret ediyordu.

Sonraki bu gelişmelerin çoğu Marx ve Engels'in gözünden yalnızca zaman faktöründen dolayı kaçmadı; onların İrlanda siyasetiyle tanışıklıkları, yoksul çiftçiler ve yüksek kiralar alan yabancı

toprak sahipleri imgesinden öteye pek geçmedi. Benzer biçimde, Marx ya da Engels'in, eşitsiz gelişmenin Dublin merkezli tarımsal bir güneye karşıt olarak, Britanya ile iktisadi ve sendikal bağları olan Belfast merkezli sanayileşmeci bir Kuzey doğurduğunu kabul ettiğinin hiçbir göstergesi yoktu (Gibbon, 1975). Gerçekten, Engels, İrlandaya yaptığı üç ziyareti sırasında, İrlanda'nın kayda değer işçi sınıfını barındırmasına karşın Belfast'a gitmek için hiçbir girişimde bulunmadı. Marx ve Engels'in ikisi de İrlanda'nın bağımsızlığı için milliyetçi halk iddialarına karşı birlikçi (ünionist) itirazları kenara ittiler, bunların İngiliz ve Protestan manipülasyonundan kaynaklandığını düşündüler. İrlanda kilisesi, İngiliz toprak sahipleriyle özdeşleştiriliyordu ve onun "resmilikten çıkması" kiracıların birliğinin yolunu açacak biçimde görülüyordu (Engels, 1843; Marx, 1858; Marx'tan Kugelman'a, 6 Nisan 1868; Engels'ten Loguet'ye 24 Şubat 1881; Engels'ten Liebknecht'e, 29 Şubat 1888). Buna karşılık, "Ortodoks katolik fanatizmi", "protestan piskopos küstahlığına" gerekli bir yanıt olarak mazur görüldü. Bütün bunlar özellikle şaşırtıcıdır, çünkü Engels iki özerklik tasarısının birlikçilerin muhalefetiyle yenilgiye uğramasını görecek kadar yaşadı.

Marx ve Engels'in yazılarındaki bu kusurun bir açıklamasının tarım kapitalizmi ve sınıf üzerinde gelişmemiş bir konumla birlikte, İrlanda milliyetçiliğinin argümanları ve duygusallığını eleştirmeksizin kabul etmelerinde yattığı görülüyor. Esasında Marx ve Engels İrlanda sorununu materyalist olmayan kavramlar içinde düşündüler ve İrlanda milliyetçiliğine verdikleri destek nihai olarak katolik milliyetçiliğinin bir savunmasına dönüştürüldü.

—III—

Marx ya da Engels'tense James Connolly İrlanda marksizmi okulunun temelini oluşturdu (Nevin, 1984; Galagher, 1977). Bununla birlikte, Marx'ın kategorilerini ve (teorik-çev) çerçevesini kullanarak Conolly milliyetçi bir devrimin tek başına İrlanda'nın sorunlarını çözemeyeceğini savundu. Gerçek düşman kapitalizm -"İrlanda'daki en yabancı şey"- olduğu için gerçek bağımsızlık ancak İrlanda işçi sınıfının önderliğinde bir milliyetçi devrimle sağlanabilirdi.

Yarın İngiliz ordusunu dışarı sürseniz ve Dublin Kalesi'ne yeşil bayrağı açsanız, Sosyalist Cumhuriyet'in örgütlenmesine girişmedikçe çabalarınız boşa gidecektir. İngiltere sizi gene yönetecektir... kapitalistleriyle, toprak sahipleriyle, maliyecileriyle, tüm bir ticari ve bireyci kurumlar dizisiyle... Sosyalizm olmaksızın milliyetçilik-Antik Erin'in (İrlanda-çev.) toplumsal yapısının altında yatan o ortak mülkiyetin daha geniş ve daha gelişkin bir biçimi temelinde toplumun yeniden örgütlenmesi olmaksızın -yalnızca ulusal bir ihanettir (Aktaran Ryan, 1948, 25).

Connolly'nin argümanı burjuvazinin İrlanda tarihi boyunca herhangi bir milliyetçi devrimi yapmaya yetenekli olmadığını kanıtladığı öncülüne dayanıyordu. Yalnızca İrlanda işçi sınıfı, "İrlan-

da'da özgürlük savaşının sarsılmaz mirasçıları'' olarak kaldı. (Connolly, 1971, Greaves, 1971; Levenson, 1973).

Connolly'nin yazıları, Marx ve Engels paradigmasının genel yanlarının çoğunu tekrarlıyordu; *Labour in İrish History*'nin son bölümü, Marx'ın *Capital*'inin birinci cildindeki İrlanda üzerine ünlü bölümden hareket ederek işçiler arasındaki ajitasyonu iktisadi (tarımsal) durumla birleştirdi.

... İrlanda sorunu toplumsal bir sorundur. İrlanda halkının kendini ezenlere karşı çağlar boyu süregelen savaşı son çözümlemede kendini İrlanda'daki yaşam araçlarına, üretim kaynaklarına egemen olma savaşına indirgemektedir (Connolly, 1971, 134)

Connolly, ''sınıfları'' homojen iktisadi birimler, ''sınıflar'' içindeki bölünmeleri de yalnızca dışsal, siyasal etkenlerin sonucu saydı: böylece, tüm İrlanda kiracıları ve işçileri aynı düzeyde eziliyor ve benzer siyasal çözümler istiyorlardı. İşçi sınıfı içinde çıkarların birliği, dayanışmasını iddia etmekle kalmayan Connolly aynı zamanda yeni ''cumhuriyet''te bir işçi ve küçük çiftçi/köylü ittifakı kavramını destekledi. Buradan hareketle, tarımda ve manüfaktürde kooperatiflerin kurulmasını önerdi, bütün çiftçiler ve işçilerin bunları kendi çıkarları için destekleyeceklerine inanıyordu:

İrlanda çiftçisinin başlıca sorunu, terazinin kendi aleyhine tartmayacağı iyi bir pazar bulmaktır. Bunu da ancak kendisine sempatik bakan ve varlıklı bir İrlanda işçi sınıfı arasında bir pazar yaratarak bulabilir (Connolly, 1972)[9]

Connolly'nin kooperatifler kavramı, çiftçileri çiftçilik anılarını ve ''atalarının toprağın ortak mülkiyeti ve ortak kullanımı (kontrolü) ... geleneklerini'' yaşatır olarak gören, eski İrlanda toplumuna geleneksel, yarı mitolojik bir bakışa dayanıyordu. *Reconquest of Ireland* (1972) (İrlanda'nın Yeniden Fethi), sosyalizmi Normanlar öncesi Galler gelenekleriyle bağdaştıracak ve kapitalizmi yabancı egemenliği ile özdeşleştirerek argümanını genişletti. Fakat kitabın adı Connolly'nin yazılarındaki belirsizliği yansıtıyordu: ''yeniden fetih'', İngiliz yönetiminde ''cisimleşen'' her şeyin tersine çevrilmesi ile birlikte ''halka toprak'' isteyen milliyetçi özlemleri simgeleştiriyordu (Connolly, 1971). Böylece Connolly Marx ve Engels'in yanlış kavrayışlarının birçoğunu James Fintan Lalor'un (Marlowe, 1918) popülizmine uyarladı: sosyalizm ''uzlaşmaz/ödün vermeyen milliyetçi''ye ''modern iktisadi koşullar labirenti bilmecesinin anahtarını'' sağlayacaktı. Ne var ki onun kooperatifleri ideolojik olarak hem Marx'ın hem de İrlanda Toprak Birliği (Irish Land League) savaşçısı Michael Davitt'in toprağın ulusallaştırılması kavramlarından aşağıydılar; küçük burjuva özel mülkiyet isteklerine karşı hiçbir gerçek tehdit oluşturmuyordular ve yalnızca pek olası görünmeyen kent işçileri ile işbirliği yapan birleşik bir kiracılar (sınıfı) görüşünü yaymaya yaradılar. Daha önemlisi, eksik tüketimci bir çözümleme yapmak yoluyla, Connolly kırsal geri kalmışlığı belirsizleştirdi ve İrlanda'nın azgelişmişliğine bir çözüm olarak kooperatifleri kabul et-

ti/önerdi:

Öyleyse, tükenmiş ve can damarları kesilmiş hemen hemen tamamı tarımda çalışan ve makinelere alışık olmayan bir nüfusu olan zavallı İrlanda'nın, nasıl yeni fabrikalar kuracağını ve onların işlemeleri için nereden müşteri bulacağını söyleyin bana. İrlanda yeni pazarlar yaratamaz. Bu dünyanın belli sınırları var her şeyden önce... (Connolly, 1972).

Bu biçimde, "ulusal, iktisadi ve toplumsal yeniden fetih" taleplerini kolayca tek bir görev biçiminde iç içe geçiriyordu (Anon, 1984).

Bununla birlikte Connolly'nin konumunun en etkili ve sorunlu olduğu yer Ulster sorunu idi. "İrlanda'da Sosyalist birlik savunması", "İrlanda'da bugün bir sınıf olarak çıkarları Britanya ile bağlı olan hiçbir iktisadi sınıf" olmadığı öncülüne dayanıyordu (C/W, 1974, I). Böylece Connolly protestan işçi sınıfının Belfast-İrlanda'nın uzun zamandan beri sınai ve sosyalist merkezi- ile Britanya arasında güçlü iktisadi bağları (birlik) koruma isteklerini önce yok saydı sonra da küçümsedi. Bunun yerine Connolly, İrlanda işçi sınıfının siyasal birliğinin İngiliz ve birlikçi manipülasyon ve politikalarca burjuva egemenliğini pekiştirmek için kasten parçalandığını iddia etti: "Divide et impera" (böl ve yönet). Belfast yerel yönetimci sosyalisti William Walker ile ünlü polemiğinde, Britanya ile, örneğin bir İrlanda işçi partisi kurma gereksinimini reddetmek yoluyla bağlarını sürdürmek isteyen herkesi emperyalist olmakla suçladı (C/W, 1974,2). Bir ITGWU örgütleyicisi olarak Belfast'taki geçici konukluğu-düzensiz olarak 1911'den 1916'da ölümüne dek- bu kanısını pek değiştirmedi; *İrlanda'nın Yeniden Fethi*, ulusal çözümün İrlanda işçi sınıfı demokrasisinin nesnel çıkarına olduğunu savunmayı sürdürdü.

İdeoloji ile sınıf arasında basit bir "yanlış bilinç(lenme)" ilişkisi kabul etmekle Connolly, protestan işçi sınıfı ittifaklarının temelini yanlış değerlendirdi ve işçi sınıfı içindeki kutuplaşmalara katkıda bulundu: "Birlikçiliğin tek değerli varlığı olarak dinsel bağnazlığın gücü kalıyor" (C/W, 1974,I). Protestanizm sadece "din alanında ortaya çıkan kapitalist fikirler" iken, katolisizmle ilerici düşünce arasında bağ kuruluyordu:

İrlanda'da bütün protestanlar ve Orangeman'lar(*) aşırı şövenisttir. Çocuklar protestan okullarına gittiklerinde, İngiliz bayrağını sallamayı ve İngiliz kralına itaat etmeyi öğreniyorlar. Katolik kilisesine giderlerse, isyancı oluyorlar. Hangisini tercih edersiniz? (Metscher, 1986, 387).

Connolly daha da ileri giderek, katoliklerin toplumun en alt kesimi oldukları için devrimci değişimin öncülüğünü de yaptıklarını savunuyordu. Bu yalnızca tarihsel bir özellik değildi, dinsel metodoloji içinde de protestanlar gelenekten kopamıyorlardı, katoliklerse dogmatik olsalar da yeni fikirleri kavrayabiliyorlardı. Sonuçta onlar rahipler tarafından korkutuluyor ve "maddi çıkarlarına aykırı" hareket etmeye sevkediliyorlardı (Anon, 1975,4, 15-

16, 37-41).

Son yıllarında Connolly sosyalist bir stratejiden uzaklaştı, ulusal bağımsızlığı işçi sınıfının birliği için ilk adım olarak kabul etmeye başladı. İrlanda sendikalizminin işaret kulesi olarak bir İrlanda işçi partisi kurma çabaları protestan işçiler tarafından şiddetle reddedildi: bununla birlikte o hâlâ işçi sınıfının birliğinin ulusal sorun çözüldükten sonra sağlanacağına inanıyordu. Sınırlı milliyetçi hedefleri olan 1916 'Ayaklanma'sına katılması Connolly'nin bu senaryoyu sahneleme yolunda umutsuz bir girişimiydi. Gerçekleştirilmesinin İrlanda'yı sosyalizmin kıyısına doğru iteceğine inanıyordu.

1916'da idamından sonra Connolly'nin sosyalist bir ilke olarak ulusal bağımsızlığı (Özerklik-Home Rule) maddi bir güç haline geldi ve popülist milliyetçi bir ideolojiyi biçimlendirdi. 1922'de 26 ilde İrlanda Serbest Devleti kurulduğunda, işçi ve komünist hareketleri bu stratejiye sosyalizme geçiş aşaması olarak "ulusal devrimin tamamlanması" gereksinmesi biçiminde öncelik tanıdı. Sonraki yıllarda Marx'a kadar uzanan uygun göndermelerle Connolly'nin paradigmasını telaffuz eden ve genişleten birkaç broşür yayımlandı. Peader O'Donnell'in 1920'lerde Co.Donegal'deki toprak tahsilleri (land annuities) kampanyasına katılması bu süreçte önemli bir etkendi. *There Will Be Anohter Day* (1963), toprak kiralarını İrlanda'da tutma kampanyasının stratejik olarak tam bağımsızlık ve toplumsal reform taleplerini nasıl İrlanda Serbest Devleti ve Britanya'ya karşı bir tehditle birleştirdiğini anlatır. Marx'ın Fenianlar'a desteğine dolaylı olarak gönderme yapan O'Donnell toprak sorununu başarılı bir biçimde İrlanda milliyetçiliğinin merkezine yeniden yerleştirdi ve "küçük çiftlik tarımı"nın taleplerini de dahil etmek için "İşçi Cumhuriyeti" sloganındaki değişimi önceden gördü:

Bana göre, emekçilerin sosyal hakları ile ulusal bağımsızlık savaşı arasındaki ilişkiler sanayi işçisinden bile daha ısrarlı olarak küçük çiftlik nüfusunca korunmuştur... (O'Donnell, 1933)

Connolly için olduğu gibi O'Donnell için de işçi-köylü kooperatifleri bağımsız bir İrlanda için gereken toplumsal ve iktisadi çerçeveyi sağlıyordu (Mc Inerhey, 1974). "Serbest/özgür olduğumuzda, İrlanda birbiri için yaşayan işçilerin büyük bir ailesi olacak"; ne var ki işçi hareketi artık protestan işçi sınıfına kur yapmayı zorunlu görmüyordu, şimdi onlar Orangism'in tam denetiminde idiler (O'Donnell, 1980, 112; Patterson, 1987). Connolly'cilik teorik olarak hâlâ işçi sınıfının birliği için tasarılar içeriyordu. Fakat literatürde esas olarak katolik kent işçileri ve kırsal (küçük) çiftçilerin sözü geçiyordu.

Brian O'Neill'in *The War for the Land in Ireland* (İrlanda'da Toprak Savaşı) - 1933 adlı kitabı O'Donnell'in hayalini, onu Laler'un "insanlığın bir gün yeryüzünün egemeni olacağı" düşüyle birleştirmek yoluyla onaylıyordu. Böylece, "sınıf" kavramı sonunda bütün siyasal içeriğini yitirerek daha geniş (kapsamlı) ve da-

ha çok/sık kullanılan "halk" terimiyle eşdeğer hale geldi. İdeolojik olarak, *Irish Peasant* (İrlanda Çiftçisi) 1930'larda *Workers Voice* (İşçilerin Sesi)'nin "çiftçi işleri" muhabiri olarak O'Donnell tarafından sürdürüldü. Komünist hareket ara sıra daha keskin bir sınıf dili kullansa da işçi sınıfına taşınan esas olarak bu daha da bulanık versiyon idi. 1920'lerdeki milliyetçi istekler siyasal gerilimi artırdıkça, işçi sınıfı çıkarlarına yapılan göndermelerin yerini milliyetçi çıkarlar alıyordu. O'Donnell, komünist/işçi/sol-IRA öğeler ile de Valera'nın Fianna Fàil'i arasında bir ittifak aramakta yalnız değildi.(10) 1927'nin ilk aylarında Jim Larkin, (kısa ömürlü) İşçi Partisi ile Fianna Fàil arasında, LP hariç olmak üzere, bir ittifak tasarlarken birkaç ay sonra Fianna Fàil ile LP arasında, ilki tarafından bir hükümet kurulması konusunda gizli görüşmeler oldu. LP'nin 1930'da bir yığın partisi oluşturma **kararı sendikalarla resmi bir kopuşa** ve LP üyeleri arasında bile, Fianna Fàil'e popüler övgülere tekabül etti.

Elinor Burns'ün broşürü, *British Imperialism in Ireland* (1931) (İrlanda'da Britanya Emperyalizmi) benzeri bir teorik öneme sahipti. Connolly'nin Amerikan sermayesi ve ticaretinin Britanya ve İrlanda tarımı üzerindeki artan etkisini vurgularken Burns, Britanya emperyalizminin "işçiler ve çiftçilerin sömürülmesini artırması"ndan söz ediyordu. O zamana kadar ki milliyetçi mücadelenin dersleri ve işçiler ile çiftçilerin ortak olarak ezilmesi birleşik bir mücadeleyi zorunlu kılıyordu (Burns, 1974). Gerçekten İrlanda burjuvazisi devletin kuruluşunda milliyetçi mücadeleden kaçtığına göre, şimdi Marx'ın 1867'de anahatlarını çizdiği gibi, "bağımsızlık mücadelesini sonuçlandırma ve tarım devrimini tamamlama" görevi, işçilerin önderliğinde olmak üzere, işçiler ve çiftçilere düşüyordu (Burns, 1974, 64). Connolly'nin "işçi cumhuriyeti" resmen bir "İşçiler ve küçük çiftçiler Cumhuriyeti" çağrısına dönüştürülmüştü.

Burns, O'Donnell ve O'Neill'de, Marx'ın tek bir eziciye karşı birleşmiş İrlanda köylülüğü kavramı artık düşman Britanya emperyalizmi ve İrlanda burjuvazisi olmasına karşın İrlanda (toprak) sorununun merkezi bileşeni olarak kalmaktadır. Benzer biçimde onlar kötüleşen iktisadi koşulların çiftçileri siyasallaştıracağını varsaydılar; kendileri yeterli önderlik etmekten uzak olan çiftçiler-retorik simyacılığın elçabukluğu ile 19. yüzyıl köylülerine dönüştürülmüş bu çiftçiler-kent işçi sınıfı ile güçlerini birleştireceklerdi. Esas olarak milliyetçilik/ "cumhuriyetçilik" ile toplumsal devrim/sosyalizm arasında bağlantı kuruluyordu ve ulusal devrimin tamamlanması gerçek toplumsal değişime yolaçmak için gerekli görülüyordu (BGP, 1979, 29-37).

—IV—

Amerikan işçi ve "radikal" hareketleri için, "neden sosyalizm yok" tartışması belli başlı uğraşlardan biri olageldi (Foner, 1984; Davis, 1986; Karabel, 1979). İrlanda'da işçi hareketinin zayıflığı

incelemeleri temelde Labour Party (LP) ile sınırlı kaldı. Tartışmalar esas olarak "yapısal" ya da "dışsal" engeller üzerinde yoğunlaştı, ideolojinin etkisi de yalnızca katoliklik ve milliyetçiliğin egemen olduğu bir ortamda çalışan her işçi/sosyalist parti(si)nin karşılaştığı güçlükler türünden değerlendirildi.[11] Bu değerlendirmelerde eksik olan, bu ideolojik akımların yalnızca egemen değil hegemonik olma biçimleri / tarzları idi; Katolik milliyetçilik yalnızca İrlanda işçi sınıfının mücadele ettiği ideolojik alanı tanımlamakla kalmadı, kendi siyasal etkinlik anlayışını yeni devlet içinde tanımlamaya başladı. "Bütünleşmecilik" (integrationism) süreci (Panitch, 1986, 56-9; Panitch, 1976, I) LP'nin işçi sınıfının siyasal projesinin yerine milliyetçiliğin önceliklerini geçirmesine tanık oldu. İşçi partisi sınıf mücadelesinin önceliğinden vazgeçtikten sonra temelde kendini başka sınıfsal ve siyasal çıkarlardan ayrıştıramaz durumdaydı.

Yukarda geçen İrlanda marksizmi tartışması bu dönüşümün ideolojik çerçevesini çizmektedir. LP hiçbir zaman yeminli 'Marksist' olmadı; gerçekte üyelerinin ne derecede "siyasallaşmış" olduğuna ilişkin önemli tartışmalar olmakta. Bununla birlikte LP'nin salt varlığı bile önemli bir siyasal kopuşu temsil ediyordu. Burada dikkat edilecek nokta, milliyetçilik ve sosyalizm hakkındaki marksist argümanların, bunların tartışmasız ideolojik öğreticisi Connolly tarafından telaffuz edilmesinin, LP için ideolojik öncelikler getirmekte önemli bir işlev görmesidir.

LP'nin politikası belirsizlik ve muğlaklıklarla doludur. Partinin ilk yapısı üyelerinin laborist (uvriyerist) yönelimlerini yansıtırken, LP, Connolly'nin ulusal ve toplumsal devrim çağrısını benimsedi ve Belfast işçilerinin karşı argümanlarını safdışı etti. 1916 Easter Ayaklanmasının başarısızlığa uğraması ve önderlerinin idam edilmesinden sonrasının oldukça yüklü atmosferinde, LP üzerinde yürüdüğü ideolojik gerili ipten düştü. 1918'te hayati önemdeki bağımsızlık referandumunda Britanya hükümetine ve birlikçiliğe karşı bir birleşik cepheyi destekleyerek geri çekildi. 1919'da, LP, "İrlanda halkının açıkca ifade edilmiş iradesine karşın ülkenin Britanya İmparatorluğu'nun askeri güçleri tarafından sürdürülen işgalini" proteste etti. Ardından gelen Bağımsızlık savaşı süresince (1919-1921) LP resmen "tarafsız" bir tavır aldı; bununla birlikte sendikalar İrlanda'da İngiliz askeri varlığına karşı bir dizi grevde önemli bir rol oynadı. İrlanda'nın bölünmesi ve iç savaştan (1922-23) yana olmasalar da yeni devletin 1922 seçimine katıldılar ve İrlanda parlamentosuna (Dâil) ana muhalefet partisi olarak girdiler.

Bu yıllar boyunca Connolly'nin paradigması LP'nin performansını etkiledi. Yürütme Kurulu 1923'te, "topraklarımızın yeniden fethi olmaksızın özgürlüklerin yeniden fethinin eksik ve değersiz" olacağını kaydederek bunu olumladı.[12] Benzeri duygular 1922 Raporu'nda ifade edilmişti:

Kurulunuzun etkinliklerinin büyük bir bölümünün zorunlu olarak çıkmış bu-

lunan acil siyasal ve toplumsal bunalımlarla bağlantılı olduğu doğru olmasına karşın sanayi sorunlarına raporun öngöreceğinden daha fazla dikkat çekilmiştir. Fakat bunlar çok önemli değildi...

Bu yorumlar özellikle kayda değerdir çünkü sendika üyeliği bu dönemde doruğa ulaşmıştır. LP'nin ana sanayi gücü, 1918 ile 1923 arasındaki beş yıl içindeki 67827 üyeli 210 şubeden, 100.000 üyeli 350 şubeye genişleyen ITGWU'dan geliyordu (Greaves, 1982). İşçilerin "sovyet" olarak fabrikalarında kontrolü ele geçirdiği durumlar olmuştu; Wexford eyaleti 1920'de çiftlik çalışanları ile çiftlik sahipleri arasında uzun ve sert bir çekişmeye sahne oldu, bunu 1923'te Waterford'de bir başkası izledi (O'Connor, 1980; O'Connor, 1985). Artan doğrudan eylemlerin esin kaynağı kuşkusuz dönemin yüksek savaşkan ruhu oldu. Fakat başka etkenler de vardı: Rus devrimi işçi hareketinin hayalgücünü yükseltmiş ve çok sayıda karar ve selamlamayı teşvik etmişti (Anon, n.d.). Britanya ve Almanya'da sınai kargaşa ve ülkede kötüleşen bir ekonomik durum vardı. Ne var ki, LP sınai kavgaya karşı belirgin bir ilgisizlik gösterdi; ITGWU'nun Genel Sekreteri ve LP sekreteri William O'Brien'in, Waterford eyaletinde grevdeki çiftlik çalışanları için kabul edilemez bir kararı dayatması parti için yıkıcı sonuçlar doğurdu (O'Brien, 1969; O'Connor, 1988).

Sonraki yıllarda milliyetçilik "ulusal halk iradesi"nin çerçevesini çizdikçe LP, mücadelede kendi rolünü yeniden kurmak/inşa etmek için milliyetçiliği yeniden tanımlamaya çabaladı; partinin gazetesi *The Irishman*'da 15 Ekim 1927'de çıkan başyazı, milliyetçiliğin "alçakgönüllü, yardımsever ve katolik olması gerektiği"ni belirtiyordu. 1932-1959 arasındaki LP lideri William Norton şu temaları vurguladı:

> 1921 Anlaşması'nın imzalanmasını ve 1922-23 iç savaşını izleyen karışıklık ve sertlik ortamında işçi sınıfının 1916'dan 1922'ye ulusal mücadelede oynadığı rol bir bakıma belirsizleşti ve önemi tam olarak değerlendirilemedi... Siyasal özgürlüğü daha büyük bir özgürlüğün aracı olarak görenlerin görevi işçi hareketi yoluyla Connolly'nin bize miras bıraktığı fikirleri gerçekleştirmek için mücadele etmek olmalıdır (Fox, n.d.).

Kuşkusuz milliyetçilik İrlanda Serbest Cumhuriyeti'nde gelişen sınıf ilişkileri ve sınıf politikaları ortamını değiştirmiştir. Ne var ki LP milliyetçilikle arasında ideolojik bir mesafeyi koruyamadı. LP'nin parlamentoya bütünleşmeci yaklaşımı konusunda iç tartışmalar ve İngiliz tabanlı sendikaların popülerliği karşısında LP düşmanlarını yenmek ve destek bulmak için milliyetçiliği araç olarak kullandı. Seçimlerde kazanma şansının düşmesi LP'nin sendikalist yapısının sınai ve siyasal tarafları arasındaki tartışmayı yeniden kızıştırdı. 1930'a gelindiğinde işçi hareketi yaşamını sürdürme açısından bir bölünmeyi gerekli görmeye başlamıştı; Bu konuda pek az görüş ayrılığı vardı. İşçi sınıfının neden de Valera'nın Fianna Fàil'ine oy verdiğini incelemek yerine, LP bir seçim barometresi olarak sınıftan vazgeçmeyi seçti. (Mc Carthy,

1974). LP lideri T.J.O'Connell (1927-1932) LP'nin sınırlı "sınıf çekiciliği"nin şiddetli bir eleştirmeniydi:

> Saflarımız, çiftçi ve kent işçileri, ücretlileri, memurları, serbest meslek sahiplerini, esnafı, sanayici ve evkadını, gerçek (içten) siyasal inanç gerçekci yurtseverlik ve toplumsal ilerleme ve yeniden inşa için sabırlı coşkunun bağlarıyla birleştiren politikalarımız kadar kapsayıcı olmalıdır (ILP-TUC, 1930, 134-135).

LP'nin sosyalizme bakışı esas olarak, "sınıf dayanışması" değil, "toplumsal birlik" açısından idi. Yeni yapılar bu bakışı zenginleştirdi.

Bu partinin çekicilik temelini genişletme arzusu yeni değildi. Tarihsel etkenler çatışan amaçları olan bir partinin oluşmasına katkıda bulunmuştu. Üstelik, İrlanda'da egemen olan tarımsal bir toplumdu. "Toprak sorunu" uzun zamandan beri ana çatışma/çelişki olarak yorumlanmıştı, ideolojik işlevi de popülist "sınıf" kavrayışlarınca desteklenmişti. Connolly'nin kır-kent ittifağı çağrısı O'Donnell'in toprak taksitleri kampanyası tarafından yeniden güncelleştirildi ve 1925 LP konferansında küçük çiftçilerin etkin bir biçimde üye yapılması çağrısını yapan delegeler tarafından benimsendi.[13] Bu ideolojik bileşen küçük bir sanayi proletaryası sorununun, üyeliğin seçilebileceği nüfusu genişletmek yoluyla çözülmesine olanak sağladı. Kitle partisi stratejisi, parti için, İrlanda politikasında temel ayrılma ve birleşmeleri tanımlayan geniş tabanlı milliyetçi partiler olan Cumman na Gaedheal/Fine Gael ve Fianna Fàil ile rekabet etmekte kullanabileceği bir araçtı.

Bununla birlikte, daha da önemlisi, 1922'den sonraki tartışma alanının değiştiği dönemdeki LP'nin performansı idi. Bölücülük eleştirilerini yapıcı muhalefetle başarılı bir biçimde dengeleyen LP parlamenter yapı içinde kendisine saygın bir yer edindi. LP'nin parlamenter etkinliği sınai ajitasyonu gölgede bıraktı. Sanayi işçilerinin militan kavgası ekonomideki derin bunalım ve iktidardaki Cummann na nGaedheal (sonraki Fine Gael) partisinin mali ortodoksluğuna karşın, gittikçe gözden düştü: bir İngiliz (British) hükümetine karşı grevler kabul edilebilirdi fakat İrlandalı bir hükümete karşı ise edilemezdi. Kapitalizme saldırıların yerine ücretleri ve yaşam koşullarını koruma ve işsizlik sigortası sağlama talepleri kondu. Rus Devrimi'ne şiddetli alkışlar ve enternasyonalizm yeminlerinin yerini İrlanda'ya bağlılıklar ve yabancı, milliyetçilik karşıtı ve antikatolik diyerek komünizme saldırılar aldı. William O'Brien, **hiçbir zaman sosyalist olduğunu yadsırken** Thomas Johnson'un 1924'teki "birlik çağrısı", James Larkin gibi, siyasal amaçlar için sınai yöntemler kullanmaktan yana olanların örtük bir eleştirisiydi.

Parlamentarizmin kendi siyasal gündemini dayattığı açıkça görülüyor. LP için parlamenter etkinliğinin başarısı -1922 ile Eylül 1927 arasında Dail'deki tek muhalefet partisi olduğu için değil- yeniden dikkatleri sınai etkinlikten parlamentoya çevirmek için

gerekli güdüyü sağlıyordu. Ayrıca, LP'nin Connolly'ye saygı göstererek ve LP'nin 1918 *Demokratik Program* "taslağı"nı hazırlamasına izin vermek yoluyla işçi sınıfının yeni devlete bağlılığını garantiye alan çok daha kurnaz bir burjuvazi tarafından "satın alındığı"na dair çok güçlü kanıtlar vardır (Farrell, 1971; Pederson, 1979; Woggin, 1980). Eamonn de Valera, 1921'de bir sendika/parti konferansında konuşmasında LP'nin sınıf bilincini kanalize etmedeki rolünü kabul etti:

Yalnızca son yıllarda değil, uzun geçmiş boyunca LP'nin İrlanda ulusal davasındaki dayanışması olmasaydı, İrlanda hareketi bugün bulunduğu yerde olmazdı. Ve ben kesinlikle eminim ki mücadele sürecekse gelecekte LP'den geçmişte aldığımız aynı desteği göreceğiz (şiddetli alkışlar).

Connolly'ciliğin çeşitli biçimlerde yorumlanabileceği konusunda pek az şüphe vardır. LP'nin ılımlı anayasacılığına karşıt olarak, 1920'ler ve 1930'lardaki çok sayıda komünist gruplar militan bölünme karşıtlığını kapitalizmin yıkılması ile birleştirdiler (CPI, 1975; MLM, 1933). James Larkin'in Eylül 1927'de seçilmesi gibi bazı önemli zaferlerine karşın seçimlerdeki başarıları LP'ninkinden düşüktü. Komünistler ana sinai çekişmelerde olduğu gibi anti-faşist hareket içinde de etkili idiler. Bununla birlikte komünizm sendikalizmden de marjinal kaldı. Başarısızlığın nedenleri ile CPI'nin (İrlanda Komünist Partisi) daha belirgin "sınıf" politikaları arasında pek az ilinti vardır. Tersine CPI Komintern politikaları ve hizipçilik yüzünden karaya oturdu, bu ikincisi büyük ölçüde ulusal sorun üzerindeki iç çekişmelerden kaynaklanıyordu (Roulston, 1985) Hem CPI hem de LP İrlanda toplumunun yapısal zorluklarından etkileniyordu. Fakat, LP sendikal hareketin gücü, geleneksel milliyetçilikle bağları ve yeni devlete bütünleşmeci yaklaşımları sayesinde korunurken komünizmin böyle bir yedek gücü yoktu.

Sonunda, LP için bu bile az geldi. Ilımlı ekonomik ve siyasal talepler ardında koşması, güçlü, birbirine bağlı bir işçi sınıfının gelişimini teşvik edecek pek bir şey yapmadı. Milliyetçilikle pekiştirilmiş sendikalizm 1913'ten itibaren çıplak sınıf mücadelesi imgelerini geçersizleştirdi. İki devletin kurulmasından sonra bile Connolly paradigmasına bağlı kalması yalnızca işçi sınıfı için milliyetçi politikaları yeniden yorumlamaya yaradı. Panitch (1986,93) İngiliz LP'si hakkında karşılaştırılabilir bir saptama yapıyor:

Doğrudan eylem değerlerine ve "sorumsuz" kısmi ücret taleplerine karşı, "parlamentarizm", "saygınlık" ve "iktisadi yaşayabilirlik" değerlerini desteklemek yoluyla, işçi partisi... işçi sınıfı karşıtlığının nesnel olarak ifade edilmesine karşı bir toplumsal denetim organı olarak hareket etti.

Milliyetçi özlemleri, katolisizmi ve sosyoekonomik reformizmi onayladıktan sonra, LP'nin İrlanda'da Fianna Fàil'in ortaya çıkmasından sonra gerilemiş olması şaşırtıcı değildir.[14] Her şeyden önce, "cumhuriyetçiler" aynı amaçlara bağlıydılar ancak onları gerçekleştirmek için çok daha yetenekli görünüyorlardı. Ye-

niden destek kazanmak umuduyla parti tabanını genişletmek, yığınlara, ulusa ve İrlanda halkına hitap ederek sınıf kısıtlamalarını terketmek üzere harekete geçti. Fakat çekim alanını genişletmek yoluyla parti, çekmeye çalıştığı bireylerin "siyasal davranışının bir belirleyicisi olarak sınıfın genel çekiciliği"ni zayıflattı (Przeworski, 1980 a, 42). "Siyasetin, 'toplumun bütün üyelerinin' kollektif refahını tanımlama süreci olarak hayali"ni pekiştirmekle LP kendi marjinalleşmesine katkıda bulundu.

—V—

Bu yazıdaki argümanlar, içinde çalıştığı teorik çerçevenin incelenmesi yoluyla İrlanda'da sosyalizmin zayıflığını açıklamaya çalışıyor. Yazı İrlanda üzerine araştırmalara ilişkin birtakım sorular sormaya ve başlangıçtaki teorik konumların, zamanla "popüler inançlar" olarak kalıplaşma biçimini gözönüne almaya çalıştı. İrlanda toplumunun yapısal eksikliklerini vurgulayan incelemelerin, örtük bir modernizasyon teorisinin, milliyetçi ve popülist kaygılarla sınıfı asgariye indirmiş bir ideolojinin parti ve işçi sınıfı üzerindeki etkisinin önemini büyük ölçüde azalttığını öne sürüyor. Bu yorumların sorunu, ya İrlanda bağlamında sınıf politikalarının gelişimini hemen hemen olanaksız değilse bile fazlasıyla zor olarak sunmaları ya da bu gelişimin önemli ölçüde siyasal ve iktisadi değişmeler gerektirdiğini savunmalarıdır (Panitch, 1986, 56-77; Przeworski, 1980b; Gramsci, 1977, 45-7)

Teorik olarak, böylesi argümanlar, sınıfı ve siyasal bilinci iktisadi düzeyin yansımalarına indirgeyen ereksel (teleolojik) varsayımlardan kaynaklanırlar. Bunun sonucu sınıfı verili bir gerçeklik olarak almaktır (Poulantzas, 1973; Patterson, 1988). Bu kavrayış iktisadi mücadelenin olduğu kadar siyasal ve ideolojik mücadelenin asli rolünü yadsır ve Connolly'nin tarihsel olarak kavranmış iktisadi sınıflar görüşüyle aynı zemini paylaşarak, sosyalizme yürüyüşü gerçekleşebilir bir proje yapacak etkenlerin önemini ciddi biçimde küçültür. İrlanda örneğinde milliyetçilik tam da böyle bir etkendir. Bu varsayımlarla uğraşırken bu yazı, LP'nin kabul ettiği stratejinin kendisinin işçi sınıfının süregelen siyasal ve ideolojik bağımlılığına katkısının olup olmadığını ve varsa ne biçimde olduğunu soruşturuyor.

Kıta Avrupası'nda faşizmin yükselişi ve "katolik" İspanya'nın mücadelesinin İrlanda'da dincilik ve milliyetçilik tarafından beslenen antikomünizmin özellikle şiddetli bir biçimini açığa çıkardığına ilişkin pek az şüphe vardır (Whyte, 1980; İnglis, 1987; Cooney, 1986). Nazi tarzındaki İrlandalı Mavigömlekliler tepkinin bir biçimini temsil ediyorlardı. Bir başkası, Dublin'de 1932'de yapılan Aşai Rabbani Kongresi ile aynı yıl içindeki seçilmesiyle 1937'deki yeniden yazılan anayasanın *(Bunreacht na Hîreann)* başlangıcında milliyetçilik ve katolisizmin çıkarlarını birleştiren Fianna Fâil idi:

Biz, İrlanda halkı, yüzyıllardan beri süren sınavda atalarımıza destek olan Efendimiz İsa Mesih'e olan tüm borçlarımızı tevazu ile kabul ederek, ulusumuzun haklı bağımsızlığını yeniden kazanmak için onların kahramanca ve aralıksız süren mücadelelerini şükranla anarak...

Bu türden fanatizme ek olarak LP temel yapısal zorluklarla karşılaştı. Fakat zor olan ulusal konsensüsü zayıflatma ve belirgin bir sınıf bilincinin temelini kurma yolunu seçmektense konsensüs ve sınıfsal uzlaşma simgelerine bağlılığını vurguladı. 1920'lerde ve 1930'larda devletin kökenindeki oluşturucu/kurucu rolünü vurgularken sonraları siyasal ideallerini seçimlerden sağ çıkma, hükümette üyelik ve halkçı-ulusal birlik ile değişti.

İrlanda işçi sınıfına üç tane "ulusal" strateji sunuldu: Fianna Fàil, LP ve sol "cumhuriyetçiler" tarafından (Patterson, 1988, 85). Onların kendilerine Fianna Fàil'in doğal olarak (küçük-) burjuva projesini seçmeleri şaşırtıcı değildir. Ne LP ne de küçük sol grupların program kırıntıları iktisadi kalkınma için gerçekçi bir program sunuyordu. Tarihsel ve varolan ulusal ve uluslararası iktisadi koşullara bakıldığında, yalnızca Fianna Fàil'in iktisadi büyüme programı-başlangıçta otarşi ve 1958'den sonra ekonominin uluslararasılaştırılması olarak sunuldu-işçi sınıfının istihdam ve yaşam standartlarının geliştirilmesi yolundaki kuvvetli arzularına açıkca uygun düştü. LP'nin yalnızca Connollyizm versiyonlarına dayalı geleceğin birleşik bir İrlandasının retorik imgelerini sunduğu ve asla işçi sınıfının önderliğine ciddi olarak soyunmadığı durumlarda, marjinalleşmesi ve sosyalizmin zayıflaması kaçınılmazdı (BHP, 1989).

Gelecekte radikal değişim olasılıkları açık sosyalist bir stratejinin geliştirilmesine bağlıdır. LP'nin önderliği ele geçirmesi için "bütünleşmeci" bir parti kalıbından kurtulması gerekir. Ülkedeki en büyük sol parti durumunu sürdürmesine karşın, yakın geçmişinde - 1973'ten beri Hıristiyan Demokrat Fine Gael ile birlikte üç koalisyon hükümetindeki rolüne bakıldığında- böyle bir gelişime işaret edecek pek az şey vardır. Bununla birlikte, partinin Seçim Komisyonu (LP, 1986) LP'nin bağımsız siyasal bir strateji geliştirmekteki başarısızlığını şiddetle eleştirdi; işçi sınıfıyla daha yakın bağlar ve seçimlerde bir öncelik olarak "koalisyon"un geçici olarak terkedilmesi çağrısını yaptı. İrlanda parlamentosu Dàil'de daha soldaki WP'den (önceleri resmi Sinn Fèin) dört milletvekili ile birlikte iki bağımsız sol milletvekilinin varlığı, üç egemen burjuva partisi arasında doğmakta olan birliğe karşı ciddi bir sosyalist seçenek oluşturma olanağını verebilir. Ekonominin ve devletin finans durumunun sürmekte olan istikrarsız konumu ve geçmişte siyasal ve toplumsal konsensüs temelini oluşturmuş olan "milliyetçi" iddia ve hedeflere karşı halkın artan yabancılaşması ve huzursuzluğu dikkate alındığında, böyle bir seçeneğin koşulları hiç bu kadar iyi olmamıştı.

Çeviri: Candan Badem

Notlar:

(*) **Orengeman:** Britanya yanlısı ve protestan gizli bir dernek üyesi.

1- "İrlanda marksizmi", yazarlarının milliyetine bakılmaksızın, geniş bir marksist ya da sosyalist perspektifle İrlanda üzerine yazılmış bütün yazılara gönderme yapıyor.

2- "İrlanda", tüm İrlanda adası anlamındadır. "İrlandalı", İrlanda adası üzerindeki tüm halkı kastediyor. İrlanda Serbest Devleti (IF5) / Cumhuriyet ve Kuzey İrlanda ile ilgili özgül kullanımlar İrlanda devletlerini belirtiyor.

3- Şubat 1987, Seçim Sonuçları, **Irish Times**, 20 Şubat 1987: LP oyların % 6.4'ünü alırken daha soldaki WP % 3.8 oranında oy aldı. Kuzey İrlanda'da 1987 genel seçiminin bir dökümü için, bkz. Bew, 1988.

4- Bu konuda geniş bir literatür vardır; bkz. inter alia, Gallagher, 1982; Hazelkoin, 1986; Peillon, 1982; Rumpf ve Hepburn, 1977; Whyte, 1974; Probert, 1978.

5- Marx ve Engels'in İrlanda üzerine yazılarının ayrıntılı geniş bir incelemesi için, bkz. Hazelkorn, 1981a. İrlanda üzerine en önemli yazılarının ve mektuplarının bir seçmesi ME, 1978 içinde vardır. Başka türlü belirtilmedikçe onların yazılarına bütün göndermeler burada vardır.

6- Bu görüşün bir örneği için, bkz. Ellis, 1985, 122-151; Jackson, 1970, 190-191; Greaves, 1978, 17-21. Çağaş yazarlar Marx'ın. 19. y. olayları hakkındaki bilgisini abartarak ona kahince güçler atfediyorlar; bkz. örneğin, Reed, 1984; Cronin, 1981; Wooddis, 1973, 206; Collins, 1985, 156-772.

7- Bkz. Engels'in dipnotu (1942, 121-122), burada Engels, modern "köylü"nün özel mülkiyete karşı antipatisi ve göçmenlerin New York'taki psikolojik şaşkınlığını açıklamak için Gal (kelt) topluluğu imgesini modern köylüye doğru genişletiyor.

8- Kıtlık sonrası tarımsal gelişme ve sınıf yapısındaki değişimler üzerine kapsamlı bir literatür vardır. Marx ve Engels bakımından bu literatürün öneminin bir göstergesi Hazelkorn (1981b)'da görülebilir.

9- Bkz. James Connolly, "Köylü Mülkiyeti ve Sosyalizm", "İrlanda Toprak Sorunu" ve "Kapitalizm ve İrlanda Küçük Çiftçisi", aktaran Ryan, 1948, 35-38, 53-55.

10- Milotte, 1984, 87ff; McInerney, 1974, 104; Higgins, 1986, 18; O'Brien, 1969, 160-161; CO'DR, 1986, 145; Patterson, 1987.

11- Bu konuda geniş bir literatür vardır; bkz. **Interalia**, Clarkson, 1925; Gallagher, 1982; Mitchell, 1974; Farrell, 19691970; Mair, 1977.

12- Luke Duffy'nin 1924, İrlanda Emek Partisi ve Sendika Kongresi (ILP & TUC) konferansındaki konuşmasında, "İrlanda işçi hareketi bugün dörtyıl önce olduğu gibi, esas olarak Cumhuriyetçi ve antiemperyalist bir harekettir" saptaması yapıldı. Bkz. ILP & TUC, 1923 ve 1924, **Yıllık Rapor**'ları.

13- ILP ile Sendika Kongresi arasındaki yapısal ilişkide 1918'den beri değişimler olmaktadır; siyasal etkinliğin artan hızı, eski ITUC & LP başlığının yerine ILP & TUC başlığının kabul edilmesine yansıdı. Britanya LP'sinden farklı olarak, LP yalnızca sendikalıları üyeliğe kabul etti; 1925'e kadar yerel işçiler partilerine izin verilmiyordu. 1926'ya gelindiğinde çoğunluğu kırsal bölgelerde 40'tan fazla şube vardı. Bkz. ILP&TUC, **Yıllık Rapor** (1926), 50-51.

14- LP'nin Fianna Fáil'e karşı tepkisi 15 Ekim 1927 ve 5 Kasım 1927 tarihli **The Irishman** sayılarındaki yorumlara bakılarak ölçülebilir; ILP gazetesi **The Irishman**'in satışlarındaki düşüşlere ilişkin raporlar gazetenin yayın yönetmeni tarafından 1927'deki ILP&TUC yıllık konferansında sunulmuştu (bkz. **Yıllık Rapor,** 87-88); J.T.O'Farrell'in Fianna Fáil'in seçim zaferi üzerine yorumları için, bkz. ILP **Yıllık Rapor** (1932), 38; O'Connor, 1980-1981.

KAYNAKÇA

Anon, ed. 1975 (1909-1915). **Ireland Upon the Dissecting Table. James Connolly on Ulster and Partition.** Cork: Cork Workers' Club Historical Reprint, 11.

Anon, 1984, "James Connolly's Legacy: The Populist Dimension of Connolly's Republican Socialism." **Class Struggle**, 14,18-19.

Anon, ed. n.d. **Irish Labour and its internal relations in the Era of the 2nd International and Bolshevik Revolution.** Cork: Cork Workers' Club Historical Reprints, 13.

Banaji, Jairus. 1976. **"Kautsky's Agrarian Question." Economy and Society,** 5:1 (February), 1-19

Bew, Paul. 1978. **Land and the National Question in Ireland,** 1858-82. Dublin: Gill and MacMillan.

—— 1987. **Conflict and Conciliation in Ireland,** 1890-1910. Oxford: Clarendon Press.

—— 1988. "The 1987 Westminster Election. How did Northern Ireland really Vote on June 11th?" **Irish Political Studies,** 3,83-89.

BGP. 1979. Bew, Paul, Peter Gibbon and Henry Patterson. **The State in Northern Ireland,** 1921-72. Manchester: Manchester University Press.

BHP. 1989, forthcoming. Bew, Paul, Ellen Hazelkorn and Henry Patterson. **The Dynamics of Irish Politics from 1916.** London: Lawrence & Wishart.

Burns, elinor. 1974 (1931). **British imperialism in Ireland.** Cork: Cork Workers' Club Historical Reprint, 2.

Clark, Sam and James Donnolly, eds. 1983. **Irish Peasants.** Manchester: Machester University Press.

Clarkson, J.D. 1925 **Labour and nationalism in Ireland.** New York: Columbia University Press.

CO'DR. 1986. Cody, Seamus, John O'Dowd and Peter Rigney. **The Parliament of Labour.** Dublin Council of Trade Unions.

Collins, Martin ed. 1985. **Ireland After Britain.** London: Pluto.

Comerford, R.V. 1985. **The Fenians in Context: Irish Politics and Society,** 1848-82.

Dublin: Wolfhound.

CPI. 1975. **Communist Party of Ireland: Outline History.** Dublin: New Books.

Connolly, James, 1972 (1897). **Erin's Hope (The End and the Means).** Dublin: New Books.

—— 1971 (1910). **Labour in Irish History.**Dublin: New Books.

—— 1972 (1915). **The Re-Conquest of Ireland.** Dublin: New Books.

C/W. 1974 (1911). Connolly, James and William Walker. **The Connolly-Walker**

Controversy on Socialist Unity in Ireland. Cork: Cork Workers' Club Historical Reprint, 9.

Cooney, John. 1986. **The Crozier and the Dail. Church State, 1922-1986.** Cork: Mercier Press.

Cronin, Sean. 1981. "Correspondence." **Workers Life,** October.

Davis, Mike. 1986. **Prisoners of the American Dream.** London: Verso.

De Janvry. Alain. 1980. "Social Differentiation in Agriculture and the Ideology of Neo-Populism."In Frederick H. Buttel and Howard newby, eds., **The Rural Sociology of Advanced Societies: Critical Perspectives.**London: Allanheld.

Ellis, Peter Beresford. 1985 (1972). **A History of the Irish Working Class.** London: Pluto.

Engels, Frederick. 1843. "Letters From London."

—— 1942 (1884). **The Origin of the Family, Private Property and the State.** New York: International Publishers.

—— 1969 (1848). "[French rule Algeria]." In Shlomo Avineri, ed., **Karl Marx on Colonialism and modernization.** New York: Anchor Books, 47-48.

Farrell, Brian. 1969-1970. "Labour and the Irish Political Party System: A Suggested approach to Analysis." **Economic and Social Review,** 1:4, 477-502.

—— 1971. **The Founding of Dail Eireann.** Dublin: Gill and MacMillan.

FRL. 1984. Fogarty, Michael, Liam Ryan and Joseph Lee, eds., **Irish Values and Altitudes: The Irish Report of the European Values Systems Study.** Dublin: Domican Publications.

Foner, Eric. 1984. "Why Is There No Socialism in the U.S.?" **History Workshop,** 17 (Spring), 57-80.

Fox, Richard M. n.d. **Labour in the National Struggle.** Dublin: Propaganda Department, Labour Party.

Gallagher, Michael. 1977. "Socialism and the Nationalist Tradition in Ireland. 1798-1918." **Eire-Ireland,** 12:2. 63-102.

—— 1982. **The Irish Labour Party in Transition. 1957-82.** Dublin: Gill and MacMillan.

Gibbons, Peter, 1975. **The Origins of Ulster Unionism.** Manchester: Manchester University Press.

Gramsci, Antonio. 1977. **Selections from Political Writings,** 1910-1920. London: Lawrence and Wishart.

Greaves, G. Desmond. 1971 (1961). **The Life and Times of James Connolly.** New York: International Publishers.

—— 1978 (1974), "Foreword." M&E. **Ireland and the Irish Question.** Moscow: Progress Publishers.

—— 1982, **The Irish Transport and General Workers Union.** Dublin: Gill and MacMillan.

Hazelkorn, Ellen, 1980a. **Karl Marx and Frederick Engels: The Irish Dimension.** Ph. D. Canterbury: University of Kent.

—— 1980b. "Capital and the Irish Question." **Science & Society.** 44:3 (Fall). 326-356.

—— 1981a. **Karl Marx and Frederick Engels on Ireland: An Annototed Checklist.**

New York: American Institute of Marxist Studies.

—— 1981b. "Some Problems with Marx's Theory of Capitalist Penetration into Agriculture: The Case of Ireland." **Economy and Society.** 10:3 (August). 284-315.

—— 1983. "Reconsidering Marx and Engels on Ireland." **Saothar,** 9, 79-88.

—— 1986. "Class, Clientelism and the Political Process in the Republic of Ireland." In Patrick Claney, et al., eds., **Ireland: A Sociological Profile.** Dublin: İnstutite of Public Administration. 326-343.

Higgins, Michael D., ed. 1986. **Monkeys in the Superstructure: reminiscences of Peadar O'Donnell.** Galway: Salmon Publishing.

Horgan, John. 1986. **The Price of Power.** Dublin: Gill and MacMillan.

MLM. 1933. Murray, Sean, James Larkin. Jr., Seamus MacKee and the CPI. **The Irish Case for Communism.** Cork: Cork Workers Club Historical Reprint. 20.

Nevin, Donal. 1984. "Marx, Connoly and the Irish Labour Movement." In Kevin Nowlan. ed., **Karl Marx: The Materialist Messiah.** Dublin: Mercier Press.

O'Brien, William. 1897. "Was Fenianism Ever Formidable?" **Contemporary** Review, 81, 680-693.

O'Brien, William. 1969. **Forth the Bonners Go.** Dublin: Three Candles.

O'Conor, Emmet. 1980. "Agrarian Unrest and the Labour Movement in County Waterford." **Saothar,** 6, 40-58.

—— 1985, "Active Sabotage in Industrial Conflict, 1917-1923." **Irish Economic and Social History,** 12, 50-62.

—— 1988. **Syndicalism in Ireland,** 1917-1923, Cork: Cork University Press. O'Connor, Philip, 1980-1981. "Labour Alter Connoly" **The Irish Commonist.** 179, 182, 184, 188, 189, 191, 192.

O'Donnell, Peadar, 1933. "Introduction." Brian O'Neil. **The War for the Land**

in Ireland. London: Martin Lawrence.
—— 1963. **There Will Be Another Day.** Dublin: Dolmen Press.
—— 1980 (1930). **The Knife,** Dublin: Irish Hummanities Centre.
O'Leary, Cornelius. 1979. **Irish Elections,** 1918-77. Dublin: Gill and MacMillan.
O'Neill, Brian. 1933. **The War for the Land in Ireland.** London: Martin Lawrence.
Panitch. Leo. 1976. **Social Democracy and Industrial Militancy. The Labour Party, the Trade Unions and Incomes Policy.** 1945-1974. Cambridge: Cambridge University Press.
—— 1986. **Working Class Politics in Crisis: Essays on Labour and the State.** London: Verso.
Patterson. Henry. 1980, **Class Conflict and Sectarianism.** Belfast: Blackstaff.
—— 1987, "Land Annuities and Left Republicanism, 1926-32." Belfast: unpublished.
—— 1988. "Fianna Fail and the Working Class: The Origins of the Enigmatic Relationship." **Saothar,** 13, 81-88.
Pedersen, Finn Skadkaer. 1979. **Classes and Nationalism in the Formation of the Irish States** Arthus, Denmark: self.
Peillon, Michel, 1982. **Contemporary Irish Society: An Introduction.** Dublin: Gill and MacMillan.
Poulantzas, Nicos. 1973 (1968), **Political Power and Social Classes.** London: NLB and Sheed and Ward.
Preworksi, Adam. 1980a. "Social Democracy as a Historical Phenomenon." **New Left Review,** 122 (July-August), 27-58.
—— 1980b. "Material Interests. Class Compromise and the Transtion to Socialism." **Politics and Society,** 10:2, 125-154.
Probert, Belinda. 1978. **Beyond Orange and Green.** Dublin: Academy.
Reed, David. 1984. **Ireland, Key to the Britsh Revolution.** London: Larkin.
Riddell, John, ed. 1986. **Lenin's Struggle for a Revolutionary International. Documents: 1907-1916. The Preparatory Years.** 2nd ed. New York: Monad Press.
Roulston, Carmel, 1985. "Socialising the National Question: "The Dilemmas of Irish Communism." Paper to the European Consortium of Political Research. Joint Session, Barcelona.
Ryan. Desmond, ed. 1948. **Socialism and Nationalism.** Dublin: Three Candles. Rumpf. Erhard and Anthony C. Hepburn. 1977. **Nationalism and Socialism in Twentieth Century Ireland.** Liverpool: Liverpool University Press.
Whyte. John H. 1974. "Ireland: Politics Without Social Bases." In Richard Rose, ed., **Electoral Behavior: A Comparative Handbook.** New York: The Free Press Collier MacMillan, 619-651:
—— 1980 (1971). **Church and State in Modern Ireland, 1923-1979.** Dublin: Gill and MacMillan.
Woddis. Jack. 1973. "Ireland: Common Cause of British and Irish People." **Marxism Today.** July, 206.
Voggin, Helga, 1980. "Labour. Sinn Fein and the Re-interpretation of James Connolly's Policy, 1916-1921." Bellast: unpublished.
Howell, David. 1986. **A Lost Left. Three Studies in Socialism and Nationalism.** Manchester: Manchester University Press.
ILP&TUC. 1918-1930. Irish Labour Party & Trade Union Congress. **Annual Reports.**
Inglis, Tom. 1987. **Moral Majority: The Catholic Church in Moder Irish Society.**
Dublin and New York: Gill & MacMillan/St. Martin's Press. **Irishman (The),** 1917-30.
Jackson, Thomas A. 1970. **Ireland Her Ourn.** New York: International Publishers.
Karabel, Jerome. 1979. "The Failure of American Socialism Reconsidered."

Socialist Regisler. 204-207.
Kautsky, Karl, 1971 (1922). **Ireland.** Bellast: British & Irish Communist Organization.
LP, 1986. The Labour Party. **Report of the Commission on Electoral Strategy.** Dublin: The Labour Party.
Lenin, Vladimir I. 1964 (1905). **The Development of Capitalism in Russia. Collected Works.**. 3. Moscow: Progress Publishers.
—— 1970, **Lenin on Ireland.** Dublin: New Books.
Levenson, Samuel, 1973, **James Connoly.** London: Martin Brian & O'Keeffe.
McCarthy, Charles, 1974. "From Division to Dissension: Irish Trade Unions in the Nineteen Thirties." **Economic and Social Review,** 5:3-4, 353-384, 469-490.
MacGreil. Micheal, 1977, **Prejudice and Tolerance.** Dublin: College of Industrial Relations.
MacInerney, Michael. 1974. **Peadar O'Donnell: Irish Social Rebel.** Dublin: O'Brien Press.
Mair, Peter. 1977. "Labour and the Irish Party System Revisited: Party Competition in the 1920s." **Economic and Social Review,** 9:1, 59-70.
—— 1987. **The Changing Irish Party System.** London: Frances Pinter Publishers.
Marlowe, Nathaniel, ed. 1918. **James Fintan Lalor: Collected Writings.** Dublin and London: Maunsel & Co.
Marx. Karl, 1858. "The Excitement in Ireland."
—— 1867, "Record of a Spech on the Irish Question."
—— 1963 (1869). **The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte.** New York: International Publishers.
—— 1969 (1853). "The British Rule in India." In Shlomo Avineri, ed., **Karl Marx on Colonialism and Modernization**. New York: Anchor Books, 88-95.
M.E. 1978 (1972). Marx. Karl and Frederick Engels. **Ireland and the Irish Question.** Moscow: Progress Publishers.
M. Otte, Michael. 1984. **Communism in Modern Ireland.** Dublin: Gill and MacMillan.
Mescher, Priscilla. 1986. **Republicanism and Socialism in Ireland: A Study of the Relationship of Politics and Ideology from the United Irishmen to James Connoly.** Frankfurt-am-Main: Verlag Peter Lang.
Michell, Arthur. 1974. **Labour in Irish Politics,** 1890-1930. Dublin: Irish University Press.
Morgan, Austen. 1988. **James Connolly. A Political Biography.** Manchester; Manchester University Press.

1990'larda ABD Emperyalizmi

Paul M. Sweezy

Monthly Review, Cilt 41, Sayı 5, Ekim 1989

Aşağıdaki önermeleri tartışmaya sunmak istiyorum:
1- ABD İmparatorluğu 1940 sonları ve 1950 başlarında biçimlenerek dünya kapitalist sistemi içerisinde tartışılmaz bir egemenliğe ulaştı.

2- 1973-74'deki durgunluk dönemi ve Vietnam yenilgisiyle doruğuna ulaşacak olan gerilemenin belirtileri, içerde ve dışarda 1960 başlarında görülmeye başlandı.

3- Gerileme, 1970'lerin ikinci yarısında da içerde ve dışarda sürdü.

4- Reagan dönemi (1980-88) ülkeyi eski gücüne kavuşturmaya yönelik başarısız bir atılımla belirlendi ve daha ileri düzeyde bir gerileme ve kargaşayla sonuçlandı.

5- 1990'lar, dünya çapındaki ABD İmparatorluğu'nun dağılmasına ve muhtemelen, birbirleriyle yarışan ticari-mali bloklardan oluşan bir sistemin onun yerini almasına tanık olacaktır. Ben, kapsamlı ve sistematik bir çözümlemeden kaçınarak belli başlı eğilimler ve gelişmeler üzerinde duracak, bu evrelerin her birini kısaca inceleyeceğim.

—I—

ABD, II. Dünya Savaşı'na, neye ulaşmak istediği konusunda oldukça net fikirleri olan liderlerle katıldı. Rakip imparatorluklar dağıtılacaktı - dünya ölçeğinde İngiltere, Avrupa'da Almanya, Asya ve Pasifik'te Japonya -ve bütün dünya ABD ticaret ve yatırımına açılacaktı. Bu imparatorlukların ekonomi ve finans merkezleri, büyük ölçüde ABD'ye bağımlı küçük ortaklar konumuna indirgenecekti. Yeni uluslararası kurumlar - IMF, Dünya Bankası, GATT, altın-dolar standardı yeni imparatorluğu ABD egemenliği altında bütünleştirecek, yalnızca Sovyetler Birliği ve onun Doğu Avrupalı uyduları bunun dışında kalacaktı. Savaşın bitiminde bu amaçların büyük kısmı başarıya ulaşmak üzereydi. ABD, yeni hegemonyacı güç olarak görülmemiş büyüklük ve karmaşıklığa sahip, oluşum halindeki bir imparatorluğun tepesine yerleşti.

Henüz biçimlenmemiş bu bağımlı ülkeler topluluğundan elde edilen azami kazançları güvence altına almanın gerektirdiği organizasyon sorunları çözümlenmeyi bekliyordu. Açıktır ki bunlar, olağanüstü zor sorunlardı ve ABD'nin geçmişinde bunlarla başetmek için hazırlıklı olmasını sağlayacak hiçbir deneyim yoktu. Buna karşılık savaş sonunda ABD, dünyanın geri kalan kısmına göre öylesine güçlüydü ki, ülkenin egemen sınıfı ve belki de halkın büyük bölümü, dünya liderliğini üstlenme yeteneğine sahip oldukları konusunda büyük bir güvene sahipti. Henry Luce'ın "Amerikan Yüzyılı" çok parlak bir başlangıçla ortaya çıktı. Hatta nükleer silahlardaki tekeline güvenen Washington, halkın "normale dönme" isteğini kabullenerek, dikkati çekecek kadar kısa sürede seferberlik durumuna son verdi ve savaş dönemindeki muazzam askeri makinayı sınırlandırdı.

Ancak yeni imparatorluğun güvenli ve istikrarlı olduğuna dair bütün fikirler kısa süreli oldu. "Tacın mücevherleri"nden biri olmaya aday olan Çin, çok kısa bir zamanda dışarı kaymaya başladı ve 1949'da devrimin zafere ulaşmasıyla imparatorluktan tamamen ayrıldı. Bunu, ertesi yıl, Syngman Rhee ve onun ABD'li destekçileri tarafından kışkırtılmamış olsa bile, hoşnutlukla karşılanan Kore Savaşı izledi.

Her ikisi de komünistlerin önderliğindeki Çin ve Kore, imparatorluğun iç devrimlere ve dış saldırılara açık olduğunu gösterdi. Dolayısıyla, geleneksel silahlarda kitlesel bir atılım yapma, dünya çapında karmaşık bir istihbarat ağı oluşturma ve bozgunculuğa karşı varı askeri potansivelin görülmedik biçimde geliştirilmesi gereği doğdu. Bu arada Avrupa'da da aynı türden deneyimler yaşanıyordu. Komünistlerin önderliğinde Yunanistan'da yürütülen ulusal bağımsızlık mücadelesi ile yine komünistlerin önderliğindeki Cekoslovakya'nın Sovvet bloğuna kayması, Amerika'nın Batı'daki hegemonva alanını tehdit eden ya da fiilen küçülten eylemler olarak değerlendirildi.

Doğal olarak ABD egemen sınıfı bütün bu gelişmeleri, Sovyetler'in hem Asya, hem Avrupa'da gücünü artırmak amacıyla perde gerisinden manevra yapmasının belirtileri olarak yorumladı. Aslında bu görüşü destekleyecek fazla kanıt yoktu. Sovyetler Birliği bitkindi ve iç sorunlarıyla uğraşıyordu. O dönemdeki uluslararası politikaları ise özünde savunmaya yönelikti. Bundan öte, Asya ve Avrupa'da olanların hepsi bu bölgelerdeki çalkantılı ortamların mantıklı sonuçlarıydı ve özel açıklamalar gerektirmiyordu. Ancak Washington'un görüş noktasından bütün sıkıntı ve tehlikelerin kaynağı olarak Moskova'yı gösterebilmek önemliydi. Dünyanın diğer halkları gibi, Amerikan halkına da savaş sonrasında daha iyi bir yaşam sözü verilmişti. Halkın Sovvetler Birliği'ne karsı tutumu dostcaydı. Alman ve Japon tehditlerini geri çevirmedeki rolünden ötürü ona minnettarlık duyuyorlardı. Kuşkusuz, ABD halkı, dünya imparatorluğunun yükünü üstlenmeye, 1939-45 arasındaki büyük kan banyosunun hemen ardından yeniden silahlanma gereksinimini kabullenmeye ve yakın bir ge-

lecekte daha çok savaş ve kan dökülmesi olasılığıyla yüzyüze gelmeye hazır değildi. Bu durumda ABD'nin dünyadaki yeni rolünün sürekliliği, Amerikan halkının tutum ve ruh halinde köklü bir değişikliğe bağlıydı. Ve bu ancak, onları yeni ve hatta kısa süre önce II. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğratılandan çok daha tehlikeli bir düşmanla karşı karşıya bulunduklarına inandırmakla gerçekleştirilebilirdi.

Bu, gerçekten de çok güç bir işti. Öyle ki ABD'ninki gibi son derece güçlü, deneyimli ve çok becerikli olan bir egemen sınıfın bile yeteneklerinin üstünde olduğu düşünülebilirdi. Ama öyle olmadı. Bütün engeller, propaganda, moral baskı ve komünizmi şeytanın çok yüzlü, her yerde hazır ve nazır varlığı olarak damgalamak için politik/hukuki baskıları içeren bir kampanya ile aşıldı. Buna göre komünizm, bir ideoloji, politik hareket, uluslararası fesat tertipçisi ve olağanüstü güçlü bir askeri makina, beyni ve sinirlerinin merkezi Moskova olan bir şeytan ve kolları bütün yeryüzüne yayılmış, tümünü kuşatan bir tehlike olarak gösterildi. Öyle ki, onun karşısında yalnızca ABD başarılı bir savunmayı örgütleyebilecek güce sahipti. Amerikan halkını yönlendirmek sadece birkaç kısa yıl aldı; hatta Kore Savaşı'nın patlak vermesinden önce anti-komünizm, ülkenin yeni dini ve aynı zamanda iç ve dış, bütün politikalarını yönlendiren prensip haline gelmişti.

Bu anti-komünist seferberlik sürüp giderken bile, yeni ABD imparatorluğunun tamamında görülen çözülme belirtilerinde artış vardı. Hepsinden öte, Avrupa ve Asya'daki kapitalizmin geleneksel merkezleri büyük sıkıntı içindeydi ve buralarda iç yıkıcılık tehlikesi giderek artıyordu. Zorunlu olarak ABD, bu duruma savaşın yaraladığı uluslararası kapitalist sistemi yeniden güçlendirmek için düzenlenmiş bir dizi geniş kapsamlı kurtarma operasyonları (Marshall Planı, vb.) ile karşılık verdi. Bu süreç, Kore Savaşı ve onu izleyen büyük ölçekli ABD silahlanma programından kaynaklanan siparişler seliyle hızlandırıldı ve bir bakıma sonuca ulaştırıldı. Daha sonraları ekonomi tarihçileri, takip eden yıllardaki ünlü Alman ve Japon mucizelerinin kaynaklarını bu olaylarda arayacaktı.

1950'lerin ortalarında yeni ABD emperyalizminin biçimlenmesi fiilen tamamlanmış, oluşum aşamasındaki acil sorunlar başarıyla çözümlenmişti. Dünya ölçeğinde yayılan bir ABD askeri üsler ağı oluşturulmuştu. Amerikalıların çoğu anti-komünist savaşı kutsamıştı. Diğerleri ise, birkaçının dışında, yıldırılarak susturuldu. Kore Savaşı, barış döneminde görülmemiş büyüklükte bir silahlanmayı miras bırakarak duruldu. Kapitalizmin merkez ülkelerinde yeniden sermaye birikimi sürecine girildi. Kapitalizmin yeni altın çağı, iyi bir başlangıca sahip görünüyordu.

—II—

Ancak altın çağ uzun sürmedi. Hatta 1950'lerin bitiminden önce ilk olarak ABD'nin kendi içinde olmak üzere ciddi sıkıntı işa-

retleri belirmeye başladı. 1950'lerin sonlarında adım adım hız kazanan Güney'deki insan hakları hareketi, hakim sınıf ideolojisi ve politikalarının - bütünüyle gönüllü olmasa bile - ezici ağırlığıyla benimsenmesinden kaynaklanan politika sahnesindeki istikrardan ilk ciddi kopuş oldu. Bu, ilerde meydana gelecek olayların habercisiydi. 1959'un ilk günü Fidel Castro, Kübayı imparatorluktan çıkarmak üzere muzafferane bir şekilde Havana'ya girdi. ABD'nin Küba'yı elde tutma çabaları yalnızca devrimin radikalizasyonuna ve sürecin hızlanarak ülkenin iki yıldan daha kısa zamanda imparatorluktan kesin kopuşuna yol açtı.

Bunu izleyen fırtına Vietnam Savaşı oldu. Bu savaşın kaynağında, Fransa'nın Hindiçini'de savaş öncesi sömürge yönetimini yeniden kurma çabası yatıyordu. 1954'te Fransızlar Savaşı bırakmak zorunda kaldıktan sonra devreye, ABD girdi. Fransız kuklası Bao Dai'nin çöken rejiminin yerine, Washington Saygon'daki hükümetin mali yükünü tümüyle üstlenerek ve karşı-devrimci ordusunu donatarak kendi adamı olan Ngo Dinh Diem'i getirdi. Ancak ABD'nin bu büyük desteğiyle bile Diem, Fransızlardan daha fazla başarı gösteremedi. On yıl daha süren kanlı çarpışmanın sonunda ABD kaçınılmaz seçimle yüzyüze geldi: ya çekip gitmek ve Hindiçini'nin Çin yolunu izlemesine göz yummak veya savaşta çarpışarak sorumluluğu doğrudan üzerine almak.

Elbette ki karar, Vietnam Savaşı'nı Amerikalılaştırmak yönünde oldu. Bu olayın ABD emperyalizminin savaş sonrası tarihinde bir dönüm noktası olduğunu bugün biliyoruz. Hatta ABD'nin Vietnam batağına batmasından önce, insan hakları hareketi ve Küba Devrimi'nin oluşturduğu bileşim beyaz gençliğin bir kısmını radikalleştirmeye başlamıştı. Bu süreç, Vietnam'a gönderilen ABD birliklerinin sayısı arttıkça ve geriye dönen kayıpların akışı büyüdükçe hızlandı.

1960'lar ilerledikce, bu değişik güçler birbirlerini etkilediler. Ülkenin önde gelen siyah liderleri olan Malcolm X ve Martin Luther King öldürüldüler. Watts, Newark, Detroit ve diğer kentlerin gettolarında ayaklanmalar patlak verdi; gittikçe daha fazla sayıda insan savaş karşıtı hareket içine çekildi ve bir dizi muazzam savaş karşıtı gösteri Washington'da birlesti. Caresiz kalan Başkan Johnson 1968'de yenilgiyi kabullendi ve yeniden adaylığını koymaktan vazgeçti. İçerde savaşın yarattığı ortam en kötü noktasına 1970 baharında Nixon'un Kamboçya'ya saldırısı sonunda ulaştı (bunu Ohio'da Kend State ve Mississippi'de Jakson State Üniversiteleri'nde öğrencilerin öldürülmesi izledi). Vietnam Savaşı'nın Amerikalılaştırılmasının mimarlarından olan Mc George Bundy o sırada basında şöyle diyordu: "Kamboçya kararında uygulanan yöntemle -ki bu kararın içerde nelere yol açtığı biliniyor- büyük bir eylem kararı daha alınacak olursa ülke ve yönetim paramparça olur." Bundan sonra, Nixon geri çekilerek bir kez daha savaşın yükünü Saygon'daki kukla rejimin üstüne yıkmaya çalıştı. Ancak bu girişim de yavaş ve acı bir biçimde aynen bir Yunan trajedisinin sonu gibi bitti. 1975 baharında kukla ordular

bozguna uğradı ve ABD de 1954'de Fransızların yaptığı gibi geri çekilmek zorunda kaldı.

Vietnam'ın ABD'yi derinden yaraladığını söylemek doğrudur, ancak bu deneyimin tarihi anlamını açıklamakta yetersiz kalır. Vietnam'dan önce ABD yönetici sınıfı ülke halkının imparatorluk çıkarlarını savunmak için gerekirse bir savaşta çarpışmak üzere gönüllü olacağını sanki kesin bir gerçekmiş gibi kabul etmişti; ne de olsa bu, yüzyıllar boyunca bütün imparatorlukların yaşaması için temel önkoşuldu. Ancak Vietnam, hiç olmazsa 20. yüzyıl sonundaki ABD örneğinde bunun artık doğru olmadığını kanıtladı. Bu yeni duruma Vietnam Sendromu adı verildi ve günümüz tarihinde önemi giderek artan bir rol oynamaya başladı.

Bundan sonraki evreye geçmeden önce değinilmesi gereken bir konu daha var: Diğer kapitalist güçler karşısında ABD ekonomisinin gerilemesi, tümüyle kapitalist ekonominin dünya bağlamında yavaşlamasıyla ortaya çıktı.

ABD ekonomisindeki döngüsel yükselme 1960 civarında başladı ve yeni Kennedy yönetiminin mali politikalarının uyarıcı etkisiyle atılım yaptı. Bunun üstüne ek olarak genişlemeci etkileriyle Vietnam Savaşı geldi. Böylece normalde 60'lar sona ermeden yerini durgunluğa bırakması beklenen ekonomik döngünün yükselen evresi, 70'lere uzamış oldu. Durgunluk nihayet 73-74'de başladı ve etkisi -gerek içerde, gerek dışarda- 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki öncellerinin hepsinden daha şiddetli oldu.

Bu zaman zarfında ABD'nin göreli ekonomik pozisyonu kısmen Vietnam Savaşı nedeniyle, ancak daha önemlisi diğer kapitalist merkezlerin savaş sonrası canlanmalarının devamından ötürü gerilemeye başlamıştı. ABD ödemeler dengesi dolar üzerinde baskı yaratarak ve altının dışarı akışına yol açarak zayıfladı. En nihayet, 1971 yılında Nixon, ülkenin altın rezervinin daha fazla erimesini durdurmak üzere, doların, 1 ons altın = 35 dolar kuru üzerinden altına çevrilmesi yolunda yapılmış olan taahhüdü geri aldı. Bu, o zamana kadar geçerli olan savaş sonrası uluslararası para sisteminin temeliydi. Altın-dolar standardının yerini dalgalanan döviz kuru sistemi (yahut belki de daha iyi bir söyleyişle sistemsizliği) aldı. Böylece dolar, diğer daha az güçlü paralarla aynı işleme tabi tutulmaya başlandı.

1975'te, Vietnam Savaşı'nın sonunda ABD emperyalizmi kendisini ciddi olarak zayıflamış bir konumda buldu. Bunun nedeni kısmen savaşın kendisi, kısmen ise büyük kapitalist rakip-müttefikleri karşısında görece zayıflamış ekonomik gücüydü.

—III—

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki kapitalist tarih, belki de o zamana kadar kaydedilenlerin en uzunu olan ve neredeyse 30 yıl süren uzun bir genişleme dalgasıyla başladı. Kesintiler olmadı değil, ancak durgunluklar kısa ve yumuşak oldu. Buna karşın her

yükseliş kısa zamanda bir öncekinin en yüksek noktasını aştı. Bu büyüme modeli, 73-74'deki durgunluk dönemi ile sona erdi. Bütün ileri kapitalist ülkeleri etkileyen bu duraklama 1930'lardan bu yana görülenlerin, büyük bir farkla, en ciddi olanıydı. Olan şuydu: Savaş sırasındaki kayıpları ve kıtlıkları telafi eden, elektronik ve jet uçakları gibi yeni endüstri ve teknolojilerden yararlanan büyük bir yatırım patlaması, sermaye birikimi sürecini yönlendirecek herhangi bir şeyi yerine koyamadan yolun sonuna gelmişti. Bütün endüstrileşmiş kapitalist ülkelerde inatla artan işsizlikle birlikte, iç ve dış borçlarda orantısız bir yükselmeyle belirlenen yeni bir tür durgunluk ortaya çıktı.

Bu koşullarda ABD ekonomisinin geçirdiği deneyim birçok açıdan eşsizdir: GSMH ve istihdam alanında daha sağlıklı bir görüntünün oluşmasına neden olan borca dayalı tüketimin artışı ve ekonominin finans sektöründeki enflasyon, kapitalizmin diğer merkezlerinde görülenden daha büyüktü. Ancak bunun bir de öteki yüzü vardı: Enflasyon oranındaki hızın doğurduğu ABD ticaret dengesindeki bozulma ve genel "sanayisizleşme" eğilimi, sonraları daha da kötüleşecekti. Bunun sonucu olarak, dünyanın endüstriyel güçleri arasında uzun süre koruduğu zirve konumunu yitirmeye başlayan ülkenin 70'lerin sonlarında içinde bulunduğu kötü durumu anlatmak için "pas kuşağı" (rust belt) "içi boşalmış ekonomi" (hollow economy)" gibi bazı terimler kullanılmaya başlandı.

Yine bu dönemde imparatorluktan kopmalar rekor sayıya ulaştı: Etiopya 1974'te, Portekiz'in Afrika'daki sömürgeleri (Angola, Mozambik, Gine-Bissau) 74-75'te, Grenada 79'da, Nikaragua 79'da, Iran 79'da ve Zimbabve 80'de koptu. ABD, doğal olarak bütün bu olaylarda karşı-devrimci bir rol oynamaya çabaladı, ancak kendi silahlı kuvvetlerini göndermekten dikkatle kaçındı. Bu kaçınmanın nedeni açıkça Washington'daki otoritelerin vicdanen tereddüt etmeleri değil, ancak halkta askeri maceralara karşı yerleşen güçlü nefret, kısaca - Vietnam Sendromu idi. 1970'li yıllar bir yanda Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'nin işgali ve içindekilerin rehin alınması, diğer yanda ise Sovyetler'in Afganistan'daki dost hükümeti desteklemek için askeri birlik göndermeleriyle sona erdi. Her iki olay, ABD'nin zayıflığının belirtileri olarak algılandı. Öyle olup olmadığı tartışılabilir, ancak bu olayların ABD'nin dünyadaki gücünün kesinlikle gerilemede olduğu bir zamana denk düştüğü tartışılamaz. Rehine olayı ve Afganistan'a askeri müdahale kuşkusuz ABD'de bu durumun anlaşılmasına yardımcı oldu. Böylece bu olaylar 1980'de Ronald Reagan'ın seçilmesi için elverişli bir ortamın yaratılması, ardından da Reagan döneminin niteliğinin belirlenmesinde önemli faktör oldular..

IV

1980'de Reagan'ın seçilmesi, ABD politikalarında sağa keskin bir dönüşün göstergesi oldu. Ocak 1981'de görevi alan yeni yö-

netim, birbiriyle bağlantılı iki büyük problemle yüzyüze geldi: Daha önce gördüğümüz gibi Vietnam Savaşı'ndan bu yana etkisini duyuran göreli güç kaybı ve 1979'da başlayan, 1970 sonlarındaki stagflasyon koşullarının doğurduğu ekonomik gerileme süreci. Bu problemlerin üstesinden gelmek üzere seçilen politikalar iki aşamada düzenlendi. Birincisi; ekonomik durgunluğu derinleştirmek, aynı zamanda sendikal hareketlere şiddetli bir saldırı başlatmak, böylece enflasyon oranını aşağıya çekerek emek karşısında sermayenin konumunu büyük ölçüde güçlendirmek ve enflasyonun bir sonraki ekonomik yükselme döneminde tekrar başlamasını engellemek. İkinci düzenleme, ekonomide durgunluk tüm ağırlığıyla sürerken gerekli yasalarla önceden hazırlandı: Zengin kesimi açıkça kollayan bir vergi reformu çok kapsamlı bir barış zamanı askeri silahlanması ile birleştirildi. Biri kamu harcamalarının büyük ölçüde genişletilmesi, diğeri kamu gelirindeki yükselme potansiyelinin durdurulması şeklindeki bu iki politika, görülmedik düzeyde bir bütçe açığının ortaya çıkmasına yol açtı ("askeri Keynescilik") ve bu durum tüm Reagan döneminde (ve sonrasında) sürdü.

1983'te başlayan döngüsel yükselme, 1981-82'de yürürlüğe konulan politikalarla belirlenmişti. Bu yükselişin itici gücü büyük kamu açıklarıydı. Borca dayalı tüketim artışı ile, şirketlerin ve zengin kapitalistlerin kârlarını mıknatıs gibi çeken finansman sektöründeki büyük patlama da bu süreci hızlandırdı. Buna karşılık, fabrika ve donanımlara yapılan özel yatırımlar genellikle haberleşme, bilgi işlem, yüksek teknolojiye dayalı ve yeniliğe yönelik diğer birkaç dalın yanısıra ticaret ve iş merkezleriyle sınırlı kalarak, önemsiz bir hareketlilik gösterdi. Geleneksel endüstrilerin 70'lerde başlayan boşaltılması (hollowing out) süreci devam etti ve hatta, gittikçe daha çok sayıda çokuluslu şirketin üretim tesislerini ücretlerin daha düşük olduğu ülkelere kaydırmasıyla hızlandı. İlk bakışta GSMH ve toplam istihdam gibi genel göstergelerde ekonomi oldukça iyi durumda görünüyordu, ancak bu görüntünün altında zayıflama ve organizasyon bozukluğunun işaretleri sürekli olarak büyüyordu.

Bu durum, özellikle uluslararası alanda vahimleşerek gözle görülür hale geldi. Reagan'dan önce başlamış olan ödemeler dengesindeki bozulma hızlandı. ABD üretici ve tüketicileri yabancı mallara özellikle Japon mallarına karşı açıkça doymak bilmez bir iştah geliştirdiler. Bu arada ABD ihracatçılarının dünya pazarlarındaki rekabet gücü ise geriliyordu. Bu büyük ve daha da büyüyen dengesizliği sürdürebilmek için ABD, çaresiz, ihracat fazlası olan ülkelerden borç almak zorunda kaldı. Bunun çarpıcı sonucu, Reagan idareyi alana kadar dünyanın en büyük borç veren ülkesi olan ABD'nin, O ayrıldığı zaman en borçlu ülke konumuna dönüşmüş olmasıydı. (Resmi istatistiklere göre, 1980 yılında ABD'nin sınırları dışındaki aktif varlığı, yabancıların ABD'deki varlığından 106.3 milyar dolar fazla iken; 1987'de bu oran yabancıların lehine 368.2 milyar dolar olarak değişti.)

Doğal olarak Reagan dönemindeki ABD ekonomisi hakkında çok daha fazla şey söylenebilirdi, ancak bu kadarı sanırım ana eğilimleri aydınlatmakta yeterlidir. Bununla birlikte, bu yıllardaki büyük askeri tırmanışın sonuçları hakkında söylenecek daha çok şeyler var. Bu silahlanma eğiliminin boyutları, resmi istatistiklerde "ulusal savunma" başlığı altında derlenen rakamlarla anlaşılabilir. Bu rakam 1970'lerde 887 milyar dolar iken, % 222'lik bir sıçrama ile 80'lerde 2.845 milyar dolara yükselmiştir.

Kuşkusuz bu akılalmaz yükselişin bir nedeni, gayrı resmi olarak benimsenen askeri Keynesçilik doktrini gereği, açık harcamalar için olanak sağlamaktı. Ancak bu, tabii ki hikayenin tamamı değildi. Sağ kanat uzun zamandır ABD'nin genel güç kaybı konusunu abartarak ağlayıp sızlıyordu. İmparatorluk duvarları içerisinde tutulmuş olması gereken eski bağımlı ülkelerin korkutucu sayıdaki kaybı, veya (Portekiz sömürgelerinde olduğu gibi) imparatorluk sınırları içine alınmış olması gereken ülkeler için özellikle Carter yönetimine çok ağır suçlamalar yöneltiliyordu. Reagan bu görüşleri tümüyle paylaştı ve gerçekten de, 1980'de Carter karşısındaki kampanyası büyük ölçüde ülkevi eski üstün gücüne kavuşturma platformu üzerine kuruldu. Bu platformun ana dayanağı, Beyaz Saray'a gelir gelmez uygulamaya koyduğu muazzam askeri silahlanmaydı. Tepeden tırnağa kadar silahlanmış bir ABD, elbette ki yeniden "dimdik ayakta durabilecek" (Reagan'ın sevdiği deyimlerden biri), "Şer İmparatorluğu"nu (Sovyetler Birliği'ne verdiği isim) sindirebilecek, kendisinden önceki başkanların kayıplarını telafi edebilecek ve kapitalist dünyanın tepesindeki yerini tekrar alabilecekti.

Havaller boşa çıktı. 1983'te Grenada'nın işgal edilmesi, devrimci rejimin yıkılması ve kukla bir hükümetin kurulması Reagan yıllarının tek büyük zaferi oldu. Dünyanın en büyük askeri gücünün 115.000 nüfuslu minik bir ada karşısında kazandığı büyük bir zafer gerçekten! Reagan'ın iktidara gelişinin hemen ardından başladığı, Nikaragua'daki devrimci yönetimi düşürme çabalarının başarısız kalması, çok daha çarpıcıydı. Yönetimde bulunduğu iki dönem süresinde bu çaba, yıkıcı faaliyetle ve kontralarla yürütülen savaştan, ABD birliklerinin doğrudan müdahalesine dönüşmenin eşiğine birkaç kez dayandı. Ama her defasında bu eşikte durdu. Çünkü kamuoyu yoklamaları, gösteriler, kongrenin muhalefeti ve bizzat ordunun isteksizliğiyle kendini gösteren Vietnam Sendromu onu engelledi. Reagan döneminin en büyük ikilemi, ABD'yi geçmişteki üstün başarılarına ulaştıracak gücü tekrar kazanmak için öngörülen trilyonlarca dolarlık programla yalnızca korkunç bir askeri makina yaratılması ve bunun en çok gerek duyulduğu zaman bile politik bir araç olarak kullanılamamış olmasıdır.

21-Ocak-1989'da Ronald Reagan Beyaz Saray'dan ayrıldığında imparatorluğun 1960 ve 70'lerdeki gerilemesini durdurmak ve gidişi tersine döndürmek yolundaki sekiz yıllık çabaların başarısızlıkla sona erdiği açıkça ortaya çıkmıştı.

—V—

Elbette ki dünya ölçeğinde bir güç olan ABD'nin gücündeki göreli gerileme, ABD emperyalizminin sonu değildir. Bu gerilemenin anlamı, ABD İmparatorluğu bütününün eski bağımlı üniteleri olan diğer büyük kapitalist güçlerin (özellikle Batı'da Batı Almanya ile Avrupa Topluluğu'ndaki ortakları ve Doğu'da Japonya) sıkı ekonomik ve politik bağlara sahip oldukları bölgeleri kendi egemenlik alanları olarak kendileriyle birlikte götürerek, bu bağımlılık ilişkilerini kırma sürecine girmiş olmalarıdır. Başka bir deyişle kapitalist dünya, tepede bir egemen gücün olduğu tek bir piramit olarak biçimlenmek yerine, kendisini üç piramide ayırmaktadır. Bu, karmaşık bir süreçtir ve tamamlanmış olmaktan çok uzaktır: Yeni bağımlılık ilişkileri kuruluyor; farklı büyüklüklerde olan bu üç piramidin (veya imparatorluğun) herbirinin gelecekteki genişlemesi veya küçülmesi, bazen birisinin diğerleri zararına kazanması, bazen belki de şu anda kapitalist sistem dışındaki bir birimi yutması ya da dış dünyaya kaybetmesiyle, değişik oranlarda gerçekleşecektir. Hatta Sovyetler Birliği ve/veya Çin önderliğinde bir ya da iki imparatorluğun daha kapitalist dünyaya katılması mümkündür (bazıları bunun muhtemel olduğunu söyleyecektir). Genel durum tümüyle bir değişim halinde ve bu ortamda birçok yeni bileşimler, değiş-tokuşlar olasıdır. Bu aşamada güvenilir öngörüler olanak dışıdır; sürpriz bekleyenlerin düş kırıklığına uğrayacaklarını sanmıyorum.

Önümüzdeki on-onbeş yılda emperyalistlerarası ilişkilerin biçimi konusunda spekülasyon yapmanın yararlı olacağını sanmıyorum, ama inanıyorum ki tüm imparatorlukları yeni bir bütün olarak kapitalist sistemi etkileyen kimi eğilimler ayırd edilebilir. Başka birçok faktörle birlikte bu eğilimlerin ayrı ayrı emperyalist ülkelerin ve bunların birbirleriyle etkileşimlerinin ne olacağını belirleyeceğini söyleyebilirim.

Söz konusu eğilimler yeni değildir ve kapitalizmin olgunluk çağında sistemin ana çelişkilerinden doğmuştur. Sorunun özü, kısa zaman önce kaybettiğimiz Joan Robinson tarafından kısaca şöyle belirlenmişti: "Tümüyle gelişkin bir kapitalist sistemde refah, normal durum değildir ve sermaye birikiminin bizzat kendisi bir yandan serveti artırıp tasarrufları teşvik ederek, diğer yandan yeni sermaye için talebi iyice doyurur, refaha ulaşmayı daha da zorlaştırır".

Temel mantık basittir. Sistem, sermaye birikimi tüm hızıyla ilerlediği zaman refaha ulaşır. Ama negatif bir geri tepme mekanizması da işler. Birikim, kendisini ilerleten talebi doyurur, ve dolayısıyla da, bir süre sonra, kendisinin yarattığı refahın altını oyarak zayıflatır. II. Dünya Savaşı'nın sonunda çok sayıda üretken fabrika ve donanım tahrip olmuştu ve eskimiş olan pekçoğu da yenilenmeden duruyordu; Savaş zamanındaki teknolojik hamleyle kurulan yeni endüstriler geliştirilmeyi bekliyordu. Altın ve dolar temelinde oluşturulan tutarlı bir para sistemi, her canlı eko-

nominin can damarı olan para ve sermaye akışını yeniden mümkün kıldı. Kısaca büyük bir sermaye birikim dalgası için gerekli olan bütün önkoşullar hazırdı. Ve süreç, bir kez başlayınca her zaman olduğu gibi, kendi kendini takviye aşamasına geçti. Savaş zamanı kargaşası ve Büyük Bunalımın anılarıyla bunalmış olan iş dünyası kendine güvenini yeniden kazandı; bu güven duygusu eskiden olduğu gibi birikim sürecini başlı başına ilerleten bir güç haline geldi. Bu yolda ekonomi alanı dışındaki bir olay, yani Kore Savaşı sisteminin en büyük ünitesinde çok büyük ölçekli bir yeniden silahlanma programına yol açarak, ek bir uyaran oldu.

Dünya kapitalizminin savaş sonrası genişlemesinin niteliği böyleydi. Bu genişleme belki de kapitalizmin en uzun ve en canlı dönemiydi. Ama bu uzun yükseliş eğrisine yol açan bütün etkenler geçici nitelik taşıyordu. Savaş sonrası kıtlıkları bitmişti; sıfırdan kurulmuş yeni ihtiyaçları vardı; ticaret ve para akışı yeni kanallarına yerleşmişti, vb. Buna bağlı olarak, bu uzun genişleme, 1960 sonları ve 70 başlarında durulmaya başladı ve 73-74'deki ciddi duraklamayla doruğuna ulaştı. Ardından gelen döngüsel canlanma savaş sonrası standartlarına göre zayıftı; bu dönemi 1979-82'de çok daha ciddi bir duraklama izledi. Bu genişleme sırasında ortaya çıkan yeni bir güç, 80'lerde gitgide daha belirgin bir rol oynamaya başladı. Kısaca bu güç, mal ve hizmet üretimindeki büyümeden daha hızlı oranlarda artan kamu ve özel sektör borçlarındaki artıştı. Kapitalist büyümenin geleneksel itici gücü olan özel yatırımlar geri plana itildi ve onların yerini yeni bir itici güç, yani borçlanmadaki orantısız yükselme aldı.

Bu gelişme en azından kimi yönlerde tüm kapitalist dünyayı etkisi altına aldı, ancak ABD'de daha önce başlayıp daha hızla ilerleyerek öyle bir noktaya geldi ki, Reagan döneminde ABD'nin borç patlaması, bir bütün olarak sistemin genel gidişini belirleyen kesin faktör oldu. Olayı biraz sadeleştirirsek diyebiliriz ki, 80'lerdeki uzun ABD genişlemesi gücünü, yönlendirici olmaktan çok geriletici faktör olarak davranan özel yatırımlardan değil, GSMH içerisinde hükümet harcamaları ile tüketim harcamalarına ayrılan payın genişlemesine kaynak sağlayan borçların artışından aldı. Ne var ki yukarıda belirtilen nedenlerle, iş dünyası ve aileler tarafından satın alınan malların büyük bölümü, ithalatla sağlandı. Bu ithalatın çoğu, üretim tesislerini ülke dışına taşıyan çokuluslu ABD şirketlerinden yapılıyordu. Sonuçta, çifte açık denilen şu ünlü olay, federal hükümetin bütçe açığı ile ülkenin ticaret açığı meydana geldi. ABD ticaret açığının Batı'da Avrupalıların, Doğu'da Japonya ve "dört kaplan"ın (Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur) ticaret fazlası anlamına geldiğini kavramak gerekir. Bu fazlalar, yatırımın dinamik eşdeğeridir ve söz konusu ülkelerin ekonomilerinin iyi durumda oluşunun nedenidir. Keynescilik sonrası dönemin ünlü bir ekonomisti olan Paul Davidson'un belirttiği gibi "bütçe açıkları ile dış açıklar; ABD'nin endüstrileşmiş ülkeleri 20. yüzyılın ikinci büyük bunalımın-

dan kurtarmak için kullandığı manivelalardır." (*New York Times*, başyazı *sayfası*, 23 Ocak 1989).

Burası, yukardaki analizleri bütün sonuçlarıyla irdelemenin yeri değil. Bizim buradaki amacımız, dünya kapitalizminin 1990'lara girerken sergilediği göreli istikrarın çok çürük temeller üzerine oturduğunu göstermekten ibarettir. Ufukta savaş sonrasının uzun canlanma dönemini sağlayan türde yeni bir sermaye birikimi dalgasının hiçbir işareti görünmüyor. Ve kapitalizmin tarihi konusunda en basit bilgilere sahip bir kimse bile, borcun sabun köpüğüne benzediğini, ne kadar çekici görünürse görünsün özünde kısa ömürlü olduğunu ve kendi kendini yok edeceğini bilir. Bu söylediğim, bugünkü düzenin mutlaka çöküşle sonuçlanacağı anlamına gelmez: elbette böyle bir olasılık vardır, ancak kimi zaman denildiği gibi bir "yumuşak inişde" olasıdır. Önemli olan nokta, her iki durumda da şu anda sistemi destekleyen bu dürtünün eninde sonunda simdiki fonksiyonunu yitireceğidir. Bu gerçekleştiği zaman kapitalizm, içinden kolayca çıkamayacağı yeni bir kriz devresinin içine düşecektir.

Bugün biçimlenmekte olan üç emperyalizmin, gelecek on yılda kendilerini böyle bir ortamda bulacaklarını varsaymamız gerekiyor. Genel geçer mantık, bize, bu güç koşullar altında yapılması gereken şeyin baş aktörlerin biraraya gelerek ileri görüşlü bir program hazırlaması olduğunu söyler: sistemi bir bütün olarak mümkün olduğunca istikrarlı bir büyüme yoluna sokmak üzere düzenlenecek böyle bir program, hepsinin çıkarına olacaktır. Ben, şahsen, bütün katılanları kendi kapitalist yönetici sınıflarınca benimsenemez önlemleri (örneğin gelir dağılımı ve yatırımların kontrolü ile ilgili olarak) almaya zorlamayacak böyle bir programın olabileceğine inanmıyorum. Ancak tartışmanın hatın için gerçekten bu amacı sağlayacak bir programın var olduğunu düşünelim. Bu programın sözleşmenin taraflarınca kabul edilme ve uygulanma olasılığı ne olurdu?

Kapitalizmin yüzlerce yıllık tarihine göre hüküm vermek gerekirse, bu olasılığın gerçekten çok küçük olacağı yanıtını vermek zorundayız. Rakip emperyalizmler hiçbir zaman bir bütün olarak sistemin çıkarları temelinde anlaşamamışlardır. Her biri daima kendi öz çıkan olarak algıladığı şeyin peşinden koşmuş ve söz konusu algılamalar daima birbiriyle bağdaşmaz bir nitelik taşımışlardır- öyle ki ortaya çıkan sonuç her zaman savaş olmuştur. Tek bir gücün hegemonyasıyla belirlenen dönemlerde farklılıkların, hiçbir zaman yok olmadıkları halde kontrol altında tutulduğu ve savaşın önlenebildiği bir gerçektir. Ancak hegemonyanın yerini rekabet alır almaz anlaşmazlıklar yeniden kızışır ve durum normale döner. 19. yüzyılda İngiliz hegemonyasının bitiminden sonra durumun böyle olduğunu biliyoruz. 20. yüzyılda ABD hegemonyası biterken de bunun böyle olmaması için bir neden yok. Kuşkusuz nükleer güce sahip büyük devletler arasında savaş ihtimalinin çok düşük olduğu ve bunun geçmişle günümüz arasındaki çok önemli bir fark olduğu konusunda güçlü

kanıtlar var. Bu, muhakkak ki doğru ve çok önemli bir saptamadır, ama bizim burada üzerinde durduğumuz konuyla ilgili değildir. Bizim konumuz birbiriyle rekabet eden emperyalizmler döneminin sonunda ne olacağı değil, şu anda içine girmekte olduğumuz dönemde gerçekte neler olacağıdır. Ve bu açıdan bakıldığında geçmişle olan benzerlikler konumuzu farklılıklardan daha çok ilgilendiriyor.

Öngörülebilir gelecekte dünyanın kronik bir kriz ortamına gireceği saptaması doğruysa önümüzdeki dönemde emperyalizmlerden her birinin esas olarak, genel ortamın kendi öz çıkarlarını en çok tehdit eden özel tarafıyla uğraşacağı sonucunu çıkarabiliriz. 1930'lardaki Büyük Bunalım sırasında durumun tam da böyle olduğunu ve bu durumun ne tür bir uluslararası ortama yol açtığını biliyoruz. Her ülke daima kendi pozisyonunu diğerleri zararına güçlendirmeye, örneğin bir ihracat fazlası yaratmaya veya bu fazlayı büyütmeye çalışıyordu. Diğer taraftan ise her biri, sözgelimi gümrükleri yükselterek veya ithalatı çeşitli biçimlerde kısıtlayarak kendisini diğerlerine karşı korumak gereği duyuyordu. Aynı zamanda her biri, etkin olarak kontrol ettikleri bağımlı ülkelerin sayısını artırmaya yöneldi. Sonuç, egemen bir endüstriyel/finansal gücün çıkarlarına hizmet etmek üzere içte sağlamca koordine olmuş, dışta ise geçmişteki kazanımları korumak üzere donatılmış ticari ve mali blokların doğuşu oldu. Sözü edilen dönemin koşulları içinde (burada incelenmesi gerekmeyen nedenlerle) karşıt egemen güçler genel olarak "zenginler" (İngiltere, Fransa, ABD) ve yoksullar" (Almanya, İtalya, Japonya) diye bilinen iki gruba bölünmüşlerdi. Birinci gruptakiler daha çok savunmaya, ikinci gruptakiler ise saldırıya yönelik şekilde biçimlenmişlerdi. Kuşkusuz II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve bizzat Büyük Bunalımın sona ermesiyle doruğuna ulaşan olaylar dizisine bu özel gruplaşma yolaçmıştı.

Günümüzde uluslararası durumu değerlendirdiğimizde, kronik bunalımın fiili olmaktan çok potansiyel bir nitelik taşıdığı bir sırada bile, ticari ve mali blokların oluşumunu görebiliriz. (Örneğin ABD-Kanada "serbest ticaret" anlaşması, Avrupa Topluluğunun iç duvarlan kaldırma girişimi, Güneydoğu Asya'da Japonya'nın ticaret ve finansman alanındaki egemenliğinin güçlenmesi). İyice güçlendiği görülen bu eğilimlerin, ABD'nin "çifte açıkları"nın dengeleyici etkisi zayıfladıkça hız kazanmalarını beklemek için her türlü neden var. Bu gerçekleştiği zaman yeni emperyalist dönem tam anlamıyla başlamış olacaktır. Bu aşamada daha fazla şeyler söylenebileceğini sanmıyorum. Ancak yukarda sunduğumuz senaryonun, Büyük Bunalım döneminin daha başlangıcında gördüğümüz şiddetli çatışma öğelerini barındırır gibi bir izlenim vermediğini eklemekte yarar var. ABD, muhakkak ki daha önce de olduğu gibi savunmada yer almış durumda; diğerlerinin saldırgan tutumları ise ekonomik (endüstriyel ve finansal) güce dayanıyor ve askeri potansiyellerini artırmak yolunda girişecekleri çabalar bu saldırganlığı güçlendirmekten çok zayıfla-

tacaktır. Bu arada, ABD'nin ezici askeri üstünlüğünün ABD ekonomisin boynuna bağlanmış bir değirmen taşı olduğunu söylemeliyiz. Yeni emperyalist dönemde elindekileri korumak için ABD'nin daha fazla değil, daha az, evet çok daha az askeri güce gereksinimi var. Günümüzde büyük savaşların olası görünmemesi sadece nükleer silahların varlığından kaynaklanmıyor.

Çeviri: Saliha Yılmaz

Fülberth'in Yeni Dünyası:

Şimdi Kapitalizm Takviye mi Ediliyor?

Dieter Elken

Arbeiterkampf, No.315, Ocak 1990

"İkinci Ara'da Dört Kapitalizm" başlıklı makalesinde Georg Fülberth (AK'nın 307. sayısında 29.5.1989'da, Dünya Solu, 1989/3. sayıda yayımlandı), kapitalizmin en geç 80'li yıllardan başlayarak "dördüncü evresine" girdiğini iddia ediyor.

Hangi Noktadayız?

Elbette, seksenli yıllarda en azından emperyalist metropollerde kapitalist ekonominin belirli bir istikrarlılığı yaşadığı yadsınamaz. Ancak emperyalist dünya ekonomisinin bu (sınırlı) yükselişi Fülberth'in "kapitalizmin uzun vadeli bir takviye dönemiyle karşı karşıya olduğumuza, ya da onun başlangıcında durduğumuza" dair tezini (ki böyle bir şey, iç politik ilişkilerin de kesin bir tespiti anlamını taşırdı) hiçbir şekilde desteklemiyor.

Tam tersine ise, neredeyse bütün marksist ekonomistler emperyalist savaş sonrası ekonomisinin yetmişli yıllara kadar ani bir yükselme devresine girdiğini, yani 50'li yılların başından itibaren gittikçe yavaşlayan bir yükseliş yaşadığı görüşünü savunuyorlar. Dünya ekonomisi düşen kar paylarıyla birlikte en geç 1974/75'teki uluslararası ekonomik bunalımdan beri açıkça görünen bir biçimde bir bunalımlar evresine girmiştir. Emperyalist dünya ekonomisinin yükselişinin sonu, aynı zamanda dünya düzeyinde toplumsal bir istikrarsızlığın da -her ülkede sürekli bir istikrarsızlık değil elbette- habercisiydi. Bir başka deyişle, şu anda biz sınıf savaşımının daha da şiddetlendiği bir dönem yaşıyoruz. Bu doğal olarak, 1968 öncesi toplumsal hava değişimi temeline rağmen sakinleşme dönemlerine, karşı saldırılara, yenilgilere v.s. gelineceğini kapsam dışı bırakmıyor. Ancak, eğer kâr paylarının temelli ve uzun vadeli olacak şekilde dinlendirilmesi için uygun koşullar yaratılmazsa, emperyalist ekonominin, bu dünya ekonomisidir, yeni bir yükselişi uzun vadeli olmayacaktır.

Tarihsel bir paralel koymak gerekirse; bizzat 1923-33 dünya ekonomik bunalımı dahi, bunalımların yükseliş evrelerinde içerdiği "arınma etkisi"ni içermiyordu. Ve faşizmin ekonomi -ve sosyal politikası da sürekli bir büyüme dönemini açmak için yeterli değildi. Aynı şekilde, ABD'deki New Deal ya da Japonya'daki polis ve asker diktası da yeterli değildi. Otuzlu yıllarda kullanılmaya başlanan bir sürü teknik yenilik de pek etkili olmadı. Bunların geniş bir düzlemde kullanılabilmesi ve sürekli bir ekonomik yükselme için ayrıca savaşın "arttıcı işlevi"de gerekiyordu. Ancak böylece sürekli büyümenin yeni bir evresi için uygun koşullar oluşturulabildi.

Buna bir de savaştan sonra takıntısız bir anamal değerlendirilmesi için yaratılan uygun koşullar ekleniyordu. (Batı Avrupa kapitalizminin sosyal demokrat ve komünist (!) partiler yardımıyla istikrarlı kılınması, sosyalizmin stalinizm yoluyla antikomünist ideolojinin başarısının maddi temeli olduğu şeklinde itham edilmesi vs.

Emperyalist Bunalım İşletmecilerinin Araçları

Kapital değerlendirme koşullarının temel olarak iyileştirilmesi için şimdiye kadar gerçekleştirilen bütün denemelere rağmen, tüm dünya ekonomisinin süreğen güvensiz durumu, dünya düzeyinde bir takviyeden söz bile edilemeyeceğini gösteriyor. Bu yolda denemeler vardı ve halen de var. Üstelik çok az da sayılmazlar. Uluslararası alanda bunu şu göstergeler tanımlıyor:

1. Artı kâr için kapital değerlendirmeyi iyileştirmek ve daha da öteye, ülkelerin ya da üç büyük ekonomik bölgenin (Japonya hegemonyası altındaki Pasifik, ABD altındaki Amerika, Avrupa) gelecekte birbirlerine karşı uygulayabilecekleri imtiyaz önlemleri dolayısıyla, dünya pazarlarında adlarını koruyabilmek için sermaye ihracının gittikçe büyüyen rolü.

2. Yeni uluslararası iş bölümü denilen olgunun, ABD-emperyalizmi tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrasında geniş bir alanda uygulamaya konulan "Open door policy" (Serbest ticaret politikası)nın ve bir bakıma da sömürgeyi kaldırmanın akışı olarak: çoğunlukla teknolojik açıdan gereksinimi olmayan üretim dallarının ucuz iş gücü, düşük vergi yükü ve daha az devletsel mevzuatı olan ülkelerde depolanması. İlgili kavramlar: Yerleşik rekabet, iç pazar 1992.

3. Ulusal burjuvazinin kendi perspektiflerini dünya pazarındaki rakiplerine karşı daha iyi bir duruma getirmek için yarışması. Her ülkedeki egemen sınıf için, kendi işçi sınıfına yenilgiyi daha çabuk kabul ettirme, yani başka ülkelerde de olasıymış gibi kurbanlar verdirmesi geçerlidir: Ücretlerin düşürülmesi, devletsel dağıtım politikası, sosyal hizmetler için tutumluluk politikası, "vergi reformları", baskı ve denetim mekanizmalarının kaldırılması v.s. v.s. Egemenlerin saldırılarının şiddeti ve ölçüsü bunların güç-

lülüğüne ya da güçsüzlüğüne bağlıdır. Ekonomik zorluklar ne kadar büyükse, saldırılar da o kadar acımasız olur. Bu anlarda yalnız Avrupa'da bir "yokuş aşağı" gidiş yoktur, tüm dünyada vardır.

4. Özellikle 3. Dünya ülkeleri denilen ülkelerde ve kapitalizm sonrası ülkelerde borçlanma krizi ve sonuçları. Bundan yalnızca inananların ülkelerine olan net sermaye akışı değil, her şeyden önce "borç tuzağı" denilen mekanizma yoluyla uluslararası parasal sermayenin, yükseliş yıllarında sabır gösterilen mevzuatı ya da dış ticaret tekelini ve bir bakıma gerçekleştirilebilmiş kısmi sanayileşmeyi yok etmesi için açık olan olanaklar da kastedilmektedir (İMF ve Dünya Bankası'nın Yatırım Politikası). Aynı zamanda borçlu ülkelerdeki egemenlerin en acımasız saldırılara geçmeleri gerekli hale getirilmiştir.

5. Bunun yanında anlaşılacağı gibi, kâr payları yeni teknolojilerin ithaliyle yükseltilmeye çalışıldı (Rasyonalizasyon).

Fülberth'in Yeni "Birikim Tipi"—Bir Kriz Semptomu

İngiltere'de Thatcherizm'in ya da Batı Almanya'da yeniden iktidara dönen hükümetin bu yıllarda elde ettiği başarılar her ne kadar göz ardı edilemese de, şu ana kadar uzun vadeli ve etkili olabilecek bir takviyeden söz edilemez. Hem de ne ulusal ne de uluslararası düzeyde.

Bu gerçeği en son olarak, Fülberth'in tam deyimiyle takviyenin ifadesi olan şu "yeni birikim tipi"de göstermiyor.

Burada sözkonusu olan, en gelişmiş ülkelerdeki "birikimin tamamen sabit kârlara rağmen yavaşlatılması"dır. Fülberth'in kullandığı şaibeli "birikim" kavramı bir yana, burada açıkça işaret edilen gerçek, yetmişli yılların ortalarından beri endüstriyel toplam üretimin uluslararası düzeyde büyük bir ölçüde yükseltilmediğidir. Bunun yerine ilk planda rasyonalize edilmiştir. İlginçtir ki, yatırımlar ve yeni teknolojilerin ithali (Elektronik/Bilgisayarlaştırma) öyle pek de üretimin kendisine (Otomasyon/Robotlar) değil, tersine işletme yönetimine yönelik olarak yoğunlaşmıştır (İşletmecilik, depolama, ticari alan). Bu da dünya pazarının stokçuluğa olan temel eğiliminin ve sınırlı alım yeteneğinin bir göstergesidir. Birinci kaliteden bir kriz semptomu! Fülberth, süreğen yüksek işsizliğin nedenini yalnızca burada görüyor ki, bu onun tarafından yine ilk planda "sermayenin sendikalara karşı gücünü arttırması" olarak gözleniyor. Ve bu ona göre "sistemi tehdit eden güncel bir tehlike" değil. İşsizliğin sürekli bir olgu olarak, hatta yüksek konjonktür (!) zamanlarında bile kapitalizmin şimdiki gelişim aşamasındaki karakterinin analizi için nasıl bir anlama geldiği, öylece geçiştiriliyor.

Kitlesel issizlik, elbette sermaye tarafından kullanılabilir. İşçi sınıfının değişik kesimleri arasındaki rekabet, elbette artar. Ama bu güvensiz bir hava da estirir. Bu, kapitalist sisteme olan güveni, kişinin bu sistem içersinde sürekli bir düzen kurabilme bek-

lentisini verin dibine gömer. Bu yüzdendir ki, işsizlik, sınıf savaşımını tabandan ileriye itebilecek bir etkendir. Ancak işçi hareketi başarısızlığa uğrarsa sol da başarısızlığa uğrar; kitlesel işsizliği övlece kabul ederlerse, sürekli işsizlik, onun sayesinde oluşmuş güvensizlik havasıyla birlikte "faşist bir hareketin ortaya çıkmasına da" neden olabilir. Bütün bunlar, sınıf savaşımını yalnızca tepeden gören Fülberth tarafından küçümseniyor. O, kapitalizmin istikrarını koruyacağından, gelecek yıllarda hangi modernizasyon hareketlerinin pratikte uygulanacağının açıkça ortada olduğundan yola çıkıyor.

Fülberth'in Görmediği Çelişkiler

Takviye edilme yerine, çok daha büyük bir olasılıkla kapitalizmin sürekli bir varoluş krizine yol açacak bir dizi çelişkinin keskin hatları görülmüyor onun tarafından:

1) Egemenlerin işçi sınıfına ve emperyalist ülke halklarının diğer kesimlerine (köylüler, eğitim sektörü) olan saldırıları yanıtsız kalmıyor. Ellili yılların ve altmışlı yılların ilk yarısındaki mezarlık sessizliğiyle karşılaştırıldığında, koşullar oldukça büyük bir değişime uğramışlardır. Ve, "taban"daki tepkiler her zaman istenilen derecede yeterli olmasa da, işçi sınıfının endüstri alanlarında, diğer ekonomi sektörlerinde ve eğitici kesimdeki direnç ve elbette doğrudan halkın özel bir kesimine bağlı olmayan kısmi hareketler (örn. Batı Almanya'da Anti-AKW (Atom santralı) hareketi ve nüfus sayımına karşı çıkış) egemenlerin amaçlarını kabul ettirmelerini engelledi ya da saptırdı. Her direniş en azından burjuvazinin ve onun politik personelinin girişilecek saldırının şiddet ve ölçüsü üzerine bir görüş edinmesini sağladı - sınıf savaşımının dairesel gelişim çizgisini de açıklayan bir durum.

Burada, kapital değerlendirme koşullarının sermaye tarafından istenildiği gibi değiştirilemeyeceğini belirlemek gerekiyor. Bu gelişim, sınıf savaşımının gidişine bağlıdır. Bu nedenden, toplumun ortada olan bir gelişme aşamasını tahmin edebilmeye yönelik her deneme, bunu belirleyen güç ilişkilerinin gelişimini de izlemeye zorunludur. Analizlerin yalnızca bir tek ülkedeki verilerle sınırlandırılması, burada en ağır tahmin yanlışlıklarına yol açar. Örn. Kim, APO'nun altmışlı yılların sonundaki somut gelişimini, Vietnam savaşını (1968 İlkbaharı'ndaki Tet-hücumu), 1968 Fransız mayısını ve Prag baharını göz önüne almadan açıklayabilir? Kim, bugün Doğu Avrupa'daki olayların öznel etkenlerin gelişimi için olağanüstü bir önem taşıdığını reddedebilir?

2) Dünya pazarının görece bir doyuma ulaşması yalnız stokçuluğu ya da endüstrisel büyümenin sınırlandırılmasını doğurmadı. Anamal'ın aşırı biçimde depolanması, girişimciliğin seksenli yılların kapitalizminin egemen bir karakterine dönüşmesini de sağladı. Sürekli daha fazla anamal, spekülatif biçimde, endüstri yerine üretim için kullanıldı.

Spekülasyon kendi adına, ödeme bilançosu eşitsizlikleriyle ve kur ilişkileriyle olduğu gibi, özel ve tüzel borçlanmayla da sıkı sıkıya bağlıdır. Borsaların ve parasal pazarlann maddi üretim yoluyla oldukça çok tespit edilen pompalanması yalnızca görecedir (ve Ekim 1987'deki çatırtıdan sonra hafiflemiştir).

İlk olarak, bizzat tröstlerin kendileri kârlarını, kârlı endüstri yatınm katmanlarının eksikliğine rağmen, sürekli daha fazla spekülatif biçimde yatırım için kullanıyorlar. Şirket satmalar ve çözülmeler bunda büyük bir rol oynuyorlar. Spekülatif devralmalar, yani yalnız krediler ve hisse spekülasyonunun sürekli bir yükselişi üzerine kurulan spekülasyon ve de devralınmış şirketin bölümlerini kredinin geri ödenmesi amacıyla başkalarına satma, saatli bir bombadır. ABD'de, İngiltere'de, Fransa'da bu spekülasyonun konjonktürel türden bir ekonomik buhran sonucu parçalanmasından şiddetle kaygı duyuluyor. Bu kaygı, Ekim 1989'daki borsa çatırtısının da nedeni olmuştu.

İkincisi de, uluslararası para pazarı kur dengelerinin manipule edilmemesine bağlıdır (özellikle de dolar ve diğer ona bağlı kurlar arasında). Örn. dış ülkelerin ileri sanayileriyle rekabete direnebilmek için dolara bilinçsizce değer kaybettirme, aynı zamanda ABD'ye güvenmiş yabancılan da varlıklarından eder. Emperyalist güçler ve onların güvenilirliği arasındaki dengenin istikrarı bu yüzden uluslararası spekülasyonun nedenidir. İç emperyalist bir çatışmanın şöyle bir görünmesi bile, 1987 Ekimi'ndeki borsa çatırtısına yol açmıştı.

Spekülasyonun güvensizliğinin anaginal değerlendirme koşullarının iyileştirilmesi için sürekli bir motor olması gerektiği tamamiyle açık (pazarların genişletilmesi, yer kapma savaşı). Açık olan bir diğer nokta; eğer en önemli emperyalist ülkelerin endüstrilerindeki tasfiye aynı zamanda tıkanırsa, spekülasyonun sinirli sarsıntılarının son on yılların ekonomik buhranlarından çok başka nitelikte bir krize yol açacağıdır. 1929-33'teki gibi bir dünya ekonomik krizi her an olasıdır. Egemenler ve girişimciler de, sinirli hallerinden anlaşıldığı üzre, bunun bilincindeler. Yalnızca solun büyükçe bir bölümü resmi açıklamaların kuyruğuna kapılmış bir biçimde, kapitalizme istikrarlı bir temel karakteri taahhüt ediyorlar. Dünya tersine döndü!

3. Borçlanma krizi. Borç tuzağı işlediği sürece, borç hizmetleri yerine getirildiği sürece, borçlanma, emperyalist metropoller için taptaze bir kuyudur. (Ve bu ülkelerdeki reformistlerin tüm insanseverliği en iyi biçimde esnek bir borç işletmeciliğine götürecektir). Ama borçlu ülkelerdeki ezilen kitleler (1929-33'teki krizde böyle bir şeyin boyutlarına tanık olmuşlardı - hem de emperyalist ekonominin "yüksek konjonktürü"ne rağmen) devletin iflasını, yani borçların silinmesini kabul ettirdikleri an, işte o zaman uluslararası sermaye pazarı tehlikeye düşecektir, parçalanacaktır. Bu, bazı solcular artık inanmasa da, adından o kadar çok söz ettiren genel bir krize yol açabilir. Bunun Latin Amerika'daki Asya

ve Afrika'daki artık zaten yağmalanmış ülkeler için ne anlama geleceği ise, şu anda hayal bile edilemez.

Çelişkilerin Gittikçe Artan Etkisinin Tehditi

Bu çelişkilerin birbirinden bağımsız olarak varolmadıklarını vurgulamak gerekiyor. Tam tersine birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirme eğilimi taşırlar. Bununla, yalnış anlama olmasın,kapitalizmin çöktüğü iddia edilmemektedir. Ve de, yarın ya da birkaç ay içinde yeni bir çöküntünün eşikte olduğu da değil. Buna karşılık iddia edilen, birincisi, bizim kapitalizmin takviye edilmesinin başında olduğumuz değil, emperyalist ekonominin yenilgi aşaması çerçevesinde bir ilk ana yükselmenin sonunda olduğumuzdur. Ve ikincisi, sınıf savaşımının tüm dünyada artarak süreceğidir. Tüm varsıllığına rağmen Batı Almanya'da bu çizginin dışında kalamayacaktır. Fülberth, eğer elbette bu çelişkiler herhangi bir şekilde görüş alanına giriyorlarsa (borçlanma krizi), bunları görmüyor ve de bunlann "devirici" potansiyelini küçümsüyor.

Bu, ona göre, kapitalizmin restorasyonu anlamında, kapitalizm sonrası toplumların biçimlerinin değişmesi ve böylece de, emperyalist dünya sistemlerine bağlanmalan için yolun üzerinde hiç bir engel kalmadığından ve onun gördüğü gibi, "ulusal devrimci toplumların" yeniden kapitalist dünyaya dönmesiyle ilgili olabilir. Her iki durumda da, bu türden bir esnemenin emperyalizme istikrar kazandıran potansiyelini ölçüsüz derecede yanlış değerlendiriyor ve kapitalizmin takviye edilmesini engelleyen bütün etkenleri tümden görmüyor.

Çeviri: Nedim Tuğlu

Stalin Mozolesine

Z

Daedalus, Cilt 119, Sayı 1, Kış 1990

Bir Soğuk Savaş organı Daedalus'ta yayınlanan "Stalin Mozolesine", Ocak 1990 boyunca Batı'da çokça konuşuldu.
Soğuk Savaş'ın başlatılmasında önemli bir ideolojik unsur olan X'e (George Kennan) nazire ile konulan Z imzasının kimliği üzerine de çok tartışıldı: Kissinger, Brezezinski v.s. Yazının yeni bir Soğuk Savaş başlatma arzusu ise değişik Batı basınında sıkça alaya alındı.
Tam metnini yayınlıyoruz.

Dünya Solu

Gorbaçov, onun başarıları ve beklentileri dünyayı epeyce meşgul ediyor ancak Sovyet politik ve ekonomik sisteminin, perestroykanın vaat ettiği yapısal reformların üstesinden gelebilmek için sahip olduğu kapasiteye ilişkin temel sorular gözardı ediliyor. Z, glaşnost ve perestroykaya dair beklentilerin neler olduğunu, icraatın (başarılanların) neden sıkça müjdelenmiş olan niyetlerin gerisinde kaldığını anlatıyor. Demokratikleşme, ekonomik yeniden yapılanma, büyüme, milliyetlerin karmaşık nitelikteki çeşitli sorunlarına gelince, Sovyetizm'in yetmiş yıllık tarihsel deneyimi, perestroykanın olası sonuçları hakkında sadece büyük bir septisizme izin veriyor; sistemin iç çelişkileri alabildiğine bunaltıcı.

Kötü bir hükümet için en büyük tehlike anı, kendini yenilemeye başladığı andır.

Alexis de Tocqueville,
Turgot ve XVI. Louis'e dair

—|—

Sovyet sosyalist "denemesi" yüzyılımızın en büyük ütopik serüveni olmuştur; yetmiş yıldan fazladır, milyonlar için ümit ve geri kalan milyonlar içinse dehşet anlamına gelmektedir; ancak tüm herkes için bir büyü olmuştur. Üstelik, zaman, onun sonsuz cazibesini bozabilecek gibi görünmüyor.

Bu büyü, hiçbir zaman, Gorbaçov'un 1985 Bahar'nda perest-

roykayı başlatmasından sonra olduğu kadar etkili olmamıştır: 1905'in Paris tarzında bir resim eseri, eski bir Beatles rock konseri ya da eğer Moskova kaynaklıysa, on yıllardır yeryüzünün geri kalanı için sır olmayan Sovyet geçmişinden bir kısım karanlık bölümler aktaran bir *Moscow News* makalesi Batı'da bir heyecan dalgasına yolaçabilir. Bunun içindir ki, merkez-muhafazakâr eğilimli Margaret Thatcher ve Hans-Dietrich Genscher, Gorbaçov'un "çağdaşlığı"na övgüler düzmede Anglo-Amerikan Sovyetolojisi'nin liberal-radikal kanadıyla yarış etmektedir. Yetmiş yıllık aradan sonra, insanlığın hayal edilen "şaşaalı geleceği"ne çıkan yolun hiçbir şekilde Moskova'ya varmamış olmasına rağmen; dünya barışına giden yol deseniz nitekim yine öyle. Ve kim dünya barışına karşı?

Ancak bütün bir açıklama bundan ibaret değil: Moskova hâlâ, şimdilerde 70 ya da 79 yılını doldurmuş olan bir ideolojik bağnazlığın odağı. Sağda, komünizmin nihayet totaliter yöntemlerden arındığı ve özgürlükçü demokrasinin bir biçimine yönelebileceğine dair ümit var (üstelik Batılı Solu alaşağı ederek). Solda da "deneme"nin tümden bir kayıp olmaması (sadece ve sadece şunun için ki, Batılı Sağı rahatlatmasın) ve nihayet bir parça insancıl bir görünüm kazanmasına dair bir arzu mevcut. Böylece her iki tarafın sözde *ressovietica* uzmanlarına endişe ile şunlar soruluyor: Perestroykanın şansı konusunda iyimser misiniz yoksa karamsar mısınız? Gorbaçov başarılı olabilir mi? Uzun ömürlü olacak mı? Ona yardım etmemiz gerekir mi?

Ama bu sorular farklı ideolojik tonlarda cevapları da önvarsayıyor. Hiç kuşku yok ki, Batılı bir çoğunluğun görüşüne göre, Gorbaçov'un reformları, Stalinizm ve Soğuk Savaş'ın bittiği, Doğu'da beraberinde global çatışmaya bütünüyle son verecek bir demokrasinin yakın olduğu anlamına geliyor. Azınlık, ancak daha gür sesli bir gruba göre, Soğuk Savaş gerçekten son buluyor ve Batı, kapitalizmin global zaferini, komünizmin bitişini, gerçekte hatta "tarihin bitişi"ni önceden haber veren bir zafer kazanmıştır.

Bir zamanlar büyük ancak şimdi gitgide azalmakta olan bir üçüncü grup, Gorbaçov'un bütün şaşaasına karşın komünizmin komünizm olarak devam ettiğini ve *glasnost*'un sadece, Moskova'nın müzminleşmiş yayılmacılığını devam ettirebilmek için eski gücüne ulaşıncaya değin, perestroyka'yı finanse etmesi için Batı'yı aldatmakta bir manevra olduğunu öne sürüyor.[2]

Nihayet, Gorbaçov'a ilişkin olarak Batı'da egemen olan iki perspektif ortak bir noktaya sahip: Doğu'yla olan sıkıntılarımızın son bulduğuna, evimizde güvenlikte olacağımıza, "Avrupa'nın bölünmesinin son bulduğuna" ve Sovyetler Birliği'nin "uluslararası düzene yeniden entegrasyonu"nun arifesinde —ilkin Gorbaçov tarafından geliştirilen ancak nihayet kararsız Başkan Bush tarafından benimsenmiş olan bir beklenti— olduğumuza dair bir belirleme. Böylece, Gorbi hayranlarının perestroyka softalığı ile Gorbi fobisine tutulmuş olanların serbest-piyasa yüceltmesi ga-

rip bir biçimde, dünyanın savaş sonrası yarım asırlık kutuplaşmasının mutlu sonu gibi bir beklentiyle birbirlerine yaklaşıyor.

Ve, gerçekten, çığır açan bir yıl olan 1989'da elbette bir tarihsel dönemin sonuna geliyoruz. Buna karşın daha sakin, sûkut bir döneme girdiğimiz de o kadar net değil: Zayıflayan süper güçler sessizce karanlığa gömülmüyor. Ayrıca Gorbaçov'a ilişkin olarak bütünüyle doğru sorular sorduğumuz da pek açık değil. Elbette, geçmiş dört on yılda sürekli olarak teşvik görmüş olan Batı Sovyetolojisi, geçtiğimiz dört yılın sürprizine hazırlıklı olmamız için hiçbir şey yapmamıştır.

Ne de, Gorbaçov'un başarıdan yana şansına yönelik Batı'da en yaygın soru, en doğru ya da en azından sormamız gereken ilk sorudur. Gerçek soru: 1917'nin üzerinden geçen 70 yıldan sonra —nihai devrim olarak, peşisıra devrimlere duyulacak olan gereksinmeleri tümüyle ortadan kaldırması planlanmış olan—neden Gorbaçov *urbi et orbi*'yi yani Sovyet Sosyalizminin acilen "yeni bir devrime", temel yapısında "yeniden inşaaya" ihtiyaç duyduğunu açıklıyor? Böylesine çarpıcılıkta bir yanlış nerede ki yine böylesine kesin bir müdahaleyi gerektiriyor ve, 4,5 yıldır gitgide coşkunlaşan pratikten sonra, gerçekte başarılmış olan nedir?

Bu soruya en doğal yaklaşım yöntemi kişilikler ve politikalar üzerinde odaklaşmaktır: Gorbaçov ve "muhafazakâr" muhalifleri üzerinde; "perestroyka", "glasnost" ve "demokratikleşme" üzerinde. Ve onun Batı üzerindeki kişilik kültünü açıklayan da bu zihin karışıklığıdır. Ancak eğer şimdi asıl devrim gerçekten Sovyet gündemindeyse o zaman, araştırmamızın odağında, hantallaşmış yapılar ve ebedileşmiş kurumların *longue durée*'si yer almalıdır. Ve bunlar, Gorbaçov'un da sürekli olarak bizlere hatırlattığı gibi, "60 yıl önce" —Stalin'in, 1929, "Büyük Fırtına Yılı" için biraz hafifletici bir deyim— yaratılmıştır. Çünkü bu (dönemçev) tarımda "dekulakizasyon" aracılığıyla zorbaca bir kollektivizasyonun, ana hatlarıyla bugüne ulaşmış olan Sovyet Sistemi'ni yaratmış olan sanayide "Birinci Beş yıllık Plan için dört yılda" "tam yol ileri" politikaları ile birlikte başladığı yıldır. Kısaca Gorbaçov Sovyet düzeninin temel yapısının ta kendisine ve şimdiye değin "reel" sosyalizm ya da "gelişmiş" sosyalizm olarak tanımlananın tarihsel matrisine dil uzatıyor. Bu nedenle Perestroyka sadece temel yapısı bakımından sağlam olan bir sistemin yenilenmesi değil, tersine Sovyetizm'in esasından var olan sistematik bir krizin meydana çıkmasıdır.

—II—

Geçen 21 yıl boyunca temel Batı Sovyetolojisi, kesinlikle, "çoğulcu gelişmeye" elverişli potansiyeliyle "olgun bir endüstri toplumu" olarak Sovyet "istikrarı" üzerinde yoğunlaştığı içindir ki, bizi, bugün sadece Sovyetler Birliği'nde değil komünist sistemin her kesiminde mevcut olan krize eksik hazırlamıştır.[3] (ya

da bugün sadece Sovyetler Birliği'nde değil komünist sistemin her kesiminde mevcut olan kriz bizi hazırlıksız yakalamıştır-çev). Açıklamasında Sovyet liderliğinin ideolojik vaadine dayanmak yerine —görevlerinin "sosyalizmin inşaası" olduğu şeklindeki vaat— Batı Sovyetolojisi, genel olarak, Batı gerçekliğinin ürünü olan sosyal bilim kategorilerini Sovyet gerçeğine sokuşturarak öylesine garip, gerçekte gerçeküstü bir sonuca ulaşmıştır ki, Sovyet denemesini saçmalığın doruğu denilebilecek son derece banal bir tarzda anlatmıştır.

Çoğunlukla bu, II. Dünya Savaşı sonrasında kendisinin Soğuk Savaş'ın ideolojik tutkularının ürünü olduğu varsayılan sözde "totaliter model" basitleştirmelerini çürütmek adına yapıldı. Böylece, 1960'ların ortasından başlayarak peşi sıra gelen revizyonist dalgalanmalar, ideoloji ve politikaya vurgu yapan totaliter model yerine, toplum ve ekonomiye vurgu yapan totaliter modeli koymaya, "rejim etüdleri"nden "toplum etüdleri"ne geçmeye ve "yukarıdan aşağı tarih"in yerini "aşağıdan yukarı tarih"le değiştirmeye çabalamaktadır.(4) Totaliter modelin açıklanışındaki dayanakların bu tersyüz edilişi, her iki sınıftan gelen yeni bir aydınlar topluluğu ile rejimin politik "üst yapı"sının, mantıksal olarak, proletarya ve kentli işçilere dönüşmekte olan köylülükten güç alan bir "toplumsal temel"den türediği bir Sovyetler Birliği ile sonuçlandı. Devlet ve toplumun gerçek rollerini bu tersyüz ediş, sonuçta Sovyet dünyasına açıkça doğal, hemen hemen alelade bir Batılı karakter ve de demokratik görünüm atfeder.

Bir parça basitleştirme pahasına, bu toplum bilimsel yaklaşımın (uygun oranda Marksizm karıştırılmasıyla), tarihi Sovyet yörüngesinin "ütopyadan gerçeğe geçiş" olduğu konusunda bir konsensus yarattığını söylemek pekâlâ mümkündür.(5) Bu perspektifte Sovyet tarihinin anahtarı, "kentleşme" ve "evrensel eğitim" aracılığıyla "modernleşme" olarak sunulur-muhakkak ki, özellikle de Stalin yönetiminde insanlıktan uzak ve pahalı bir biçimde başarılmış bir süreç ancak sonuç itibariyle Batı'dakinin aynı. Çoğu kez, toplum bilimindeki bu indirgemecilik, sadece geçici bir süreç, bir "sapma" olarak sunduğu ve Brejnev döneminde "tabiiliğe-normalliğe" ve ordu, endüstri yöneticileri ya da Bilimler Akademisi gibi "çıkar grupları"nda ifadesini bulmuş olan "Kurumsal çoğulculuk"a yerini bıraktığını öne sürdüğü Stalinist aşırılıkların esas itibariyle Sovyet endüstriyel dönüşümünün yaratılması esnasında icra edildiğini öne sürer.(6) Gerçekte, Stalinizm'in kendisi, daha dikkatli revizyonistler tarafından bir sapma olarak değil aksine esas itibariyle aşağıdan, parti içinden ve işçi sınıfından gelen ve "Brejnev generasyonu"nu üreten muazzam bir "yukarı doğru devingenlik"le sonuçlanan "kültürel devrim"den güç alan bir demokratik fenomen olarak sunulur. Bu görüşe göre, bütün devrimci süreç, en ılımlı kapsayıcı bedeliyle "yüzbinlerle" sınırlanabilir kurbanların temizlenmesi pahasına, "terör, ilerleme ve toplumsal devingenlik" olarak özetlenebilir.(7)

Bu revizyonist bakışın tabii sonucu olarak Gorbaçov'un "yeni-

den yapılanması" yenilikçi Sovyet yapısını taçlandıracaktır. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'ni insancıllaştırmak için tüm gerekli olan, bayağı reorganizasyon anlamında bir "reform"un ölçüsüdür; yani, "ölçülü" bir desantralizasyon ve idari yapıların tedrici olarak debürokratizasyonu ya da daha özelinde, merkezi plan ve *nomenklatura*nın ya da parti komitelerinin atamasına rezerve edilmiş olan idari ve yönetsel mevkilerin rolünde bir kısıtlama.

Bu da, aslında, Gorbaçov'un, 1986 Şubatı'ndaki Onyedinci Parti Kongresi'nde oylanmış olan Yeni Parti Programı (şimdi unutulmuştur) ve ertesi yılın Sonbaharı'nda *Perestroyka ve Yeni Düşünce* adlı kitabında ifadesini bulmuş olan erken dönem politikalarının ardındaki beklentiydi. Bu, ondan iki yıl sonra halihazırda yine Amerikan Sovyetolojisi'nin önde gelen akımının beklentisiydi; aslında bu Sovyetoloji bir dereceye kadar, Moskova Bilimler Akademisi'nin Sovyet düşüncesini yansıtmaktaydı.[8] Ancak, 1988'in komşu milliyetler krizi ve 1989'un bütün Sovyetler'i etkisi altına alan ekonomik krizi, yeni dönem henüz dört yaşını bile doldurmamış olmasına karşın, böylesine güvenli bekleyişlerin ümidini zaten kırmaktaydı. Demokratik Stalinizm —daha merhametli (yumuşak-çev) bir terim kullanırsak— hakkında yüksek sesle konuşan (kaba-çev) fantazilere gelince, onlar açıkça, bir zamanlar Trotsky'nin 1917 Geçici Hükümeti için buyurduğu gibi, tarihin çöplüğüne gitmeye mahkûmdur.

Kriz yılı 1989'un bitmeye yüz tutmasıyla beraber, hem Sovyet rejiminin ve hem de onun Batılı analizcilerinin, Sovyet "istikrarı" hakkında daha uzun ömürlü varsayımlar üretmenin ıstırabına katlanmaları gerektiği açıklık —ya da zorla açıklık— kazandı. Daha doğrusu, Batı Sovyetolojisi'nin analizindeki hareket noktasına yeni bir bakış için zaman gelip çatmıştı: yani, totaliter modelin iki temel unsuru, ideoloji ve politika ve bu faktörlerin, yetmiş yıldır "iktidarda olan ütopya" tarafından yaratılmış olan kurumları ve mentalitaları hangi yollardan biçimlendirdiğine yeni bir bakış.[9] Çünkü eğer Glasnost gerçeği Sovyetlerin insani "normallik"e dönebilecek kapasitesini ortaya koyuyorsa, glasnostun açığa çıkardıkları da Rusya'nın geçmiş yedi on yıl boyunca yalnızca modernleşen bir başka ülke olduğunu ve başka da bir şey olmadığını yadsınamaz bir biçimde kanıtlıyor. Hem Gorbaçov'un ekonomistlerinden ve hem de Moskova'daki dükkânların televizyonda görüntülenen boş raflarından dolayı bildiğimiz üzere, Sovyetler Birliği, açıkça başarısız olmuş bir ütopya olmanın yanı sıra, ne gelişmiş ne de modern bir ulustur. Daha ziyade, bir bakıma emsalsiz (sui generis) olandır; bu yüzyılların ya da önceki yüzyılların despotik biçimlerinden nitelikçe farklı olan bir fenomendir.

Bu nedenledir ki, kendi yeni düzenini tertip etmek (oturtmak çev.) için olumlu çağrışımıyla Mussolini tarafından uygulanmış ve olumsuz anlamı ilk kez Stalin Rusyası'na Trotsky tarafından atfedilmiş olan *totaliter* terimi, çarpık çağdaşlığın genel teorisini üretmek üzere Hannah Arendt tarafından benimsendi. Ve öyle yaptı çünkü daha belirsiz (yumuşak-çev) bir terim olan *otoriterizm*

sözgelimi bir Salazar ya da bir Çan Kay Şek için kullanılabilirdi ancak Stalin, Hitler ya da Mao'nun dehşetli (korkunç-çev.) azametini tamamen dile getirmekte yeterli olmayacaktı. Totaliter rejimlerin otoriter rejimlerden daha uzun ömürlü olduğu şeklindeki doğal sonucu eklemesine karşın —Doğu Avrupa'nın mücadeleci aydınlarının tamamıyla hemfikir olduğu bir önerme çünkü bugüne değin hiçbir ülke, Polonya ya da Macaristan dahi komünizmden çıkışını başarıyla tamamlayabilmiş değil— bugün yaygın olan görüşün aksine onu (bu terimi-çev) Jeane Kirkpatrick ortaya atmadı ancak bu belirlemeye sadece bağlı kaldı.

Batı'nın revizyonist Sovyetolojistleri kısmen komünizm ve faşizm arasında aynı şeyin iki ayrı varyantı şeklinde bir ilişki kurmasından (ki Sovyet romancı Vasili Grossman'ın son derece meşhur *Kader ve Yaşam*'ında tam da yaptığının bu olmasına karşın) ve kısmen de Stalin'in Sovyetizm'in temel çizgisi olan Leninizm'den bir sapma olarak konulması gerektiğinden —çünkü eğer sistemin ayrılmaz bir parçası olsa, o zaman sistemin demokratik dönüşümüne dair beklentiler gerçekte belirsizleşecek— Kirkpatrick'in ayrımını skandal olarak niteleldiler. Ancak, Sovyet rejiminin saf bir otoriterizm şeklinde allanıp pullanması, en azından Stalin sonrası dönem için doğrudan doğruya totaliterizm kavramının karikatürize edilmesi pahasına değilse de ancak temel kavram kargaşası pahasına başarıldı. Totaliterizm gerçekte totaliter rejimlerin, nüfus üzerinde topyekûn bir kontrol icra etmeleri anlamına gelmiyor; aksine böylesi bir kontrolün onların amacı olduğu anlamına gelir. Performans olarak kadir-i mutlak oldukları anlamına gelmiyor ancak aksine anayasal olarak bütün her şeye selahiyetli olduklan anlamına gelir. Totaliter olan Sovyet toplumu değil, tersine Sovyet devletidir.

Bu kavram kargaşası, bir rejimin tanımlanmasında kriter olarak, onun doğası ve niteliğinin değil de, baskının derecesi ve dozajının esas alınmasının sonucudur. Bu nedenle, Kruşçev, Gulag'ın boyutlarını sınırladığından ve Brejnev de Stalin'den çok daha az insan öldürdüğünden ya da hapsettirdiğinden, Sovyet rejiminin totaliterizmden otoriterizme doğru evrimlendiği kabul ediliyor (ya da bazılarının nitelediği gibi, "posttotaliterizm-totaliterizm sonrası); sözgelimi, Albaylar Cuntası Yunanistan'ı ya da Pinochet Şili'si modelinde olduğu gibi. Ancak bu yaklaşım, merkezi planlaması, polisi ve nomenklaturası ile parti devleti yapısının hep aynı kaldığı gerçeğini gözardı ediyor- Gorbaçov'un Sakarov gibi daha liberal destekçilerinin sürekli yakındıkları üzere. Sonuç olarak, Sovyetizm'in Stalin sonrasındaki yumuşak yüzü- ve bu niceliksel değişim o rejim altında yaşayanlar için son derece hissedilebilir birşeydir- bize sadece Adam Michnik'in deyimiyle "dişleri kırılmış totaliterizm"i sunuyor.[10]

1970'ler civarında Batı Sovyetolojisi'nden "T sözü" çıkarılırken, tam da o sırada paradoksal olarak Doğu Avrupa'da geçerli hale geliyordu: Hannah Arendt'ın *Samizdat*'da çevirisi yapıldı ve Sovyet aydınları şimdilerde artık rutin hale geldiği üzere Leninist nos-

yonu da içine alacak şekilde bütün sisteme totaliter nitelemesini isnat ediyor ve Brejnev dönemini klasik ya da sabit Stalinizm olarak değerlendiriyor.(II) Hatta en paradoksal olanı da, komünist totaliterizmin Gorbaçov döneminde çözülmeye başlamasıyla beraber sistemin iç mantığının o rejimde yaşamak zorunda olanlar için çok daha şeffaf bir hale gelmesiydi.[12] Marks usulü Hegel'den bir alıntı yapalım: Tarihsel kavrayışın nesnelerinde; "Minerva baykuşu ancak gece karanlığı düştükten sonra uçar." Gerçeğin tarihle yoğrulmuş güncellenişini sunmaya çabalarken, burada benimsenecek olan işte bu alacakaranlıktır; yani 1917'den Gorbaçov'a değin olan Sovyet denemesinin gerçekte son derece statik, totaliter bir yorumu olan Doğulu bakıştır.

—III—

Sovyet sisteminin bir ütopyadan güç alan köklerini ciddi olarak ele almadan Gorbaçov ve perestroykaya dair herhangi bir şey anlamak mümkün değildir. Pek tabii ütopya hiçbir zaman gerçekleşmedi ancak asıl mesele bu değil. Çünkü denenmiş ütopyalar tam anlamıyla başarısız olmuş ve sönmüş değil; onları gerçekleştirme çabası şeytana rahmet okutturan bir akılla bütünleşince ya gerçeğe aykırı bir canavar ya da tepesi üstü duran bir dünya ile sonuçlanıyor. Böylece büyük Sovyet macerası eski bir Polonyalı gözlemcinin sözleriyle "Kolombo'nun" korkunç "hatası"na dönüştü. Bu (beklenmedik) "kara göründü" müjdesi günümüz perestroyka krizinin temelini teşkil eden yeni bir politika, yeni bir ekonomi ve yeni bir Sovyet insanının yaratılması ile sonuçlandı.

Sovyet sisteminin kaynaklandığı ütopya devrimci sosyalizm ile bir bütündür. bu, basit egalitariyanizm ile karıştırılmamalıdır ki, "sosyalizm" gibi turnosol kâğıdını gerektirecek ölçüde çapraşık olmasına karşın. Yanısıra sade sosyal demokrasi ile de karıştırılmamalıdır. (Hem Marks ve hem de Lenin'in ayrı ayrı nefretlerini ifade ettikleri bir terim) çünkü bu açıkça bir karma ekonomi ve bir anayasal hükümetin varlığına denk düşer. Marksist gelenekte bütünsel devrimci sosyalizm daha ziyade tam bir antikapitalizm anlamını taşır. *Manifesto*'da konulduğu üzere: "Komünistlerin teorisi tek bir cümleyle özetlenebilir: Özel mülkiyetin yok edilmesi." Bundan da, özel mülkiyetin sonucu -kâr- ve bu kârı gerçekleştirme araçlarının da -piyasa- aynı şekilde yok edilmesi gerektiği sonucu çıkar. Çünkü mülkiyet, kâr ve piyasa insanı insanlıktan çıkarır ve onun işgücünün ürünlerini maddileşmiş metodlara dönüştürerek fetişize eder. Bu rezalete son verecek güç olarak, tasarlanmış olan (teoride-çev), en çok yoksullaştırılmış ve insanlıktan çıkarılmış olan sınıf olarak proletaryaya, insanlığın nihai olarak "tarih öncesi"nden kurtulacağı ve sınıfsız bir toplumun birlik ve bütünlüğü içinde gerçek insani varlığına kavuşacağı, sosyalist devrimi gerçekleştirme tarihsel misyonu yüklenilmiştir. Ve bütün bunların sınıf mücadelesinin kendi kendini güçlendiren yabancılaşması sayesinde işleyen tarihin

karşı konulamaz mantığının bir sonucu olarak gerçekleşeceği varsayılıyor. Bu inançlar sistemi-Marksizm'in canalıcı ilkeleri-Leszek Kolokowski tarafından "yüzyılımızın en büyük fantezisi" olarak nitelenmektedir.(13)

Ancak, tarihin mantığı bu yolda işlemedi (gerçekte hiç gerçekleşmedi ise de); ve ortadan kaldırılabilmelerine rağmen, özel mülkiyet ile piyasanın sonunun gelmesi o kadar otomatik bir şekilde gerçekleşmeyecekti. Bu nedenle, tarihin eli özel bir aracın, Lenin'in "bütün Rusya'yı altüst edebilecek" diye tanımladığı "yeni tip bir parti"nin, yaratılması ile mutlaka zorlanmalıydı. Böylece, ütopya ancak devrimci şiddet temelinde kısaca yarı-askeri yöntemlerle faaliyet gösterecek olan bir politik güce (iradeye) dayanarak gerçekleştirilebilirdi. Kaba bir doğaya sahip olan bu gibi ütopyalar, buna karşın kendilerine karşı koyabilecek olan bütün yapıların çöktüğü olağanüstü kriz döneminde iktidara gelme şansını ele geçirebilirler. Böylesine olağanüstü bir durum Rusya'da modern savaşın da etkisiyle eski düzenin müstesna bir hızla Leninist Bolşevikler'in "iktidarı sokakta bulup topladıkları" bir noktaya kadar çözüldüğü 1917'de gerçekleşti. Gerçekte aynı sırada anlamlı bir işçi desteğine sahip oldukları ve saflarını çokca *eski* işçinin doldurduğu doğrudur. Ancak bu hiç de Bolşeviklerin kendi kendilerine değerlendirdikleri gibi, Ekim fırtınasının (fereverot), pekâlâ 1920'lere doğru, hiçbir şekilde özellikle, köylü ve anarşist bir genelin arka planına karşı bir darbe olmadığı anlamına gelmiyor; ve terimin gerçek anlamında o bir "proletarya devrimi" değildir.(14)

Bolşevikler ondan sonra ekonomik çöküntü ve iç savaş gerçeği karşısında ütopyalarını sınamak zorundaydılar. Olağanüstü askeri durum ve ideolojilerinin mantığının birlikte zorlamasıyla 1918 ve 1920 arasında dünyanın ilk anti-kapitalizm versiyonu olan, "Savaş Komünizmi"ni yarattılar. Üstelik bu o sırada acil duruma kestirme bir çözüm olarak da değerlendirilmedi. Lenin'e göre, Sosyalizm gelişmesini tam anlamıyla tamamlamış bir kapitalizmden çıkacağından; "emperyalist savaş" kapitalizmin en yüksek biçimi olduğundan; General Ludendorff'un savaş sırasında Alman ekonomisini militarizasyonu, böylece kapitalizmin en yüksek biçimi ve yine aynı nedenle yeni sosyalist düzenin matrisiydi. Böylece, Bolşevikler Yüksek Ekonomi Konseyi (bugünkü Sovyet sanayi bakanlıkları ve Gosplan"ın atası)nin kontrolünde bütün kent ekonomisini kamulaştırarak Ludendorff'un yaptıklarını Rusya'da pekiştirdiler ve piyasa ve kârı ortadan kaldırdılar. Buna bir de işin rasyonel organizasyonunu ve "sosyalizm özdeştir Sovyet iktidarı artı elektrifikasyonu" inancının verdiği dürtüyle (enerji santralleri) kurmak doğrultusundaki hırslı programlarını gerçekleştirmenin aracı olarak "geliştirilmiş" Amerikan Taylorizmi eklendi. Aynı sırada Bolşevikler kollektif çiftlikleri *(Soykhozes)* denemekteydiler ve bununla da devletçi modellerini bütün ülkeye ve nüfusa yayacaklarının işaretini vermekteydiler; ve aynı sırada kırlarda "sınıf savaşı" politikası adı altında sadece

sözde "küçük burjuva kulaklar"ından tahıl yağmalıyorlardı. Gerçekte Bolşevikler Savaş Komünizmi döneminde, kumanda ekonomisi olarak bilinecek olan şeyin ilk kaba taslağını yarattılar.

Bu arada Troçki yeni sistemin diğer canalıcı unsurunu, siyasi komiserliği keşfetmişti. Toplumun işlevinde gerekli olan faaliyetlerin hiçbirisinde Parti'nin işleyişi teknik ve mesleki değildir; politik ve ideolojiktir. Parti savaşta olduğundan, aynı sırada en çok önem kazanan mesleki uzmanlık, Bolşevikler'in eksikliğini duydukları bir uzmanlık olan askerlikti; oysa ki ülkede eğitim görmüş subayların hemen hepsi Beyaz Ordu'nun eski unsurlarıydı ve bu nedenle de güvenilemezdi. Böylece savaşa yönelik yeni halk komiserliği ihtiyaç duyduğu bütün subaylan askere çağırdı ve onları, hepsi de 1930'ların parlak liderleri olacak olan Stalin, Kirov, Voroshilov ve Orjonikidze gibi güvenilir parti gözlemcileri ile takviye etti. Bununla da orduda iki başlı bir yönetim sistemi yaratıldı; ancak bu, parti simalannın, endüstri menejerleri kollektif çiftlik yöneticileri, eğitimciler, bilim adamları-gerçekte herkesi ve her şeyi- denetleyebilecekleri, ekonomik ve diğer sivil görevlere uyumu çok kolay sağlanabilecek olan bir sistemdi. Bu apparatın ve onun toplumdaki fonksiyonel öneme sahip bütün mevkilere nomenklatura atama hakkının ilkel biçimiydi. İkili yönetim dolayısıyla, Orta Avrupalılar ve Sovyetlerin, devletten bağımsız olarak kendi örgütlerini kurabilen toplumsal grupları kastettikleri "sivil toplum"un sonuna işaret ediyordu. Böylesi bir kontrol tarzı, fonksiyonel, yönetsel bir sıfatı olan "sovyet" bürokrasisinin perde arkasından, gerçek karar alma yetkisini elinde tutan koşut ve sorumsuz bir parti yönetimi tarafından denetlendiği bir sistem olan Parti-devleti'nin özünü teşkil eder.

Savaş Komünizmi dönemi ikinci bir gözlemci *apparatus* daha yarattı; bu sefer bütün sistemin düşmanlarına karşı-Cheka ya da siyasi polis. Daha 1917 Kasım'ı gibi erken bir tarihte, Bolşeviklerin tek yanlı olarak iktidarı ele almalarına kesin olarak muhalefet edebileceklere karşı sürdürülecek sınıf savaşı Lenin tarafından tasarımlanmıştı; buna bağlı olarak Cheka esas olarak "feodal" ya da "burjuva" partilere yönelikti ancak kısa süre sonra günahkâr "küçük burjuva" sosyalist partilerin yanı sıra onlan destekleyen çıbanbaşı işçi ve köylülere de yöneldi. Ancak sistemde Cheka'nın nihayet Bolşevikler'in kendi saflarındaki düşmanlara karşı da kullanılmasını önleyecek bir yapısal neden (mekanizmaçev) yoktu. İç savaş şiddetlendikçe, parti ve liderliğinin, (tekrar Kolokowski'nin dilini kullanacak olursak) insanlığı sosyalizme götürecek dünya-tarihsel misyonunun yüklenicisi "ampirik proletarya"nın değil tersine "metafizik proletarya"nın temsilcisi olduğu giderek açığa çıktı. Bu nedenle, 1921 Kronstadt ayaklanmasında olduğu gibi, ne zaman işçi ve köylüler Parti iktidarına muhalefet ettilerse, o zaman otomatik olarak "küçük burjuva" diye ilân edildiler ve *manu militari* ile etkisiz kılındılar.

Ve böylece 1921'e gelindiğinde Sovyetizm'in bütün önemli kurumları ya yaratılmıştı ya da taslak halindeydi: *monopoist* iktida-

nyla ya da şimdi nitelendirildiği gibi "öncü rolü"yle parti devleti; her ikisi de Cheka tarafından desteklenen Sovyet ve apparatın ikili yönetimi; merkezi planlama ve kollektif tarım; yegane "doğru" ideolojiye sahip proletarya diktatörlüğünün hizmetindeki propaganda tekeli ve teknoloji prometheanizmi kültü. Böylesi bir iç tutarlılığı ve mantığı olan bir sistemin, bugün Batı Sovyetolojisi'nde hakim bir görüş olmasına karşın, geçici olağanüstü bir askeri durumun ürünü olabileceğine inanmak oldukça zor. Her halükârda, Stalin'den perestroyka arifesine değin Sovyet gelişmesinin ana çizgisi haline gelmiş olan gerçekte işte bu modeldir. Ve bu, Sovyetlerin ilk, daha ideolojik günlerinde söylemeyi alışkanlık haline getirdikleri gibi gerçekte "bir tesadüf değildir."

Fakat Savaş Komünizmi, 1920'lerde *New Economic Policy* (NEP)'in karma ekonomisine geçici bir geri çekilmenin ertesinde ancak bir Sovyet norm'u haline gelebilecektir. Çünkü, Savaş Komünizmi, Beyazlara karşı Bolşeviklerin zaferini sağlamış olmakla beraber, 20. yy.'ın en berbat sosyal ve ekonomik çöküntüsünü yarattı. İç Savaş boyunca 15 milyon ile 19 milyon civarında insan savaş, terör, açlık ve salgın hastalığın kurbanı oldu -ya da 1. Dünya Savaşı'nda ölenlerin tümünden fazla. 1921'le birlikte sanayide üretim gerçekten duraklamış, (nakit) para sıkıntısı başgöstermiş ve örgütlü mübadelenin yerini trampa almıştı. Gerçekte bu ilkelleşmede kısmen 6 yıllık savaşın bir payı vardı ancak esas neden savaş kazanıldıktan sonra aylarca fanatik bir gaddarlıkla sürdürülmüş olan ideolojik aşırılık ve Bolşevik politikasının yetersizliğiydi.[16]

—IV—

NEP denetiminde piyasaya sınırlı geri dönüş ülkeyi canlandırmakta bir başarıydı ancak sosyalizme götürmekte değil. Bu çelişkili durum sistemin geçmişteki gerçek doğası ve dolayısıyla günümüzde perestroykanın esas görevleri hakkında sonu gelmeyen spekülasyon ve tartışmalara neden olmuştur. Odak sorular şunlar: Savaş Komünizmi'nin "sert" komünizmi ve Stalin, Sovyet tarihinde bir norm mu yoksa bir sapma mıdır? Yoksa bu norm NEP'in 'yumuşak" komünizmi midir ve dolayısıyla perestroykanın esinlendiği modeldir -Stalinizm'i Brejnevci uzantısıyla birlikte bir sapma, perestroykayı ise bir kurtuluş umudu haline getiren bir perspektif. Nihayet bu iki komünizmden hangisi, sert olanı mı, yumuşak olanı mı Lenin ve Ekim Devrimi'nin yasal varisidir? Ya da bütün bir tartışmayı klasik bir soruda özetleyelim, Stalin gerekli miydi?[17]

Zaman içinde olup bitenlere bakıldığında bu soruların cevapları hiçbir kuşkuya yer vermeyecek kadar açık: 3 yıllık Savaş Komünizmi, 25 yıllık Stalin dönemi artı 18 yıllık Brejnev dönemi açıkça Sovyet tarihinin ampirik normuna işaret ediyor; 8 yıllık NEP, (bölük pörçük Kruşçev dönemi ile birlikte) işte gerçekte "sapma" olan ya da başka bir biçimde ifade edilecek olursa "gerçek

Leninizm'in'' metafizik normu bunlardır; o halde sert komünizmin ezici üstünlüğünün Sovyet sisteminin tarihiyle değilse de en azından mantığıyla bir ilgisinin olması gerek. Nihayet bu sorular gerçekte kronoloji'ye dair değildir; niteliklere ve buna bağlı olarak da Sovyet yenilikçiliğine yönelik tavırlar ve politikalara ilişkindir.

NEP'in Sovyetizmin esasını teşkil ettiğine dair tespit, Lenin'in onu başlatmış olmasına ve başlatırken de Savaş Komünizmi'nin bir hata ya da en azından sosyalizme ulaşmada zamansız bir girişim olduğunu kabul etmiş olmasına dayanır. Ayrıca son günlerinde ''kooperatifleri'' sosyalizme ulaşmanın araçları (ayrıntılarına inmediği bir kavram) olarak taçlandırmış, daha sonra Nikolai Bukharin bu ipuçlarını 1920'lerin ortasında bir sistemin unsurları halinde geliştirmiş ve dolayısıyla da Lenin'in gerçek varisi olmuştur. Stalin (ki isim verilerek kurucunun vasiyetnamesinde eleştirilmiştir) sonuç olarak iktidarı ancak bir hilebaz ve bir gaspçı olduğundan ele geçirdi.

Bu görüşe göre gerçek Leninist-Bukharinist çizgi, ki on yılın ortalarında Parti içinde anlamlı bir çoğunluk desteğine sahipti, Savaş Komünizmi'nin dehşet ve hatalarından, rejimin temel önceliğinin, sözde Ekim'de gerçekleştirilmiş olan, ''işçi ve köylülerin devrimci ittifakı''nı korumak olduğu dersini çıkarmıştı. Buna bağlı olarak Parti, nüfusun köylü olan % 80'ini, sanayinin ''kumanda merkezleri''ni kırsal alandaki tüketici taleplerini karşılamaya yönelterek rejimle uzlaştırmaya ve buradan hareketle, olgun bir sosyalizmin ihtiyaç duyduğu endüstriyel gelişim için elzem olan sermayeyi piyasa aracılığıyla biriktirmeyi hedeflemişti. Bu yolla sosyalist sektör, tespit gereği daha yeterli bir duruma kavuşacağından özel köylü üretiminin üstesinden gelecekti; tarım kooperatifleri tedrici olarak gerçek kollektif çiftliklere ve bütün toplum buna bağlı olarak, kapitalizmin tam olarak aşılması anlamındaki ''sosyalizmle bütünleşebilecekti.''[18]

Bu görüşe, Ekim Devrimi'nin 1921'deki en büyük başarısının kooperatiflerin önemini keşfetmek olduğunu öne süren ve Lenin'in çocukça fetişistleştirilmesine dayanan bu tuhaf nosyonun dışında, sayısız eleştiriler mevcuttu: Birinci itiraz, NEP ve Bukharin'in kısa süren yönetimi esnasında Parti'nin ekonomideki icraatının hiçbir şekilde piyasa kurallarına göre olmadığı şeklindeydi: Parti hem arz hem de talebi manüple etmek için sürekli olarak ''idari'' araçlara başvurdu, çünkü köylülerin, satın alma güçleri ya da ürettikleri tahılı ellerinde tutmalarına dayanarak ekonomi ve dolayısıyla devlet üzerinde kuracakları etkinlikten ürküyordu. İkinci temel itiraz da, köylülerin, Savaş Komünizmi esnasındaki zorunlu tahıl mükellefiyetine karşı çıkmaları ve NEP döneminde bile, özellikle fiyat oranlarının elverişsiz olduğu 1927'lerden sonra, ellerindeki tahılı pazarlamayı reddetmeleri, Bolşeviklerin uygulamalarına karşı onlarda kökleşmiş olan güvensizliği gösterdiği şeklindeydi.

Bolşevik iktidarı varoldukça köylüler hiçbir zaman gönüllü olarak kollektif çiftliklere katılmayacaklardır. Bu çerçevede, Parti ile köylüler arasında çatışma bir noktada (2. itiraza göre -çev) kaçınılmazdı ve NEP doğası gereği kararsızdı. Nihayet, Parti, ya sosyalizme son verecek ve serbest pazar temelinde ekonomik ve nihayet politik gücü köylüler ile paylaşacaktı —kısaca sosyal demokrasi yönünde bir seçim— ya da köylü bağımsızlığını, beraberinde piyasayı da olmak üzere yokedecek ve şiddete dayalı "idari" yöntemlerle sosyalizme doğru tam yol ileri diyecekti.

1920'lerin sonuna gelindiğinde, 1913'den beri yenilenmemiş olan demode bir planı tekrar gündeme getirmek pahasına, ülke için yoğun bir sanayileşme ve sermaye yatırımı programını başlatmak zorunlu hale gelmişti. Bu zorunluluk bir plana dönüştürüldü ve "sosyalizmin inşaası" şeklinde bir ideolojik atmosfer verildi. Bukharin, bu geçişin kooperatiflerde köylülerce ve pazar mekanizmalarıyla finanse edilmesi gerektiğini savundu. Bununla beraber, planı tam anlamıyla başlatabilmek için 1927'den sonra sanayi ürünlerinin fiyatlarını yükseltmek gerekliydi. Güvensiz köylülüğün buna cevabı anında gerçekleşti: Rejimin de nitelediği gibi bu, bir "üretim grevi" ve dolayısıyla, planın uygulamasına başlanıldığı bir sırada şehirlerde karne uygulamasını zorunlu kılan bir "üretim krizi"ydi.

Partinin önündeki seçenekler çok açıktı: ya, parti monopolünün terkedilmesi ile sonuçlanacak bir çıkış olan Bukharin'in politikasını izlemek ya da Savaş Komünizmi metodlarına geri dönmek ama kollektif çiftlikler ya da *kolkhozes* şeklindeki kurumsal kalıcı biçimiyle. Genel Sekreter Stalin, Parti'nin iktidar tekelinin oluşturulmasına yegane çözüm olarak ikincisini tercih etti. Ve böyle yaparken de tamamıyla Leninist idi.[19]

Partinin iktidar tekeli, ama sert de olsa yumuşak da olsa herhangi bir ekonomik program değil, 1917'den, gerçekte ise *Ne Yapmalı?*nın yazıldığı 1902'den itibaren en temel Leninist ilke olmuştu. Bu da, Lenin'in kazanamayacağını bildiği *Duma* seçimlerini beklemek yerine Ekim darbesini gerçekleştirmesinin nedeniydi. Aynı şekilde köylülüğü baskı altına alma kararı da yine iyi bir Leninist örnektir: Köylülerin 1918'deki "üretim grevi" yeni rejimi açlıkla tehdit ettiğinde, Lenin, "kırlarda sınıf savaşı"na ve daha sonra da *prodizvyorstka* ya da zorunlu tahıl mükellefiyetine başvurmuştu. Gerçekte daha sonra bu kararı gözden geçirdi ancak Parti'nin, tarihin mantığının gereği olan, tartışılmaz iktidar tekeli hakkını asla gözden geçirmeyi düşünmedi bile.

Ve Stalin'in karan aynı zamanda iyi bir Trotskyizm örneğiydi de. Sanayileşme için "tam yol ileri" her zaman Sol'un programı olmuştur; bedeli köylülere, onların sırtından gerçekleştirilmiş "ilkel sosyalist sermaye birikimi" adı altında ödettirildi. Gerçekte Trotskyist Sol kollektivizasyonun gönüll temelde gerçekleşeceği nosyonuna her zaman dudak büzmüştü. Ancak bu durum (nosyonun savunulması) meseleyi teorize ederken köylüleri gözönün-

de tutmanın bir sonucu değildi; ve ne zaman ki Stalin köylü muhalefetini ezmeye koyuldu, Parti ve sosyalizmin yararına Troçkistler, baskının uygulanmasında, gerçekte geçmiş bütün pratiklerinin de kanıtladığı gibi Stalin'e destek verdiler. Stalin'in kararı Bukharinizmin temel çizgisi ile bile uyum içindeydi, çünkü 1929 krizine yaklaşıldığında Bukharin "Genel Çizgi"ye bağlı kaldı ve yedi yıl boyunca lidere sadakatle hizmet etti. Hatta, "sosyalizmin inşaası"nın taçlandırılması demek olan 1936 Stalin Anayasası'nı bile kaleme aldı ve aynı yıl bu kalemi Paris'te özgürce yaşadığı son günlerinde bir sürgün arkadaşına gururla gösteriyordu; çünkü ona göre, bütün diğerlerine göre olduğu gibi, *partinost* ya da parti ruhu, köylülere yönelik herhangi bir ekonomik program ya da politikadan daha anlamlıydı.

Böylece, ünlü "Stalin gerekli miydi" sorusunun cevabına gelince, bu, ikinci bir sorunun içinde yeniden biçimlendirilmelidir: Ne için gerekliydi? Eğer Rusya'nın sanayileşmesi için bir gereklilik anlaşılıyorsa, o zaman cevap tabii ki hayır olacak. Sadece ekonomik düzeyden bakılırsa, hiç kuşku yok ki Bukharin'in programı Rusya'yı modernleştirmekte, en iyisi değilse de, mevcutların içinde hem insani ve hem de maddi açıdan en az kayıpla gerçekleştirebilecek olandı. —Maliye Bakanı Witte yönetimindeki 1890'lar Rusyası'nda devletin destek ve önderliğindeki gelişme ile ya da Meiji Japonyası ile ya da II. Dünya Savaşı sonrası Güney Kore örneği ile analoji kurulup daha ileri düzeye götürülebilecek olan bir önerme. Ama eğer, Parti'nin iktidar tekelinin korunması ile uyum içinde bir sanayileşmenin başarılması için bir gereklilik anlaşılıyorsa, o zaman cevap tabii ki evet olacak. Yalnızca kurumlaşmış Savaş Komünizmi'nin baskıcı Stalinist yöntemi bu monopole herdaim boy göstermiş olan köylü tehdidini, parti kontrolünü Lenin'in miras bıraktığı yerden, şehirlerden bütün ülkeye ve tüm nüfusa doğru genişleterek kırabilirdi. 1929'daki gerçek durum, yaklaşık olarak ya Stalin'in yapmış olduğu şeyi ya da ütopyaya ve Parti'nin iktidar tekeline son verme tercihini yapmayı gerektiriyordu.

Böylece 1929'un Büyük Çatlak'ı ekonomik değil politik bir kararın sonucudur ve Sovyet yaşamının her alanında politikanın ekonomi üzerindeki katı önceliğini ilk kez inşa etmiştir. Buradan hareketle Parti, her zaman performans olarak değilse de politikalarında gerçek anlamda totaliterleşti. Özal mülkiyet, kâr ve piyasa bastırıldı ya da gizliliğe zorlanarak "spekülasyon" ve "yolsuzluk-rüşvet" olarak damgalandı. "Parti'nin öncü rolü" sosyal faaliyetlerin her alanında inşa edildi; öyle bir statü ki 1936 Anayasası'nda yer verildi; bu öncü rol Parti'nin varoluş nedeninin, *(raison d'etre)* ütopyanın gerçek tarihte realizasyonunun ta kendisiydi.

Stalin denen adamın bu realizasyona başkanlık etmesi, elbette bu süreci başka türlü olabileceğinden daha gaddar, daha ağır ve daha paranoyid yaptı. Ancak, onun çarpık kişiliği ve iktidar hırsından, 1930'ların olağanüstü nitelikteki olaylarının muhase-

besini yapmak için daha çok anlam çıkarılabilir. Stalin'in gücü aklından kaynaklanmıyordu tersine bir kurumlar topluluğundan gelmekteydi: monopolistik, "demokratik merkeziyetçilik" ya da yukarıdan aşağı kumanda ilkesine ve sosyalizmin tarihsel olarak kaçınılmazlığı mitine göre işleyen monolitik bir parti.

Bir kurum olarak parti, bir liderde cisimleşmiş olduğu için kan ağlıyordu. Trotsky ya da diğer herhangi bir kaba iç savaş komiseri de pekâlâ Stalin'in rolünü oynayabilir ve onun yerine sosyalizmin inşaası görevini yerine getirebilirdi. Ve bu girişim bir noktaya kadar yapılmak zorundaydı çünkü sosyalizmin kurulabileceği miti, partinin öncü rolünün varoluş nedeni, onun iktidar tekelinin meşru kılınmasıdır. Ancak mitin kendisi bundan ibaret olduğu içindir ki (doğası gereği) ona hükmeden herhangi bir lider geniş çaplı bir zor ve şiddet kullanımına zorlanacaktır. Bu nedenledir ki Leninist dünyada yalnızca Stalin gücünde Mao ile değil tersine Çavuşesku, Kim İl Sung ve Castro gibi bir küçük Stalinler serisi ile karşılaşıyoruz. Bütün bunlardan Joseph Djugashvili'nin aklını sorumlu tutmak çok zordur.

—V—

Sosyalizmin inşası bir askeri operasyon gibi yürütüldü ve dönemin dilini kullanacak olursak iki ana "cephe"de başarıldı. İlki tarım cephesidir. 1929 ile 1935 arasında Rusya'daki köylü işletmelerinin % 85'i, kollektif çiftlikler ya da *kolkhozes*larda zorla biraraya getirildi ve yıllık olarak ürettiğinden üreticiye geriye ne kaldığına bakılmaksızın rejime sabit miktarda ürün teslim etmekle yükümlü kılınmış devlet serflerine dönüştürüldüler. Köylülerin muhalefeti o düzeydeydi ki, sözde kulaklar ve ailelerinin meydana getirdiği milyonlarca insan Sibirya'ya sürgün edildi; ve 1932'de köylülerin bağımsızlığını ebediyen kırmak için devlet bir "açlık terörüne" başvurdu. Tamamı 6 ila 11 milyon gibi bir sayı olarak bilinen insan topluluğu kollektivizasyon sürecinde heba oldu ki, glasnost genişleyerek devam ettikçe bu rakamların daha da yükselmesi muhtemel görünüyor.[20] Aynı sırada 30 milyon gibi bir köylü topluluğu da o sırada plan gereği yaratılmış şehirlere göçe zorlandı —dünya tarihinde kentleşme doğrultusundaki en geniş kapsamlı ve en hızlı hamle ya da daha doğru bir ifadeyle baskı.

Ülkenin ücra kesimlerinde kalanlar için sonuç, 20. yy.'ın insan eliyle yaratılmış en büyük felaketi oldu. Kırsal kesimde yaşam standardı 1929'un, gerçekte 1913'ün çok altına düştü ve o andan itibaren de o seviyelere asla ulaşamadı. 1914'den önce tahıl ihraç eden bir ülke olan Rusya, geçen on yılda gıda ithal etmek zorunda kalmıştır (Halbuki hem Hindistan ve hem de Çin şimdi ihraç ediyorlar). Rusya köylüsü giderek demoralize olmuş, kayıtsızlaşmış ve sürekli alkolik, devletin gücünden kuşkulandığı için her çeşit sorumluluktan kaçınan bir işgücü oldu. Ayrıca bu operasyonun insan yaşamında ve hayvan telefindeki maddi

kayıp olarak bedeli hesaplanamayacak kadar büyüktür.

O halde bütün bu girişimin ardındaki gerekçe neydi? İlkin Parti gerçekten büyük çaplı, makineleşmiş ve kollektif bir tarımın, "kapitalist" küçük aile tarımcılığından daha verimli olacağını ummaktaydı. Bu gerçekleşmediğinde, Parti, köylü üzerindeki devlet kontrolünün yarattığı politik avantajı benimsedi: kollektivizasyon ile Sovyet sivil toplumunun son kalesi de yıkıldı. Aynı sırada rejim, pazarın belirsizliklerinden uzak ve dolayısıyla hiçbir karşılık ödemek zorunda olmadığı bir gıda arzı ile ekonomik olarak garanti edilmişti. Bunun sağladığı güvenle, ikinci ve daha önemli bir cephede ilerleyebildiler —ağır sanayiinin Promethean gelişmesi. Dolayısıyla, kollektivizasyonun rejim açısından sağladığı yegane avantaj, bütün her şeyde olduğu gibi ekonomik değil politikti.

Sanayi cephesinde operasyonlar, "Bolşeviklerin yerle bir edemeyeceği hiçbir kale yoktur" şeklindeki bir inancın belirlediği iradeyle yürütüldü. Ve burada elde edilen sonuçlar gerçekten hayret vericiydi; en azından bir noktaya kadar. Magnitogorsk çelik fabrikası (Çelik Adam'ın kendisi için kurulmuş), Dinyesper barajı ve elektrifikasyon projesi, Türkmenistan demiryolu ve Moskova metrosu gibi debdebeli projelerle Sovyetler Birliği, prototipler, blueprintler ve işlerin yürütülmesini gerçekleştirecek olan ithal uzmanlar dışında uluslararası kapitalizme başka hiçbir bakımdan bağlı olmayan ve aynı zamanda kendi kendine yeterli modern endüstri ekonomisinin temelini attı. 1930'lar için büyüme oranları son derece iyiydi ancak hiçbir yerde uzun süredir planlanmış olan düzeye yaklaşacak kadar değildi. Aynı sırada Sovyet hükümeti büyümeye ilişkin olarak % 20 gibi rakamlar verirken, Batılı uzmanlar genel olarak % 12 ile 14 arasında değişen rakamları kabul etmekteydiler ve bu rakamlar öteden beri sayısız kitap ve gazete sütünlarında tekrar tekrar verilmektedir. Ancak Batılı uzmanların sonraki hesaplamaları, yakın zamanda glasnostun yarattığı açıklık politikalarının da doğruladığı gibi % 4 ile % 6 arasında daha mütevazi rakamları vermektedir. Savaş ertesinin ilk on yılı için % 15'ten % 5'e varan bir düşüşte ifadesini bulan kanıtlanabilir bir büyüme hızı bugün genel kabul görmektedir. 1890'larda Witte son derecede ılımlı piyasa yöntemleriyle % 8 gibi bir oranla, eğer Japonya'nın savaş ertesinde % 16'dan % 18'e varan rakamlarını belirtmezsek de en azından Meiji Japonyası'nın % 6 olan oranına göre çok daha iyisini başarmıştı- ya da Deng Xiao Ping Çini'nin % 10'dan 12'ye varan rakamlarına göre.[21]

Dahası, Stalinist büyüme aşırı ölçüde tek yanlıydı: Büyüyen her şey sermaye malları üretecek, daha çok sermaye malları üretecek, daha çok ağır sanayi üretebilecek özellikle 1937'den sonra da askeri teçhizat üretebilecek ağır sanayiden ibaretti. Temel sektör olan tarım şu ana kadar görmüş olduğumuz gibi tahrip edilmiş ve kurutulmuştur; ve üçüncü sektör olan hizmet sektörü tüketim maddeleri üreten ikinci sektörün ya da endüstriyel sektö-

rün bir yan kuruluşu olduğundan çok az gelişebilmiştir. Bu bakımdan Sovyet modernizasyonu esas olarak ne iç piyasa ne de ihracata yönelik mal üretmeyen ancak kendisi ve çevre devletler için üretim yapan, sadece tüketim maddeleri bakımından yeterli ve nüfusun yaşamını idame ettirmesine güçbela yeterli hizmetleriyle bir ikinci sektör anormal büyümesi olarak kalmıştır.

Sovyetler Birliği'nin Birleşik Devletler'in hemen ardından, dünyanın "ikinci en büyük ekonomisi" haline geldiği ve hatta modern ağır metal endüstrisi ürünlerinde —çelik— onu geçtiği Kruşçev döneminde bile bu ikincilik statüsü gerçekte sadece nicelik bakımındandı ama nitelik bakımdan değildi. Hemen bütün Sovyet ürünleri taklit, demode, acemice yapılmış kaba ya da büsbütün kusurlu ürünlerdi. Askeri malzeme dışında Sovyetler'in ürettiği hemen hiçbir şey uluslararası piyasada rekabet edebilecek düzeyde değildi; bunlar sadece iç piyasada alıcı bulabiliyordu çünkü çok daha yeterli dış rekabeti safdışı bırakan bir tekele sahipti. Bu nedenle en başarılı olduğu yıllarında dahi, Stalin ve Kruşçev'in ilk yılları da dahil, Sovyetler Birliği asla bir sanayi gücü olamadı ve hâlâ "modern" toplum olmaktan çok uzaktır. Sovyetler'in böyle bir güç olduğuna dair inanç, yakın zamana kadar sadece belli başlı gazetelerimizin yazarlarınca değil, tersine John Kenneth, hatta Wassily Leontiev gibi önemli ekonomistlerin de paylaştığı yüzyılımızın büyük hayallerinden birisidir.[22] Gerçekte Sovyetler özü itibarıyla, askeri sanayi kompleks ve Parti-devleti anlamında bir süper güçten daha fazla bir şey değildir.

—VI—

Yine zirvede olduğu başka bir alanda Sovyetizm, çağdaşlığın çarpık bir biçimini sunmaktadır: terörünün gücüne kattığı vazgeçilmez destek. 1917'den önce küçük bir yeraltı örgütü olan parti kaçınılmaz olarak suikastçı bir zihniyet geliştirmiştir ve 170 milyon gibi çokca düşmanının olduğu bir ülkede 115.000 gibi bir sayının meydana getirdiği bir azınlık örgütü olarak iktidarı ele geçirdikten sonra buna sıkıyönetim mentalitesini de ekledi. İç Savaş'ta ancak 600.000, Büyük Çatlak'ta ise 1 milyonu zarzor geçebilen bu her dönem kuşatma altındaki küçücük ordudur işte, 1930'ların "yukarıdan aşağı" titanik "devrim"ini başarmış olan. Ve bu görevin getirdiği son derece büyük rizikolar, Parti'nin iktidarına yönelik tehlike olasılığını artırdı. Gerçekte 1932'yle birlikte, kollektivizasyonun çok kötü yürüdüğü bir aşamasında ve yeni endüstriyel planın uygulanmaya başlanmasından önce, bütün girişim sanki çökebilir gibi görünüyordu. Bu nedenle yegane teminat İç Savaş'ın terörüne geri dönüşteydi, böylece Siyasi Polis bütün çabalarını "gizli menşevikler" ve "uzman burjuva kundakçılar" ile mücadeleye yöneltti.

Ancak, Sovyetizmin bir başka zorunluluğundan dolayı bütün her şey burada bitmiyor. Başka hiç kimseye değil sadece kendine karşı sorumlu olan yegane egemen bürokrasiye dayanarak appa-

rat'ın kemikleşmesi fenomenini sürekli olarak gizlemek, her şeyin millileştirilmiş olduğu (kamulaştırılmış olduğu-çev) sistemin mantığında yatar. Sorun ilkin İç Savaş kazanıldığında ortaya çıktı ve son günlerini yaşamakta olan Lenin, İç Savaşı çar yanlısı bir kalkışma şeklinde yanlış teşhis ederek yetersizliğe, gerçekte tamamen kendi bozgunlarına paralel gözlemci bürokrasiler yaratarak çözüm aramaya koyuldu: Sovyet ya da devlet idaresi için İşçi ve Köylü Teftiş Kurulu, Parti için de Merkez Kontrol Komisyonu (Merkez Denetim Organı). Daha sonra Stalin, sosyalizmin inşaasının meydana getirdiği olağanüstü toplumsal gerilimlere cevap olarak, bu kontrol mekanizmasını girişiminin geri kalan kısmıyla uygun düşecek bir düzeyde geliştirdi. 1930'lar başından başlayarak, yetersiz ya da Genel Çizgi'ye karşı kayıtsız olanları dışlamak için Parti üye listelerini kullanarak periyodik olarak idari temizleme işine koyuldu.

Bununla beraber, nihayet 1932-33 büyük krizi geçtikten sonra, inşa ettiği sosyalizmin insan gücünü oluşturmak için Parti-devleti çalışanlarını kapsayan geniş çaplı bir yenilenme üzerinde karar kıldı. Ve bu da 1936-38'deki Büyük Terör ile sonuçlandı.

Terimin alışagelmiş anlamında bunun bir rasyonel politik girişim olduğunu söylemek çok büyük bir yanılgı olacaktır. Yine de rasyonelitesini sistemin doğasından ve günün koşullarından alıyordu. Ve bu rasyonelite *im potentia* (potansiyel) ütopyanın *in actuu* (fiili) realizasyonuna geçişte yatar. 1930'ların ortasına değin, sosyalizm sadece "şaşalı gelecek"te varoldu ve bu nedenle onun sonsuz güzelliğine inanmak kolaydı. Ancak Parti'nin 1934'teki "Zafer Kongresi"nden sonra sosyalizmin inşaasının bittiği ilan edildi ve böylece, kendi içinde kısır döngüsü olan ve ayrıca korkunç bir bedel karşılığında başarılmış devlet kontrolündeki yetersiz bir endüstriyel büyüme sisteminden başka bir şey olmadığı ortaya çıktı. Kısaca, bütüncül sosyalizmin etkili programı başarılmıştı ancak beklenen ahlaki sonuçlar peşisıra gelmedi; tam da aksine emsalsiz boyutlarda bir moral çöküntü bunu izledi ve bu gerçek, bir yolu bulunup inkar edildi ve sürekli yalanlandı. Pasternak'ın *Doktor Jivago*'da anlattığı gibi, "Kollektivizasyon yanlış ve başarısız bir önlemdi ve hatayı kabul etmek mümkün değildi. Başarısızlığı gizleyebilmek için halkın terörizmin düşünce ve davranış kalıplarının her çeşidiyle sindirilmesi ve gerçekte olmayanı görmeye, gözleriyle gördüklerinin tam aksini teyit etmeye zorlanması gerekirdi."[23] Böylece büyük kan dökücü kollektivizasyon, "doğal olarak" kan dökücü Büyük Tasfiye ile sonuçlandı.

Ancak bu bağlantının daha başka politik nedenleri de vardı. Stalin ve parti liderliği Birinci Beş Yıllık Plan'ın ters sonuç ve bedellerinden açıkça sorumluydu; dolayısıyla yeni sistem hakkında kuşkular ve onlarla birlikte yaratıcısına karşı muhalefet sadece bir an meselesiydi. Bu nedenle Stalin, kendisine ve şekillendirdiği sosyalizme tehdit oluşturabilecek bütün güçlere karşı apansız bir saldırı başlattı. "Dönemin Lenini" olarak şahsı ve yaptığı iş,

hem kendi kafasında ve hem de rejimin amansız propagandasında yegane bir nitelik kazandı.

Bunun için 1936'da kendisinin önderlik ettiği sistemin insanlarına karşı dev bir darbe başlattı (bir dereceye kadar Mao'nun daha sonra kendi Partisine karşı başlatacağı "kültür devrimi"nin benzeri). Stalin, eski Cheka soyundan gelen siyasi polisi, yeni ve daha güçlü bir örgüt olan İç İşleri Halk Komiserliği'ne dönüştürdü (NKVD) ve başına kuklası olan Yezkhev'i getirip tamamıyla kendi kişisel kontrolü altına aldı. Yenilediği bu mekanizma sayesinde, gerçekte sadece Zinoviev ve Bukharin gibi en üst düzeydekilere karşı değil, Parti ve devlet yönetiminin her kademesinde yeralan basit kuşkucular, kararsızlar ve eleştirmenler de aralarında olmak üzere muhtemel bütün muhaliflerine karşı tam bir temizlik hareketi gerçekleştirdi. Böylece 1939'a gelindiğinde, % 80'i yeni ve hepsi de 1929'dan beri inşa etmekte olduğu sistemin ürünleri olarak her şeyini şahıs olarak Stalin'e ve sisteme borçlu olan bir askeri uzmanlar, endüstriyel menajerler ve bir parti üyeleri topluluğunu keyfince tayin etmişti —ve gerçekte "Brejnev jenerasyonu"nu oluşturacak olanlar bunlardı.[24]

Hiç kuşku yok ki, bu yönelim topyekün bir savaşın arifesi olarak ortaya çıkan döneme ilişkin uzak görüşlülük değildi; ve *bir* krizde Parti'ye karşı güvensizlik hiçbir yerde Stalin'in tahmin ettiği kadar büyük değildi. Yine de bu yönelim, Büyük Çatlak (Fırtına)'ın meyvelerini kesinleştirmek anlamında olağanüstü bir çabaydı. Ve Leninizm'in çokca şiddete tapan bir varyasyonu olmakla beraber bu yönelim, temel ilkesi bakımından Leninist'ti; çünkü aykırı grupları temizlemek ve sadık yeni kadrolar oluşturmak üzere Parti'yi bölümlemek, Menşeviklerle ebediyen ayrıştığı yıl olan 1903'ten beri, Kurucu'nun değişmeyen taktiğiydi. Yanı sıra, Stalin'in operasyonu bürokratik kemikleşme sorununu uzun vadeli olarak çözdü. Yezkhev'in coşkun terör yıllarının ardından, 1937-1938 arasında "halk düşmanlarının" sindirilmesi peridodik temizleme ve yaygın terör korkusunu içeren bir sisteme dönüştürülerek rutin hale getirildi ve herkesi sürekli olarak susta durdurmak için Gulag'la da desteklendi, —savaş boyunca vargücüyle sürüp 1953'te liderin ölümüne değin devam eden bir sistem. Böylece yaklaşık olarak diğer bir 10 milyon kurban, 20 milyon gibi büyük bir toplamı oluşturmak üzere Stalin'in skoruna eklendi; Amerikan tarihçi Robert Conquest'in bugün genel kabul gören, gerçekte Roy Medvedev gibi Stalinizm'in Sovyet bilginleri tarafından daha da ileri götürülen ılımlı tahmini[25].

Bu olağanüstü dönüşümlerin son ve önemli bir sonucu da şu ki, bu dönüşümlerin esin kaynağı **Mit**, ilk kez Soljenitsin tarafından kamuoyu dikkatinin çekildiği, ancak uzun zamandır Doğu Avrupa'da bilinen bir kavramı kullanacak olursak **Yalan**'a dönüştürüldü; çünkü Sovyet sosyalizminin gerçekten realize edildiği iddiası **Mit**'in kendi ölçütlerine göre bile bir hileydi. Bu **Yalan**, bir gerçek olarak lanse edilebildi ve hile bir süre gerçekte uzun bir süre terör ve kesintisiz bir doktriner eğitimin bir arada kullanıl-

masıyla gizlendi. Kruşçev'in 1956'daki "gizli konuşması"na kadar, hem Sovyetler ve hem de dış dünyadan milyonlarca insan **Mit**'in gerçekte realize edilmiş olduğuna ve Stalin'in de onun Baş Aktörü (Coryphacus) olduğuna inandı. Ancak eninde sonunda gerçek açığa çıkacak ve hile teşhir edilecek ve ondan sonra rejim korkunç bir çıkmazla yüzyüze getirilecekti: yani, Sovyetizm, aynı zamanda Sovyet başarısının odak süsü olan suçlu bir geçmişe sahip. Ancak bu an geldiğinde, acaba rejim hem gerçeği kabullenip hem de aynı anda başarının sonuçlarını sahiplenebilecek miydi? Şimdi bu an gelmiştir ve bugün perestroykanın çözülmemiş en büyük çelişkilerinden birisini oluşturmaktadır. Glasnost'un etkisiyle **Yalan**'ın çöküşü, sistemin kendisi tarafından mahvedici bir tasdiktir; özellikle Gorbaçov'un yeniden yapılanmayla tam da sistemi korumaya çalıştığı gençlik arasında.

Hepsi bu değil: On yıllar boyunca **Yalan**'la yaşama, ulusal kültür, yönetilen ve yönetenler de dahil nüfus üzerinde büyük bir moral çöküntü yaratmaktadır. Bir zamanlar Tocqueville'nin de sorunu koyduğu gibi, "insanlar iktidarın yürütülmesi ile istismar edilmiyor ya da boyun eğme alışkanlığı ile alçaltılmıyor; ancak gayrimeşru olduğuna inandıkları bir iktidarın yürütülmesi ile ve gaspedilmiş bir zalim olduğunu düşündükleri bir idareye boyun eğme ile (alçalıyorlar-çev.)"[26]. Ve "insan faktörünün, Gorbaçov'un reform çabasının odağına aldığı bir faktörün bu dejenerasyonu eğer perestroykada başarı ümit ediyorsa, hem kendisinde hem de halkında üstesinden gelinmesi gerekir.

—VII—

Stalin tarafından 1939'da tamamlanmış olan sistemin, **Yalan**'a dayalı olarak o kadar uzun süre debdebeli yaşamanın faturası gelmedikçe, başarılı dört uzun onyılı olacaktı. Elbette 1939'un Sovyet yapısı halihazırda daha çok kötü inşa edilmiş ve sarsıntılı bir yapıydı ve Stalin bunu bildiği içindir ki, Hitler ile saldırmazlık paktı imzalayarak onu ümitsizce savaş sınavından uzak tutmaya çabalamaktaydı. Ancak bütün bunlara rağmen, sınav zorunlu olduğunda ve buna rağmen, Sovyetler Birliği'nin ayakta kalmayı başarması yine de sistemin erdemlerine dayanan —en azından ilk aşamada— bir zaferden dolayı değildi. Aksine, ayakta kalma başarılmıştı çünkü, ülke, Hitlerin kendisini bozguna götürecek hataları yapmasını sağlayan yeterince toprak kaybını (ki bilinçli bir planlamanın sonucu değildi) göğüsleyebilecek kadar büyüktü. Ve esas itibarıyla bu noktada Parti devletinin askeri komuta kademesi fabrikaların başka bir yere taşınmasında, ekonomiyi mobilize etmekte ve zaferle sonuçlanan karşı saldırıyı başlatmakta gerçekten başarılı oldu.

Nihayet Sovyet sistemini karşı konulmaz yapan da bu geç kalmış zaferdir, 1929'dan gerçekte 1917'den itibaren süregelen pahalı bir kumarı dünya ölçeğinde sınıfsal bir başarıya dönüştürmüştür. Ayrıca bu başarı rejim tarafından sosyalizmin erdemlili-

ğine atfedilerek, 1930'ların ıstırap ve katliamlarını mazur gösterircesine yüceltilmiştir. Bu nedenle "Büyük Yurt Savunması" Sovyet iktidarına o güne değin sıkıntısını çekmiş olduğu meşruiyet düzenini kazandırdı. Soljenitsin'in de ortaya attığı gibi, 1945 zaferi, Rusya halkı için trajik bir galibiyet oldu çünkü, aksi durumda varlığını sürdürmesi için gerekli olan iç dinamiklerden yoksun olan bir rejime daha uzun yıllar boyunca katlanmak zorunda bıraktı.

Parti artık yukarıdan aşağı bir zorlamayla başıboş bir halkı biçimlendiren küçük bir işgal ordusu değildi aksine yeni emperyal Sovyet ulusunun kaburgasıydı; savaşın bitiminde Parti'nin üye sayısı hemen hemen 7 milyona yükselmiş ve daha sonra da bu yükselişini sürdürerek Brejnev döneminde 19 milyona ulaşmıştı. Bütün bunlara bir de imparatorluğun Doğu Avrupa'daki güvenlik bölgesi ve süper güç statüsünün ihtişamı eklendiğinde, Mareşal Stalin ister istemez dünya-tarihsel bir konuma yükselmişti. O ülkesinde halkının Baba'sı dışarıda ise hem Amerikan emperyalizminin korkulu rüyası olarak Sol'un kahramanı, hem de Henry Kissinger ve Joseph Schumpeter gibi anti-komünist ekonomistleri de içine alan sağ'a göre güçlü iradeye sahip bir realpolitiker olarak dehşetin kaynağıydı. Camus'un sözleriyle, Stalin'in "rasyonel terör"ü egemenliği yarattı ve egemenlik evrensel itibarı zorunlu kıldı[27].

Görünüşte hiç bitmeyecekmiş gibi bir Sovyet başarısını bir diğeri izledi. Stalin 1949'da müstesna bir hızla atom bombasını elde etti. Daha sonra Kruşçev, Sputnik ve uzaydaki ilk insan ile zafer kazandı ve roketleri ile dünyayı dehşete düşürdü. Brejnev canının istediği gibi Üçüncü Dünya'nın her yerine müdahale etti, kıtaları denizaltıları ile kuşattı ve nihayet Birleşik Devletler ile nükleer eşitliği yakaladı. Rusya bir süper güç olarak dünyanın üzerine çullandı. Ve 1968'den sonra, Vietnam felaketi, Watergate, iki petrol şoku ve İran Şahı'nın çökmesinin yarattığı etkiyle Batı bir bozgun yaşarken, öyle görünüyordu ki, "güçler dengesi" Sovyetler'in ağzına sakız ettiği gibi kesinlikle "sosyalizmin lehine" değişiyordu.

Bununla beraber, Sovyet başarısına dair Batı'da savunulan olumlu yaklaşım, aslında alelade bir gerçeğin son derecede abartısından ibaretti. Şöyle ki Sovyet gerçeğine dürüstçe bakmaktan çekinir olması sürekli olarak başarıldı çünkü üstünlük iddiası ve sadece tek bir alandaki hâkimiyet ile dünyanın gözleri boyanmıştı. Bu da büyük çaplı projelerde ancak büyük miktarda emek gücü ve sermaye kullanımıyla etkin olarak işleyen (sözkonusu sovyette maliyetler dikkate alınmaksızın) ekonomi alanındaki "dev" büyümeydi. Ancak bu teknik, yalnızca ağır sanayi atılımı yapmak ve kaynakların savaşın kazanılması yönünde yoğunlaştırılması gibi daha basit modern işler için elverişlidir. Ancak geniş çaplı büyümeyi hedefleyen aygıt bir kez kurumlaştı mı, ekonomik gelişmenin bir sonraki durağı, yenilikçi, incelik ve maharet gerektiren daha komplike bir işin gerektirdiği yoğun büyüme

için engel haline gelir.

Başka bir yoldan ifade edersek, Sovyetler 1930'larda Pittsburgh-Detroit ya da Rhur-Lorraine ekonomisinin kaba ancak işe yarar bir taklidini inşa etmişti; daha sonra, onun zaten demode olduğu ya da en azından Batı'da artık ekonomik faaliyetlerin keskin ağzı olmadığı savaş ertesinde yeniden inşa ettiler; nihayet Stalin'in ölümünden sonra, gelişmiş ülkelerin gerçekten Garys, Birmingham ve Essen'leri safha safha aştıkları bir sırada, onlar aynı modeli yedi ya da sekiz kat katmerleştirdiler. Aynı sırada Batı ve Doğu Asya onları ilkin elektronik ve daha sonra da kompüterdeki devrimle geride bıraktı. Ve böylece, 1970'lerin sonuna gelindiğinde, Rusya uluslararası şöhretinin doruğuna tırmanmış olmasına karşın, yerel olarak dev Sovyet sosyalist bir "paslı kemer" haline geliyordu.

Yine aynı sırada ülke kolay ekonomik büyümesinin bir başka sınırı ile yüz yüze geldi: Ucuz ulusal kaynakların tüketimi ve işgücü arzındaki düşüş. 1930'lardan itibaren süregelen dev büyüme ancak verimli, geniş Avrasya topraklarının tükenmek bilmeyen hammadde kaynaklarını sunması ya da sunacakmış gibi görünmesi sayesinde mümkün olmuştu; bu kaynaklar maliyetine bakılmaksızın pahalı mühendislik projeleri, ısraf ve kötü yönetim ile sebepsiz yere tüketildi. 1980 ile birlikte bu rezervler artık eskisi gibi bereketli değildi ve yerlerinde kuruyan Aral Denizi ve Ölü Baykal Gölü benzeri ekolojik felaketler başgöstermeye başlamıştı. Aynı sırada demografik trend de bozulmaktaydı. Rusya'yı Avrupa'daki en kalabalık nüfusa sahip ülke yapmış olan 19. yy'ın sonu ve 20. yy başlarındaki büyük nüfus patlaması, Sovyet deneyine, Gulag'ın olduğu kadar Stalin'in dev gelişmesinin de hesapsız kitapsız tükettiği bir demografik hazine sunmuştu. Sovyet kentleşmesine yönelik kötü konut edindirme bu hazineyi özellikle de Slav bölgelerinde daha fazla küçültmüştü ve Brejnev öldüğünde bu gücün kaynağı tamamen tükenmişti.

Benzer bir kördüğüm Sovyet ekonomik **mastodon**'unu (yalnız fosili kalan mamuta benzer fil-çev.) planını yönlendirme metodunda ortaya çıktı. Batılı analizcilerin komuta ekonomisi diye nitelemekte oldukları bütün üretim kararlarının emredici bir idare ile alınması ve yarı-askeri bir tarzla yerine getirilmesi zorunluluğu, her şeyin kamulaştırıldığı ve piyasa ve reel fiyatların "kapitalist" diye dışlandığı bir sistemin mantığında yatar. Diğer bir ifadeyle, ekonomik kararlar, ekonomik değil politik gerekçelerle parti-devletinin politik öncelikleri ile uygunluğu hedeflenerek alınıyor ama toplumsal talebi cevaplamak amacıyla (askeriyeden gelen talep hariç) ya da üretim yeterliliği gerekçesine dayanarak değil. Kaçınılmaz sonuç plan'ın, yakın zamanda reformist ekonomist Gavril Popov'un adını **kommandno-administrativnaia systema** "emir komuta sistemi" olarak koyduğu sisteme dayanarak işlemesidir; her şeyin, yukarıdan aşağı zorba bir emir ve aşağıdan yukarı körü körüne itaat ile yürütüldüğü, yalnızca endüstride değil bütün toplumsal ilişkilerde geçerli olan bir

sistem[28].

Bu metod, tıpkı dev büyüme stratejisi gibi, Sovyet endüstrileşmesinin erken döneminde ve savaşta, yeterli olarak değilse de etkili olarak işledi. Stalin ve Kruşçev'in nükleer silahlar ve balistik füzeler hedefine bütün güçleriyle programlandığı ve daha sonra Brejnev'in global süper dengesine doğru ilerlediği savaş ertesinde de bu metod etkili olarak işledi. Ancak bu, sadece bu iş için yeterli, 1930'ların büyük bir kısmında Stalin'in endüstri baş danışmanı olan İç Savaş Komiseri Sergey Orjonikidze gibi ekonomi ve teknoloji bilginleri tarafından geliştirilmiş olan metoddu, Sözgelimi —Andrei Sakharov'un temsil ettiği— yüksek teknoloji dünyasına başarıyla adapte edilemezdi. Bu (teknoloji) dünyasında o yalnızca bir ket, yaratıcı girişim ve girişimci yenilik üzerinde kurumlaşmış bir kapaktan ibarettir.

Böylece, sosyalizmin inşaası amacıyla işlemiş olan Bolşevizm'in Romeros devri her cephede "hücum ve zafer" metodları, sistemin daha çok gelişmesi ve modernizasyonu önünde engel haline geldi. Dev büyüme teknikleri, Gosplan, "Gossnab"da ve sayıları 1930'larda bir elin parmaklarını geçmeyen ancak Brejnev öldüğünde 70 gibi bir rakama ulaşan ekonomi uzmanlarının elinde kurumlaşmış ve kemikleşmiş bir hale geldi. Aynı sırada, kolkhoz sistemine de yüzbinlerce üretken olmayan bürokrat üşüşmüştü. Ve bütün bunlar, Gorbaçov'a göre 18 milyon gibi görevliyi içine alan bir oturmuş çıkar çevreleri şebekesini oluşturdu. Nomenklatura toplumunun emir-komuta yöntemleri, Stalin'in "hücum" taktikleri ile yaratılmış olsa da, kendi hedeflerine karşıt bir duruma gelmişti ve Gorbaçov'un Brejnev dönemine atfettiği terimini kullanırsak "durgunluğun" kaynağına dönüşmüştü. Sonuç şu ki, 1979'la birlikte —büyük Afganistan gafı ile aynı yıl— bir zamanların Promethean Sovyetler Birliği'nde büyüme oranı sıfır düzeyine düşmüştü ve geçen on yıl boyunca sıfır düzeyinde inatla devam etti[29].

Bu sonuç üstesinden gelinmesi epeyce zor olanı olacak çünkü olgunlaşmış Sovyet sisteminde ekonomi esasında bir politika, Parti-devletinin bir hedefler tasarısı ve aynı zamanda rejimin nüfus üzerindeki temel egemenlik araçlarından birisidir. Ekonominin politik yapıyla, —ve hem de kültürle— üzerinde kemer meydana getiren bir birlik halinde eklemlenişi, totaliterizmin kurumsal özünü teşkil eder.

—VIII—

Stalin'in bütün ardılları, bu üniter ve gitgide kemikleşmekte olan sosyalizm ile uğraşmak zorundaydılar. Ve bunu, 1929'dan itibaren asla tamamıyla ölmemiş ve ardından gelen sertliğiyle sistemi tehdit eden problemleri harekete geçirmiş olan katı komünizmi her bir seferinde canlandıracak olan yumuşak komünizme yönelik ümitlerle reform ve geri çekilme alternatifini modelleştirerek yapmaktadırlar.

İlkin, Kruşçev, Stalin'in son terör şefi Beria'yı tasfiye etti ve kısmen Parti aracılığıyla partili monitörlere karşı meşru müdafaa tedbiri almak, kısmen de sistemi insancıllaştırmak ve daha etkin hale getirmek amacıyla siyasi polisin ve Gulag'ın gücünü azalttı. Kruşçev belki de Sovyet liderleri arasında ideolojik anlamda son Leninistti; eğer hakkıyla idare edilebilirse sistemin, sadece iktidar gücünü değil kitleler için ütopyanın realizasyonun da üretebileceğine inanmaktaydı.

Beria'yı ezmesinden çok daha cüretkâr olanı, 1956'daki 20. Parti Kongresi'nde yaptığı gizli konuşmasında Parti'ye karşı işlediği suçlarından dolayı Stalin'e saldırmasıydı. Ancak kısa süre sonra Kruşçev de-Stalinizasyonun kontrol edemediği bir mantığının olduğunu keşfetti. De-Stalinizasyon, yegâne olduğuna inanılan sistemin meşruiyetini sarstı ve tüm imparatorlukta bastırılmış acıları açığa çıkardı; bu süreç ardından apparat içinden muhafazakâr bir reaksiyonu harekete geçirmiş ve böylece Kruşçev, en dikkate değer olanı da, sadece Stalin'in kişiliğini değil, kamp sistemini aynı şekilde teşhir eden Soljenitsin'in *İvan Denisoviç'in Yaşamından Bir Gün*'ünü yayınlayarak, yaratıcı aydınları tutuculara karşı serbest bırakarak savunma yapmak zorunda kalmıştı.

Bu "çözülme" ile başgöstermiş olan ideolojik kriz, Kruşçev'in aynı anda rejimin kurumsal temeline dokunmasıyla şiddetlendi. Ekonomiyi harekete alıştırmak için, **Sovnarkhozes**, Bölgesel Ekonomi Konseyleri'ni kurarak onu desantralize etti. Yine de esas endişelendirici olanı Parti'yi, birisi sanayiden diğeri de tarımdan sorumlu iki kısma bölmesiydi; apparat'ın politik ve ideolojik fonksiyonlarında kaba bir rol değişikliği. Ayrıca bu kurumsal değişikliğe Yevtushenko'nun deyimiyle "cep Stalinler"den gelecek direnişi kırmak için, bütün önemli Parti kademelerindeki görevleri sabit sürelerle sınırlamaya çalıştı. Onun alaşağı edilmesine yolaçan, Küba'daki dış politika felaketinden çok bu haddini bilmeyişidir.

Ekim 1964'te Kruşçev "iradi bir müdahale"yle o sırada KGB olarak bilinen siyasi polise karşı güvenliğini garanti ettiği meslektaşlarınca devrildi ve onların güvenlikte oluşu gerçekte onun giderek zayıflamasının esas nedeniydi. Stalin'in terörüne son vermekle apparata karşı ve kendi öz güvenliğinin yegâne manivela kudretini terketmiş oldu. Aynı nedenle **apparatchiki**'ye sadece kişisel güvenliklerini değil aynı şekilde pozisyonlarında yaşamsal ayrıcalıklar da kazandırdı. Bu statüyü korumak isteyişledir ki Politbüro, onunla birlikte onun "kuş beyinli" yeniliklerinin de gitmesi gerektiğine karar verdi[30].

Kruşçev'in başarısız reformunun sonucu o halde, sistemin dayanak noktası Lider'den ziyade nomenklaturanın zaferiydi; ve ancak 1970'ler sonunda dünya bu yeni terim ve belirttiği imtiyazlı kasttan haberdar olacaktı[31]. Brejnev ve yandaşları, Kruşçev'in akıbetinden, bu grubun imtiyazlarına ebediyen dokunulmaması gerektiği dersini çıkardılar. Bu politika, Gorbaçov'dan önceki son

on yıl içinde Sovyet manzarasına hükmeden ve uzun yaşamlarıyla Sovyet yaşamının diğer bütün alanlarında damar sertliğini şiddetlendiren, Brejnev, Suslov, Andropov ve Çernonko'nun başını çektiği olağanüstü **gerontokrasy**'nin esasını teşkil etmekteydi.

Onların yönetiminde, Sovyetler Birliği, Kruşçev sonrası dönemin şimdi resmen adlandırıldığı üzere, 18 yıllık "durgunluğu" tecrübe etti. En başta de-Stalinizasyona, sistemin istikrarı açısından son derecede tehlikeli bulunduğundan son verildi. Son lidere resmen itibarı iade edilmedi ancak "kişilik kültü"ne saldırılar da son buldu. Ekonomiye gelince, Kruşçev dönemindeki Lieberman'ın teşvik edici deneyimlerinden esinlenilmiş olan ılımlı desantralizasyon reformlarını Başbakan Kosigin'in uygulamasına fırsat kalmadan, ruşeym halindeyken endüstri uzmanları arasındaki eşgüdümsüzlük tepeledi. Aynı sırada, asgari ama geniş kapsamlı bir sağlık güvencesi ağı ile donanmış ve sosyalist egalitaryan düzenleme prensipleriyle ya da **uravnilovka** ile rahatı sağlanmış olan işçi sınıfı da minimum ödüle karşılık minimum çaba mentalitesini geliştirdi. Toplumsal düzeyin en tepesinde resmi olarak lanetlenmiş olan girişimci özellikler, "öncelikli" ekonominin işlevini yerine getirebilmesi için vazgeçilmez oldu ve polis, endüstriyel yönetim ve Parti unsurlarının "Mafyalaşması"nı yaratmış olan bir fenomene dönüştü yani "ikinci" ya da "karaborsa ekonomisi" şeklinde kendini ifade etti; özellikle de bu Mafyaların etnik taban kazanmış olduğu Güney uç cumhuriyetlerinde[32]. Nihayet Andropov'un yeniden canlılık kazandırmış olduğu KGB'si, aralarından sadece Nobel ödülü kazanmış olanların adını verecek olursak, Soljenitsin, Sakharov ve Brodsky gibi Rusya'nın en iyi yeteneklerini sürgüne yolladı ya da baskı altına aldı; Rusya kültürü ya yeraltına çekilip **samizdat** adı altında yayın yaptı (gizli bağımsız yayın) ya da yurtdışında **tamizdat** (Batıda yayımlanır) adı altında faaliyet gösterdi. Sonuç olarak, 1970'lerin ortası civarında **Mit** halk arasında hemen hemen tamamıyla söndü ve ondan geriye sadece, bugüne değin kimsenin hakkında açıkca konuşmaya cesaret edememiş olduğu **Yalan**'ın bastırılmış bilinci kaldı.

Bunun içindir ki 1980'li yılların birbiri ardına geride bırakılmaya başlanmasıyla birlikte, bir **gerontokrat**'ın ardından diğeri Kremlin duvarına defnedildikçe, ulusun üzerine bir kasvet ve keder çöktü. Ve böylece, Sovyet gücü, uluslararası bakımdan zirvesindeyken, içeride bir Avrasya boyutlu Stalin Mozelesi haline gelmişti.

—IX—

Böylesi bir tarihi arka plana ve onun temelini teşkil eden yapının mantığından ileri gelen son derecede büyük engebelere karşın reform görevi üstlenmek ancak Herkülane bir şey olabilir. Ancak, acaba sistemin engelleri böylesine sersemletici bir görevin gerektirdiği bir halk ve görüşün ortaya çıkışına izin verir mi? Gor-

başov döneminin bütün dramı ve ikilemi bu soruda yatıyor.

Sovyetizm'de bir şeylerin ciddi olarak kusurlu olduğuna dair bilinç, ilk kez 1983'de Andropov döneminde su yüzüne çıktı. KGB'nin başkanlığını yapmış olduğundan meselenin iç yüzünü meslektaşlarından çok daha iyi bilmekteydi; ağırlıkta Bilimler Akademisi'nden ekonomist ve sosyologların olduğu uzman aydınlara, mümkün çareler üzerinde danışmak üzere bir çağrı yaparak şaşırtıcı bir adım attı; onun himayesinde olan Gorbaçov'un da içinde yeraldığı bir girişim. Bu çaba, Sovyet merkezi planlama sisteminin demodeleştiğini, üretimin üzerinde bir pranga haline geldiğini ve uyumlu bir birlik olmanın çok uzağındaki Sovyet toplumunun yöneten ve yönetilenler arasındaki çıkar çatışması sonucu çatırdadığını savunan sosyolog Tatania Zaslavskaya tarafından çıkarılan *Novosibirsk Report*'un yayını ile sonuçlandı- dimdik ayakta kalabilmek için gerekli olan radikal yeniden yapılanmanın vurgulandığı bir analiz. Talihsiz bir yıl olarak kabul edilen 1984'te Batı basınına derhal sızdırılmış olan bu döküman, öncelikle Sovyet istikrarının olası sonunu beklemek üzere dünyayı alarma geçirdi[33].

Genel Sekreterliği'nin başlangıcında, genç lider daha şiddetli bir kriz ile başbaşa olmasına ama buna mukabil çözümü yönünde daha atak olmasına karşın, Gorbaçov Andropov'un bir uzantısı olarak düşünülebilir. Bu nedenle onun ilk programı ekonomik reformun yukarıdan kontrolünü içeren perestroyka, yeni doğrultularda gelişmelerin etkisiyle dal budak saldı. **Perestrokat** hemen sonra "radikal reform" dolayısıyla "devrimci değişim"i savunmaya başladı; ve ona ilave politikalar eklendi: Dış ilişkilerde "yeni düşünce" ya da işleyiş, içeride "ivme", "glasnost" ve "demokratikleşme". Onun yönelimi burada işte bu tarihsel bağlamda incelenecek.

Gorbaçov'un perestroykayı ilk kez başlattığı 1985 Nisan'ında, perestroyka daha hızlı işleyen bir ulusal ekonomi performansı (**uskorenia**) ortaya koymak gibi görece sınırlı bir hedefi içermekteydi; onun metodu, Andropov'unkinin benzeriydi: Uzman aydınlarla konsültasyonda yukarıdan aşağı idareye ve Plan'ın varolan yapıları dahilinde kalan bir işleyişe ve onun emrindeki (maiyetindeki) bakanlara güvenme. Çünkü perestroyka gerçekten, varolan bir yapının ya da **stroika**'nın —"sosyalizmin inşası" anlamına gelen Rusça terimin köküdür— çehresinin basit olarak yenilenmesi anlamına geliyor. Bu nedenle Zaslavskaya ve *Novosibirsk*'in ekonomisti Abel Aganbegyan ve Bilimler Akademisi'ndeki yetkili danışmanları Moskova'ya çağırdığında, onun temel yaklaşımı, klasik idari teşvik yöntemleri ve bürokratik reorganizasyon ile bocalayan Sovyet üretim mekanizmasını harekete geçirmekti.

İlk örnek tedbiri onun 1986'daki alkolizme karşı kampanyasıydı. Önlem, şimdi "karaborsaya" düşmüş olan çok miktarda votkanın satılmamasının yolaçtığı artan bütçe açığına rağmen geri tep-

ti. İkinci örnek tedbiri, standartların altındaki ürünleri ve dolayısıyla aynı zamanda düşük işletme gelirlerini reddetmeye yetkili kamu müfettişlerinin yapacağı "kalite kontrol"du ki, bu da hem yöneticiler ve hem de işçiler arasında güvensizlik oluşturdu. Ek olarak, Gorbaçov, müfettişler ve kadroları, Stalin'den itibaren görülmemiş bir düzeyde yeniden gruplara ayırdı ve atadı. Bunun sonucu olarak, 1986 sonbaharı ile birlikte apparat içinde, gerek politika gerekse personel alanındaki başka değişikliklere karşı güçlü bir muhalefet ortaya çıktı(34).

Bunun içindir ki Gorbaçov ikinci politikası, glasnostu başlattı. Bu konuda ona on yıllık Kanada elçiliği sırasında modern Batılı usüllerin ehli olmuş —hem onun Rusya'nın geriliğine dair ufkunu genişleten ve hem de onu, yeniliği teşvik için gerekli olan çağdaş televizyon teknikleri ile tanıştırmış olan bir deneyim— baş teorisyen Alexander Yakovlev danışmanlık ediyordu. Bu yeni yönelimi seçerken, Gorbaçov iki temel varsayımla hareket etmekteydi. Bir inanç sorunu olarak, dinamik bir ekonominin modern dünyanın bilgisinden uzak kalmış hatta Sovyetler Birliği'ndeki gerçeklerden bile bihaber bir halkla kurulamayacağını kabul etmekteydi —sözgelimi, Çernobil felaketine yolaçan koşullar. Glasnost bu nedenle halkı harekete geçirmeyi hedefliyordu. Aynı zamanda başıboş bir apparat'ın yenilenmesi doğrultusunda bir baskı oluşturabilmek için politik taktik gereği şimdi artık vargücüyle "yaratıcı aydınlara" yöneliyordu.

Bu değişikliğe işaret etmek ve aydınlara korkmadan konuşabileceklerine dair güvence vermek için, Gorki'de sürgünde olan Sakharov'u geri çağırmak için 1986 Aralık'nda onunla dramatik bir telefon görüşmesi yaptı. Sonraki 18 ay boyunca liberal aydınlar basında ve televizyonda Kruşçev döneminde vukubulan bir önceki çözülmeden itibaren oluşmuş 20 yıllık asabiyetin ürünü şiddetli arzuyla toplumun hastalıklarını eleştirmeye ve Gorbaçov'un Sovyet geçmişine ilişkin ifadesindeki "spot boşluklarını" doldurmaya başladı. Bunu büyük bir tutkuyla yaptılar çünkü geçmişten bugüne eser kalan sorunları eleştirebilmek ancak geçmişin yanlışlıklarını tam ve doğru olarak kabul etmekle mümkün olabilirdi(35).

Glasnost'un bu patlama sürecinde, hem Gorbaçov ve hem de destekçileri, Ligaçev önderliğindeki "muhafazakâr" kanadın muhalefeti ile (daha doğru bir deyişle sosyalistlerle) yüzyüze geldikçe radikalleşti. Ligaçev ve yandaşları, liberal aydınların eleştirisinin, sosyalizmi kurmuş ve Yurtseverlik Savaşı'nı kazanmış olan değerler ve kurumların altını kazıyarak ülkeyi mahva götüreceğini iddia ediyordu. Gorbaçov ve destekçileri bunu, durumun son derece ciddi olduğu ve "perestroyka'nın alternatifi olmadığı" şeklinde cevaplamaktaydılar: Durgunluk politikalarını sürdürmek, ekonominin hızla demode olmasına, süper güç statüsünün kaybedilmesine ve nihayet sistemin ölmesine yolaçacaktır. Yakovlev'in, 1989 başında, Gorbaçov'un cesaret edebileceğinden daha bir açıklıkla belirttiği gibi, "leninist sosyalizmin işleyebileceğini

ispatlamak için belki de iki ya da üç yıldan fazla zamanımız yoktur[36]." Dolayısıyla 1987 ve 1988'de, 1985'in kendine çok güvenen o ilk perestroyka kampanyası giderek ümitsiz bir kumar, zamana karşı ilelebet zorunlu bir yarış halini aldı; ve 1989'la birlikte meseleler, farklı bir biçimde olmakla beraber 1921, 1932 ve 1941 felaket yıllarını anımsatırcasına bir varolma krizi atmosferine büründü.

Glasnostla birlikte gelen açıklık seli, muhafazakârların yakınmakta olduğu sonuçlan, Kruşçev dönemindeki çözülmede olduğundan daha radikal bir biçimde ortaya çıkardı. Çünkü geçmişteki suçlar ve felaketlere dair her yeni açıklama, halkı yeni bir çaba yönünde teşvik etmekten çok sistemin onların gözünden düşmesine yaradı; bunu en çok da Mit'in çoktan beri tam anlamıyla ölmüş olmasından dolayı özellikle gençlik arasında yaptı. Yalan'ın bastırılmış bilinci, Anatoli Rybakov'un ılımlı romanı *Arbat Çocukları*'nın 1986'da, Soljenitsin'in doğrudan anti-sovyetik olan *Gulag Takımadaları*'nın 1989'da yayınlanmasıyla doruğuna yükselen bir sel gibi fışkırdı. Süreç içinde, silinip süpürülen Stalin ve Brejnev'in uzun onyılları değildi, tersine Sovyetizmin kendi dayanakları, Marx'ın ekonomi teorileri ve Lenin'in siyasi faaliyetleri de nasibini aldı. 1988 ile birlikte Marksizm-Leninizm altüst olmuştu; ve 1989'la birlikte, Yuri Afanasiev gibi ünlü entellektüeller tarafından, açıkca ulusun bilincindeki cansız bir ağırlık olarak ilan edilebildi.

Glasnost'un ipini çözdüğü karışıklığın ortasındaki sistem halihazırda diğer bir tehlike tarafından tehdit edilmekteydi: Milliyetler krizi ve imparatorluğun dağılmaya başlaması. Liderlik (sovyet liderliği) perestroykanın başlangıcından itibaren bir ekonomik sorun ile yüzyüze olduğunu bilmekteydi ancak Rusya'ya özgü bönlüğüyle, eşit derecede tehlikeli bir milliyetler sorununun olduğundan tamamen habersizdi. Böylece 1988 Şubatı'ndan Dağlık Karabağ sorunu üzerine Ermenistan'da gerçekleşen kitlesel grevler tam bir sürpriz, bir sovyet liderinin nitelemesiyle bir "moral çernobil" oldu. Ancak özerklik yanlısı hatta ayrılıkçı propoganda kısa süre sonra Baltık Devletlerini ve ondan sonra da Gürcistan ve Azerbaycan'ı ve nihayet 1989'da Ukrayna'yı sardı.

Bu hareketler aynca nüfusun bütün sınıflarını Parti apparatı'na karşı birleştirerek (ya da Baltık ülkelerinde gerçekte Parti'yi alaşağı ederek) her yerde "halk cepheleri" biçimini kazandı; 1917'de merkezi "sovyetler" ya da işçi konseyleri ile Yerel hükümetler arasında gerçekleşmiş olan "ikili iktidarı" anımsatan bir model. Bu ani patlamanın nedeni de bütün Sovyet kurumlarının altını kazıyan aynı **desakralizasyon** (tabuların yıkılması) sürecinde yatıyor. Parti devletinin bir federal "birlik" olduğuna dair aldatmaca, belki de **Yalan**'ın en berbat biçimiydi çünkü bütün uç "cumhuriyetler" 1920'den başlayarak gerçekte Büyük Rusya merkez bölgesi tarafından fethedilmiştir ve buna 1939-44 tarihi gibi yakın bir tarihte ve de Hitler ile yapılan antlaşma sonrasında sadece Batı Ukrayna ve Baltık Devletleri eklenmiştir. Eleş-

tirme özgürlüğü bu uç halkları korkudan arındırdığında, sonuç ulusal nitelikte olduğu kadar aynı zamanda anti-parti nitelikli bir kalkışma oldu; çünkü onlar için perestroyka, gerçekte onların bağımsızlığı kastettiği "egemenliği" onaylamak üzere gelmişti.

Bu tehlikenin glasnostun ortaya çıkardığı diğer gerginliklere eklenmesiyledir ki, eski çizgideki sosyalistler ya da muhafazakârlar, Genel Sekreterin halihazırda tabana değin kesin bir çoğunluktan yoksun olduğu apparatını kontrolünün korunması yönündeki çabalarını kat kat artırdılar. Parti disiplininin sınırlamalarından dolayı bu muhalefet kamuoyunda kendini ancak dolaylı yoldan ifade edebildi fakat perde arkasından liberallerin de dediği gibi gerçekte bir kansız iç savaş sürdürülüyordu. Bunun en açık ifadeleri 1987 Sonbaharı'nda Moskova Parti Başkanı Boris Yeltsin'in teşviki ve "Nina Andreeva Mektubu" olarak da bilinen ulusal-komünist anti-Gorbaçovcu Manifesto'nun 1988 Baharı'nda basının büyük bir kısmında yayınlanmasıydı.

Bu baskılara cevap olarak, Genel Sekreter üçüncü ve üstelik daha devrimci bir politikaya yöneldi: Demokratikleşme. Şayiası ilkin 1987 başında çıkmış olan bu politika, seçimlerde iki ya da daha çok adayın katılabilmesi ve bütün Parti ve devlet ya da Sovyet kademelerindeki görev süresinin belirlenmesi demekti. Bu politika, yenilikçi ekonomik reform girişimi için gerekli çoğunluğu nihayet kazanmak amacıyla 1988 Haziran'ında Özel Parti Konferansı'nın (aslında bir mini-kongreydi) toplanmasının sağlanmasıyla ilkin Parti'de uygulandı. Ancak bu düzenleme tıpkı glasnost gibi kendisine atfedilen hedefin uzağına düştüğü gibi paralel olarak ondan ümit edilen olumlu işlevi de yerine getiremedi. Konferansta, apparat içindeki yararsız insanların tasfiyesini mümkün kılacak reform yanlısı delegelerin yeterli çoğunluğu oluşturmadığı ortaya çıktı ancak o güne değin uyuşuk bir tutum sergilemiş olan Rusya'nın alt tabakalarının politikleşmesi, kısmen televizyonda görüntülenen tutanakların bir zamanların monolotik ve esrarengiz partisinin, kendi çıkarlarını kollayan, yanlışlıklar içinde ve kavgacı bir organ olduğunu teşhir etmesinden dolayı başlamıştı.

Parti'yi canlandırmakta başarısız olan Gorbaçov bunun için ertesi yıl idari organların, sovyetlerin hiyerarşik yapısını güçlendirmek için kullanacağı demokratizasyonun bopunu yükseltti. 1917'nin "bütün iktidar Sovyetlere" sloganını kullanmakla, bütün gücün, Lenin'den beri Parti'de toplandığı ikili idare sisteminin her iki eşit kısmına gerçek anlamda bir politik canlılık kazandırmaya çabalamaktaydı. Kendisini harekete geçiren dürtüler yine karmaşıktı. İlk planda, değişen duruma adapte olabilmekteki "pragmatik" kapasitesi ve her çeşit rizikoyu göze almakta sergilediği iradesiyle övündüğü —asla Leninizme alışagelmiş türden bir tapınma değil— bir Leninizm'i vardı. Ayrıca demokrasi, glasnost gibi halkı perestroyka doğrultusunda harekete geçirebilmek için de gerekliydi. Ancak en önemlisi Gorbaçov, kendisini yasal apparata koşut bir iktidar gücüyle donatmak istiyordu.

Buna, kısmen Kruşçev gibi bir Merkez Komite darbesiyle alaşağı edilmemek —perestroyka aşamasında herkesin aklını kurcalayan bir emsal— ve kısmen de bocalayan ekonomik programlarını tam anlamıyla uygulayabilmek üzere kendisini bağımsız bir mekanizma ile donatabilmek için çaba sarfetmekteydi.[38] Ve bir kısım Sovyet vatandaşının işaret ettiği gibi yaşlı muhafazakârların koşut bir güçle sollama çabası, Stalin'in Öncü Parti'ye karşı NKDV'yi kullanmış olduğu **mutatis mutandis** (Latince: gerekli değişiklikler yapılmış olarak) yöntemini hatırlatmaktaydı.

Demokratikleşmenin ikinci raundu niyet edilmiş olan hedefin, birincisinde olduğundan çok daha fazla uzağına düştü. Bu durum, işlevi, Gorbaçov için güçlü bir başkanlık sistemi yaratmak ve istampa görevi görmekten başka etkinliği olmayan öncü öncülünün aksine belirli düzeyde yasama yetkisi ile donatılmış Yüksek Sovyet ya da Ulusal Meclisi seçmek olan Halk Temsilcileri Meclisi için 1989 Mart'ında yapılan seçimlerde daha da belirgin hale geldi. Keza bu seçimlerin beklenmeyen sonuçlarından birisi, Gorbaçov'un çok arzulamış olmasının aksine sadece apparat için değil yanısıra bir kurum olarak Parti için de, büyük yankı yapan bir bozgunu ortaya çıkardı. Yetmiş yıldan beridir ilk kez, halk, resmi adaylara hayır deme fırsatını yakalamıştı ve en azından büyük şehirlerde büyük ölçüde öyle yaptı da. Sonuç olarak ülke içindeki "güçler dengesi" radikal yönde değişti: O güne değin halk arsındaki korkunun kaynağı olmuş Parti ansızın halktan korkar bir hale geldi ve saflarında maneviyat bozukluğu hızla yayıldı.

Mayıs ve Haziran'da televizyonda iki hafta boyunca canlı olarak yayınlanan meclis toplantılarında bu etki giderek şiddetlendi. Gerçekten Gorbaçov seçimle gelen bir başkan olmuş ve dolayısıyla Parti'den gelecek bir darbeye karşı kendini emniyete almıştı. Aynı şekilde kendisinin isteğini yerine getireceğinden emin olduğu yeni bir Yüksek Sovyet'in —gerçekte gerçek bir meclisten ziyade istişari nitelikte bir meclis— seçilmesini de gerçekleştirdi. Ancak seçimleri Kongre'den geçirirken benimsediği otoriter yöntemler, perestroykanın meydana getirdiği ekonomik ve etnik sorunlardan dolayı zaten düşmüş olan popülaritesinin en alt düzeyine inmesine neden oldu; o da gözden düştü ve yalnızca daha büyük bir apparatchik olarak göründü. Dahası, azınlıkta olmalarına karşın liberal delegeler, ülkenin muzdarip olduğu bütün hastalıkların şiddetli teşhiriyle gelişmelere yön verdiler: yoksulluk, çok düzensiz olan sağlık hizmeti, artan suç oranı, ekolojik felaketler, ekonomik kopukluk (izolasyon), bir temsilcinin cesaretle belirttiği gibi KGB'nin "gizli imparatorluğu" ve Parti'nin çürümesi. Bir başka temsilcinin sözleriyle Kongre'nin net sonucu "iktidarın gizemini yoketmesiydi."

Sonuç olarak, Gorbaçov'un başlangıçtaki demogojik sloganı "bütün iktidar halka", bir parça gerçek içerik kazanmaya başladı. Öncelikle Kongre, Sakharov, Yeltsin, Afanasiev ve ekonomist Popov gibi simaların başını çektiği Gorbaçov'a karşı Bölgelerüstü Grup şeklinde örgütlü bir sol muhalefeti ortaya çıkardı; gerçek-

te sadık bir muhalefet; her şeye rağmen yine de, gerçek perestroyka'nın hâlâ gelecekte olacağında ısrar ediyordu. Hatta çok daha cesaretlice olanı, bu grubun yüce komünizm tabusunun yıkılması ve Parti'nin öncü rolüne son verilmesini talep etmesiydi.[39] Aynı sırada, Kongre tartışmaları Büyük Rusya ve Ukrayna halklarının, hemen hemen sınır milliyetleri ile aynı şiddetle politikleşmesini sağladı. Ve tartışmalarda ortaya çıkan hastalıklara Kongre somut reçeteler üretememiş olduğu içindir ki, Temmuz'la birlikte halk, meseleleri bizzat kendisi sahiplenmeye başladı. Ülke aşağıdan yukarı bağımsız kitle örgütlenmeleri dalgasıyla çalkalanıyordu; halk cepheleri ve embriyon halindeki sendikal birlikler, Rusya ve Ukrayna'nın büyük şehirlerinde görünmeye başladı. Muhalefet'in bu oluşumları nitelediği "sivil toplum", bastırıldığı 1918'den itibaren ilk kez ortaya çıkmaya başladı; ve bazı alanlarda bu hareket "ikili iktidar" biçimine büründü; bazı radikallerin öne sürdüğü gibi Kuzbaş ve Jonbas madencilerinin 1989 Temmuz'undaki grevleri bu fenomenin sadece en açık ve şaşırtıcı tezahürleriydi.

—X—

Bütün bunlar olup biterken perestroykanın hareket noktası "ivme" doğrultusunda bir ümit yaratabilmek için acaba ekonomik alanda başarılan neydi? Bunun kısa yanıtı: Çok çok sınırlı ölçüde bir şeyler. Ya da daha doğru bir şekilde ifade edecek olursak, alınmış olan önlemler durumun daha da bozulmasına neden oldu. Nitekim Gorbaçov'un ekonomik programı öteden beri her ikisi de 1987'de formüle edilmiş olan, iki temel unsurdan oluşmaktaydı.[40] Bunlardan ilki küçük "kooperatif"lerin, gerçekte hizmet sektöründe özel girişimin yaratılmasıdır. Ancak bu kooperatif sektörünün etkisi çok gülünç oldu çünkü hizmetler için belirlenen fiyatlar aylık geliri ortalama 200 ruble olan nüfusun büyük çoğunluğunun satınalma gücünün çok üstündedir. Bu nedenle bu girişimler halkın genelinde ekonomik reforma karşı duyduğu nefretin odak noktası haline geldi; çünkü piyasa uygulamasının her çeşidi "halk" tarafından —madencilerin grev esnasında açıkca ifade ettikleri gibi— sadece "spekülatörler"in ve imtiyazlı olanların yararına bir şey olarak algılanır —rejimin on yıllardır halka telkin ettiği sosyalist egalitaryanizm ile tam bir uygunluk sergileyen reaksiyon. Ayrıca, kooperatifler, monopollerini tehdit ettikleri devlet bürokrasisi tarafından tedirgin edildi ve "karaborsa" ekonomisinden çeşitli mafyalar tarafından ya sık sık olduğu gibi devralındı ya da onlara koruma parası ödemek zorunda kaldılar.

Gorbaçov'un ekonomik programının ikinci temel unsuru, "öz yönetim" ve "kendi kendini finans" hedefine yönelik Devlet İşletmeleri Yasası'dır. Eğer gerçekten uygulansaydı, bu tasarılar, idari direktiflerin önceliğine karşı kârlılığın kullanılmasıyla Gosplan ve merkezi bakanlıkların rolü azaltılabilecekti. Nitekim, reform, kesinkes kurumlarına değilse de NEP'in ve onun khozraschyot

politikasına ya da kamu ekonomisi rejimi altında ciddi ve sorumlu bir yönetime geri dönüş çabasıdır. Diğer bir ifadeyle, yumuşak komünizmin Buharin'den Eugene Varga ve II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Kosigin'e kadar dönem dönem gündeme getirilmiş ancak Parti'nin "öncü rolünü" tehdit ettiklerinden gerçekte asla tamamlanamamış yetersiz önlemlerinin bir varyantıdır. Ve gerçekte bu sefer de Devlet İşletmeleri Yasası uygulamaya konulduğu 1988 Ocak'ı ile birlikte ve sonrasında ölü bir yasa olarak kaldı. Çünkü apparatchiki lejyonlarının sessiz muhalefeti endüstrinin % 90 arasında "devlet komutları"na göre işlemesini devam ettirdi —yani eski plana göre.[41]

Yine diğer alanlarda Gorbaçov'un ekonomik perestroykası başarısız oldu; ancak bu sefer onun bir program ortaya koymak için çaba sarfetmemiş olmasından dolayı. Gorbaçov sürekli olarak, tarımda köylülüğe uzun-dönemli gerçekte 50 yıl süresince toprak kiralanmasından sözetmektedir. Ancak bu teklif, kısmen dev kolkhoz bürokrasisinin direnmesinden kısmen de köylülüğün, yukarıdan getirilen değişik birçok tarım reformuna tanık olmasına bağlı olarak rejimin kiralara saygı göstereceğine güvenememesi ve hükümetin yarım yamalak tekliflerini kabul etmemesinden dolayı hiçbir yere varamadı.

Bu nedenle Gorbaçov komünist ekonomik reform alanında öncülerinden çok daha zor bir durumdadır. O artık 1921'de NEP'in başlangıcında olduğu gibi Lenin'in ya da 1979'da Deng Xiao Ping'in tarımı ve zanaat üretimini canlandırmak için % 80'ini köylülerin teşkil ettiği nüfusu serbest pazar ayrıcalığını getirirken sahip olduğu seçme şansına sahip değil. Orantısızca yaşlanmış ve nüfusun ancak % 35'ini oluşturan Rusya köylüsü, 60 yıldan fazladır süren kollektivizasyon sonucu NEP-tipi herhangi bir teşvike cevap veremeyecek kadar imha edilmiş ve demoralize bir durumdadır. Sonuç olarak Gorbaçov perestroykaya, pazar ekonomisine geçişin tarımdan çok daha zor olduğu sanayide başlamak zorunda kalmıştır. Burada da Stalin'in Rusya'yı kentleştirmekteki başarısının bizzat kendisi gelişme önünde bir tik bloğu yaratmıştır.

Böylesi diğer bloku finans ve para politikası oluşturur. Perakende fiyatlarının düşük tutulması, zarar eden fabrikaların üretiminin devam ettirilmesi, tüm istihdamın muhafaza edilmesi ve asayişi olduğu düzeyde korumak için —bir kısım Batılı uzmanın, rejim ile halk arasındaki toplumsal anlaşma dediği şey— gerekli yoğun devlet sübvansiyonları, enflasyon ve dolayısıyla bir toplumsal patlama göze alınmadan ortadan kaldırılamaz. Ancak bu sübvansiyonlar kaldırılmaz ya da en azından kısılmazsa, ekonomi gerçek fiyatlara yönelemez; ve gerçek fiyatlar olmaksızın da, planın serbest piyasacılıkla ya da özelleştirme ile sulandırılması mümkün değil; ne de Rusya'nın uluslararası düzene reentegrasyonu için gerekli olan rublenin konvertibilitesi de mümkün olur. Ve bu doğrultularda bir hareket olmazsa, ekonominin canlanması mümkün olmayacak. Böylece Gorbaçov'un önündeki seçenek

ya sübvansiyonlara dayanan ekonomik durgunluk ya da gerçek fiyatlara dayanan toplumsal kargaşadır.

Ve perestroyka başka problemlerle de karşı karşıyadır: On yılların dev gelişmesinin sağladığı sermaye stoku ve çarpık yapı (İnfrastructure) tükenmenin arifesinde. 1989 Ekim'inde bütün ülkeye yönelik olarak televizyonda yaptığı konuşmasında Başbakan Ryzhkov, tonajından daha fazla yük vurulan demiryolu sisteminin (Rusya hâlâ temel yapı itibarıyla demiryolu çağında) çökmenin eşiğine geldiği konusunda uyarıda bulundu. Ülkenin dev metalurjik tesisleri demode ve kâr edemez bir durumdadır. Sosyal konut ve idari yapılar sık sık yıkılma tehlikesi ile yüzyüze gelecek kadar bakımsız bir durumdadır. 1989 Haziran'ında Çernobil'de petrol kuyularında patlama ve tren çarpışmalarına kadar olan endüstriyel "kazalar" genellikle ya fonksiyonel bozukluk ya da ihmalden kaynaklanıyor. Bütün bu eskimiş mekanizmanın ya restore edilmesi ya da yerine yenisinin konulması ve işgücünün büyük bir kısmının yeniden eğitilmesi ve motive edilmesi zorunludur.

Nitekim dükkânların da tekrar doldurulması gerekir. Bugünkü çöküntü ve yoksulluğun egemen olduğu koşullarda, piyasadaki mamüller, ya devlet işletmeleri tarafından kendi işçilerine sunulmak üzere yasal bir yoldan çekiliyor ya da yasal olmayan yollardan karaborsa ekonomisine kayıyor. Ancak yabancı mamüllerin büyük çaplı ithalatının yokluğundan, rafları mal ile doldurmak imkânsız bir iş, çünkü on yılların müsrif yatırımları ve sübvansiyonlar ile her ikisini finanse etmek için para basımı, şimdi dev bütçe açığı ve hızlı enflasyonu yaratmıştır —her ikisi de hükümet tarafından ancak 1988'in sonunda "keşfedildi" ya da kabul edildi. Bunun sonucunda, ruble ile dolar ya da takas usulünün dışında bir mübadele hareketi başlamıştır; tüketici piyasasının çökeceğini önceden haber veren bir fenomen.

Çöküntünün yakın olduğu böylesi koşullarda, gerçek fiyatlara, öz-yönetim ve kendi öz kaynakları ile finansman sistemine geçiş, yakın bir gelecek için imkânsızdır; ve emir-komuta sisteminin eski kalıntıları, az da olsa düzeni sağlamak pahasına pek tabii varlıklarını ısrarla sürdürecekler. Bunun için, gerçek anlamda bir piyasa reformunun etkin bir gözden geçirilişi sürekli olarak ertelenmiştir ve şimdi 1990'lar ortası için az çok planlanıyor. Gerçekte ekonomik perestroykanın her çeşidi 1988 başından itibaren ertelenmiştir.

O halde özet olarak, perestroykanın dört yıllık (onu da aşan) bilançosu şudur ki, bugüne değin gündeme getirilmiş olan yetersiz reformlar, yerlerine yenisini koymaksızın eski ekonomik yapıları sarstı. Ve bu bakımdan perestroyka Orta Avrupa'daki başarısız olmuş erken dönem yetersiz reformları andırıyor: Polonya'da General Jaruzelski'nin 1982'deki özyönetim ve 1987'deki özfinansman reformları ve Macaristan'daki erken dönem yine başarısız olmuş Yeni Ekonomik Mekanizma. Ancak başarısızlık yö-

nündeki bu yığınla kanıta rağmen, Gorbaçov, başdanışmanı Leonid Abalkin'in sözde devletçilikten "uzaklaşmanın" gözden geçirilmiş bir planını 1989 Kasım'ında başlatırken açıkladığı gibi "pazar sosyalizmi" gibi ne idüğü belirsiz bir şeye ısrarla sarılıyor.[42]

Bundan başka perestroykanın halihazırdaki kördüğümü, Sovyet NEP'ini andırmasıdır ancak ters yönden. NEP, varlığını devam ettirmekte olan devrim öncesinin piyasa ekonomisinin tedrici yapıcılığının farkına vardı. Gorbaçov'un perestroykası, hasta ama hâlâ güçlü Parti devleti yapısının, ruşeym halinde olan ancak aşındırıcı piyasaya karşı inatçı muhalefeti ile karşılaşmıştır. Piyasa ekonomisinden vahşice bir yolla komuta ekonomisine geçişin kolay olduğu kanıtlandı oysa ki daha hassas tersi bir geçişin fazlaca zor olduğu ortaya çıkıyor. Gorbaçov ile neo-NEP arasında Stalinist başarının göz korkutucu koca dağları yer alıyor oysa ki Lenin ile ilk NEP arasında sadece başarısız Savaş Komünizmi'nin enkazı vardı. Bunun için Gorbaçov her iki yanı da en kötü olan bir seçenekle başbaşa kalıyor: Ölmemek için direnen eski ve doğmak için vaktini doldurmamış olan yeni. Bütün bunlara paralel olarak, ekonomiye yönelen perestroykanın bu başarısızlığı, glasnost, demokratikleşmenin gelişmesi ve halkın politikleşmesindeki başarıyla çakışıyor. Sonuç, eğer Trotsky'nin istikrarsız NEP döneminde endüstrideki fiyatların aşağı doğru bir eğri çizen tarımsal fiyatlara karşı bir eğilimle yukarı doğru grafiğini tasvir etmek için kullandığı metafora uygun olarak yeni bir "makas krizi"dir. Benzer olarak, perestroykanın istikrarsız neo-NEP döneminde, glasnost ve politikleşme alarm verircesine yükseliyor, ama ekonomik yeniden yapılanma felaketi haber verircesine batıyor.[43] Bu nedenle perestroyka, tıpkı önceki gibi, olağanüstü enerjik önlemler bir an önce alınmazsa, makasın çok genişleyen ağzı tarafından yokedilme riski ile karşı karşıyadır.

1989 Sonbahan'nın sonunda, Moskova'da bir darbe söylentisi yayılmaya başladı. Daha makul olan diğer dedikodular, yakın bir olağanüstü yönetim ya da yumuşatılmış bir sıkıyönetim hakkında **(osoboe polozhenie)** spekülasyon üretmekteydi. Devlet otoritesine karşı olan korku ve öyle görünüyordu ki onunla birlikte rejimin yönetebilme imkânı, Kongre ertesindeki yaz döneminde tamamen kaybolmuştu. 20 yıl önce sürgündeki Andrei Amalrik, *Sovyetler Birliği 1984'e Kadar Yaşayacak mı?* adlı eserini yayınladığında, sorusu şüphe hatta alayla karşılaşmıştı.[44] Şimdi pekâlâ onun sadece birkaç yıl yanıldığı ortadadır.

Bütün bunların içinde, Batı'nın bütün dikkat ve ümitlerini kişiliğinin üzerinde yoğunlaştırdığı Gorbaçov nedir? Dış dünyaya göre cesaretli ve kararlı bir lider, eylemci ve özellikle de uluslararası meselelerde genelgeçer dengeyi sarsan birisidir. Buna karşın Moskova'dan bakıldığında, perestroyka tufanını serbest bırakan ilk teşebbüsünden sonra, aktif bir sima olmaktan çok reaksiyoner bir sima, döneminde hüküm süren iki ülke sorunu: ekonomi ve milliyetler sorununda ya kazanma ya da batırmak şeklinde

güçlü bir politika belirlemekten giderek uzaklaşan birisi olarak görünüyor. Aksine ülkesinde sadece Parti için manevrada tam bir politik taktisyen olarak görünüyor; şimdi Politbüro'yu eski KGB şefi Chebrikov ya da Ukrayna parti lideri Shcherbitsk gibi muhafazakâr hasımlarından temizliyor, 1989 Sonbaharı'nda olduğu gibi, şimdi Sol'dan sağa zigzag çiziyor ve Yeni Yüksek Sovyet'teki tartışmalarda tekrar geriye çark ediyor. Gerçekte, 1989 Temmuz'unda madencilerin taleplerine tümden ve derhal izin vermekle, tamamen zayıf düştüğü ortaya çıktı. Ve her konuda, ekonomik sorunlar sanki politik araçlarla çözülebilirmiş gibi hareket ediyor. Nihayet, ekonomik perestroykaya giden direkt yol yapısal tıkanma dolayısıyla kendisine kapalı olduğundan, bu çok daha kolay olan glasnost ve demokratikleşme rotası ona açık olan yegâne kapıdır.

Üstelik, devletin mi yoksa muhalefetin mi başı olduğu konusunda kararını verebilecek gibi de görünmüyor. Bir Sovyet eleştirmenin belirttiği gibi aynı anda hem Luther ve hem de papa olmaya çabalıyor.[45] Ancak böylesi çelişkili bir durumda, bütün politik cesaretine karşın, ancak Sovyetizm'in son büyücü çırağı olabileceği aşikârdır.

—XI—

1989 biterken, bu yılın tarihe komnizmin nihai krizinin başlangıcı olarak, İkinci Büyük Çatlak Yılı olarak ancak iktidardaki ütopyanın yükselen aşaması olarak değil gerileyen bir aşaması olarak tarihe geçeceği çok açıktır; ve bu sadece Rusya'da değil tersine Baltık'tan Çin Denizi'ne, Berlin'den Pekin'e kadar da böyleydi. Aynı şekilde çok açıktır ki, hedefledikleri bakımından son derece sevindirici olan perestroyka ve glasnost, uygulamaya geçirildiklerinde yatıştırmaya niyetlendikleri sistemsel krizi ancak şiddetlendirirler. Ve böyle de yapmışlardır. Çünkü yumuşak komünizmin bütün biçimleri gibi korumaya çalıştıkları sistemin mantığıyla ters düşerler. Perestroykanın iç çelişkisi şudur ki, Gorbaçov yumuşak komünizmi, sert komünizm için programlanmış olan yapılar ve halka dayanarak ilerletmeye çabalıyor. Ancak ikincisi Sovyetizm'in yegâne varyantı yani esas olandır. Çünkü Sovyetizmin bütün varyantlarının özünü Parti'nin egemenliği teşkil eder. Nitekim Gorbaçov'un temel reform aracı —Parti— aynı anda Sovyetizm'in çıkmazlarının temel nedenidir. Alexander Herzen'in eski devrimcilere ilişkin teşhisini benimsersek, Parti doktor değil; hastalığın kendisidir.

O halde bu çelişkiden çıkış yolu nedir? Bir Sovyet reformcusunun Haziran Kongresi'nden sonra söylediği gibi, "Ülke şimdi bir dönüm noktasındadır. Buradan sonra ya Çin'in yoluna ya da Polonya-Macaristan'ın yoluna devam ederiz."

Bu sözleri söyleyen açıkça ikinci yolu arzulamış olmakla beraber, öne sürdüğü alternatif pekâlâ bir Hobson tercihi de olabilir. Çin'in 1989 Haziranı'ndan sonraki yönelimi, şimdi giderek azal-

masına karşın, politik ve militarist baskı rejimi altında görece piyasa başarısı anlamına geliyor. Baskı Rusya'da kesinlikle mümkündür, ancak piyasa başarısı belirsiz bir gelecek için imkânsızdır. Tam tersine, Polonya-Macaristan'ın yönelimi gerçek bir demokrasi anlamına geliyor ancak buna yeni anayasal düzenin devamını tehdit edecek kadar şiddetli olan ekonomik çöküntünün ortasında girişiliyor. Rusya'da ekonomik çöküntü Polonya ve Macaristan'dan da kötü ancak, yetersiz demokratikleşmenin tersi olarak gerçek demokrasi gündemde bile değil. Bunun içindir ki, Rusya'nın tarihi Çin ve Orta Avrupa senaryolarının pekâlâ çok kötü bir kombinezonu da olabilir: Parti'nin karşı konulamaz öncü rolü ile birarada olacak bir ekonomik başarısızlık.

Gerçekte komünist reformun her üç yönelimi (Romanya, Küba ve Kuzey Kore gibi donmuş Arnavutlukları bir kenara koyabiliriz) kördüğümün şu ya da öbür biçiminde sonuçlanacak gibi görünüyor. Bununla da, Leninist totaliterizm alelade otoriterizmden diğer farklı yönünü gösteriyor. Polonyalı radikallerin 1980'in başlarında muhtemel liberasyon modellerini araştırırken meydana çıkardıkları gibi Franko-sonrası İspanya ve Pinochet-sonrası Şili iyi bir örnek olamazlar.

Bu ülkeler demokrasiye geçişi her zaman başarabildiler çünkü onlarda sadece politik otoriterizm mevcut olmuştu, ekonomik, toplumsal ve ideolojik monolotik yapılar değil. Ve doğal olarak pazar ekonomilerine sahip olduklarından, politik tiranlık sona erdikten sonra asla imha edilmemiş olan sivil toplum tam anlamıyla gün ışığına çıkabildi. Ancak Leninist rejimler son düşüşlerine yaklaştıklarında ancak ya Polonya, Macaristan ve Doğu Almanya'da olduğu gibi şiddetle içeriye çökerler ya da Deng Xiao Ping yönetiminde ve onun örnek aldığı 1981'deki General Jaruzelski modelinde olduğu gibi çöküntüyle askeri bir tarzda savaşmak için arkalarında siper kazarlar.

Ancak ister çöksünler, isterse bir ümitsiz son savunma için yapışsınlar geriye bütün bıraktıkları ekonomik ve sosyal çöküntü oluyor -Polonyalıların post-leninist düzene yönelik ümitlerini dile getirdikleri gibi "normal" bir toplumun inşaasına engel bir temel. Ve dayanışma liderleri, böylesine tehlikeli koşullarda iktidarı üstlenirken kabullendikleri büyük riskin kesinlikle farkındalar. Ancak denemekten başka çıkar yolları yoktu. Çünkü Jaruzelski'nin Polonya Kadar'ı olmak için 8 yıllık başarısız denemesinden sonra —yani baskıyı izleyen liberal ekonomik reform— ülke de parti gibi iflas etmiştir.

—XII—

İktidardaki ütopyanın sonucu olan korkunç kördüğüm, bu iktidarın inşa etmiş olduğu yapıların mantıki sonucudur. Lenin ve Stalin'in tümüyle imkânsız olan girişimi, sadece, sistemin beslendiği insani ve maddi kaynaklar rejimin yüküne katlanabilecek kadar canlılığını koruduğu sürece ve Parti'nin monopolistik du-

rumuna alttan destek olacak az miktarda maddi başarı varolduğu sürece dayanıklı olabilirdi. Ancak bu koşullar ortadan kalktığında, Deng Xiao Ping'in 1979'da piyasayı kabülü ve Dayanışma'nın 1980'deki ayaklanmasından başlayarak, komünist partilerin iktidar gücü takatten düşmeye ve onların halklarının alışkanlık haline getirdikleri korku sönmeye başladı. Bu, hemen akabinde, Sovyet parti-devletinin devamı için perestroyka ve glasnost çarelerine acilen başvurmayı gerekli kıldı. Ancak bunlar pazar ve demokrasiye karşı sadece son seçenekler, yeniden canlanan sivil toplumun gelişen güçlerini Parti'nin öncü rolüyle uyumlu hale getirme gibi imkânsız olana kalkışmayı planlamış yetersiz önlemler olabilirler.

Ancak, bu imkânsız başanlamaz. Eğer piyasanın kabulü ve özelleştirme komünist ülkelerdeki reformun ekonomik hedefleriyse, o vakit parti planlamacılığı gereksiz gerçekte tamamen parazitleşiyor. Eğer çok partilik, seçimler ve hukukun üstünlüğü komünist ülkelerdeki reformun politik hedefleriyse o vakit parti devletinin ikili yönetimi lüzumsuz gerçekte kesin olarak zararlı hale geliyor.

Parti seçimlere katılmak için ve hukukun üstünlüğü temelinde hükümete aday olmak için oluşturulmuş bir birlik anlamında normal bir parti değil. Daha ziyade parti iktidar monopolüne kendi kendini atamış bir topluluktur. Normal partilere karşı ancak geçici çareler, uydular ya da politik havanın fırtınalı olduğu zamanlarda cepheler olarak tolerans gösterebilir.

Aynı şekilde ikili yönetim organı olarak Parti devleti normal bir devlet değil; politikalarını nomenklatura aracılığıyla halka ulaştırmada iletken kayış işlevi görmesi için Parti tarafından yaratılmış özel bir araçtır. Böylesi bir devlet bu nedenle diğer partilerin basit olarak yasallaştırılmasıyla normal bir devlet şekline dönüştürülemez çünkü onlar (partiler- çev.) polisinden basınına kadar devlet aparatının monopolistik imkânlarından Parti ile eşit olarak yararlanamaz. Ne de sosyalist planlama ekonomiyi örgütlemenin alternatif bir yoludur; ekonominin inkârı, politik ve ideolojik zorunluluklara tabii kılınarak insan faaliyetinin ayrı bir sahası olarak, ölümüdür. Dokunulmaz öncü rolü ilkesiyle hükmedilen işte bu topyekûn karışım, bütün bir gerçeküstü dünyadır.

Bu rol özü itibarıyla, ister glasnost demokratikleşme ya da isterse çok partili seçimler olsun şimdi Sovyetler Birliği ve Orta Avrupa'da yankılanan reformun ileri sürülen bütün hedeflerine düşmandır. Bütün bu reformlar, ideolojik nitelemesi sosyalizm ile kapitalizm olan, Doğu'lu insanlann ise Sovyetizm ve "normal toplum" diye düşündükleri iki şey arasında geçici bir konaklama evresini ifade ediyor. Ancak Leninizm ile serbest piyasa ekonomisi, bolşevizm ile anayasal hükümet arasında bir üçüncü yol yoktur. Piyasanın kabulü ve demokratikleşme sivil toplumun canlanmasına neden olur ve böylesi bir toplumda hukukun üstünlüğünü gerektirir.

Ancak, hukukun üstünlüğüne dayanan sivil toplum yasadışı öncü rolü ile uyuşmaz.

Bunun içindir ki, belirli bir aşamada reformun, öncü rolün ve yaratmış olduğu yapıların tasfiyesine koyulacağı bir kırmızı ışık çizgisine ulaşılacak. Hem Rusya hem de Orta Avrupa şimdi bu kritik çizgiye doğru ilerliyor. Leninizmin yeniden yapılanması nasıl gerçekleştirilebilir gibi yanlış bir problem şimdi yerini daha gerçekçi olan sistem nasıl kaldırılabilir, komünizmden çıkış sonunda nasıl gerçekleştirilebilir problemine bırakıyor.

Milovan Djilas perestroykanın erken döneminde öngürdüğü gibi komünizm kendi kendini yenilemiyor, dağılıyor.

—XIII—

Şimdiye kadar, komünizmden çıkış problemini ülkedeki pratik politikanın doğası gereği açıkça koyabilen tek ülke Polonya oldu. Macaristan şu ana kadar komünizm ve öncü role sadece şifahen son vermiştir; ve hâlâ serbest seçimlerinin yapılması gelecekte bir program olarak kalıyor. Gerçekten, Parti'nin adının "Sosyalist" olarak değiştirilmesi üye sayısının 700,000'den 300,000'e düşmesine neden oldu. Ancak bu parti kalıntısı bile hâlâ eski parti devletinin bütün kurumsal organlarını kontrol ediyor ve sosyalizmin hatırı sayılır bir biçimini kurma hedefini koruyor.

Ancak Polonya tam bir piyasa ekonomisine geçişi savlayan Dayanışma önderliğindeki bir hükümetle bu hassas çizgiyi henüz geçti; nomenklatura'nın aşama aşama yokedilmesi, ordunun, polisin ve kamu yönetiminin komünizmden arındırılmasına doğru —kısaca gerçekte olup biten sadece hukuki düzeyde öncü rolün bitmesi değil tersine bütün bir komünist sistemin sonudur.

Ancak Polonya'da dahi, bütün yapılar ve baskıcı iktidar hâlâ Parti'nin elindedir ve Dayanışma kabinesi de-Sovyetizasyon konusunda bir "Kabil reaksiyonu"nun verdiği korkuyla çok ihtiyatlı ilerliyor; 2 milyon parti üyesinin son sığınağı ve ümidi paralel olarak, dayanışmadan daha büyük olan resmi sendika, Sovyetizm'in 40 yıldır tabiatında varolan refleksleri demogojik bir biçimde istismar ediyor ve güya dayanışma kabinesinin serbest piyasa politikalarına karşı "işçilerin haklarını savunmaya" çalışıyor. Geçen Haziran'da yaraları saran seçimlerin getirmesi beklenilmiş olan Parti'nin beklenmeyen çöküntüsünün ardında bıraktığı ekonomik enkazın ortasında böylesi de stabilizasyon girişiminin yükseltilmesinin o kadar zor olmaması gerekir. (Bu seçimlere geçen kışta dayanışma ile yapılan ve Parti'ye birkaç yıl daha mühlet vermeyi planlayan görüşmeler sonunda karar verildi.) Böylesine istikrarsız koşullar altında diyor, Polonya komünizminin en eski ve en açık eleştiricisi Stefan Kisielewski, Polonya mentalitesini ve kurumlarını de-Sovyetize etmek 20 yılı alacak.[47]

Gözlerimizi büyük bir şaşkınlıkla ovalayıp bütün komünist çökün-

tülerin en müstesnasına, Kasım ayında Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve onu izleyen Prag ayaklanmasına çevirirsek, uzun süredir muhafaza ettiği yapıların kısıtlı bir reform çabasıyla dönüştürülebildiğini söyleyemeyiz. 1989'daki hızlı devrimci gelişmeler, bu olayların habercisi olduğu komünizmden çıkışın kendiliğinden hızlı bir süreç olacağı aldatmacasına neden olmamalıdır.

Ve hepsinden en zor olanı Sovyetler Birliği olacak. Orta Avrupa'nın tersine orada, reform değil sistemin kaldırılmasına dair gerçekçi problemi henüz daha Halk Temsilcileri Bölgelerüstü Grup'u tarafında bile doğru olarak konulmamıştır. Aynı şekilde Sovyet Partisi dışarıdan dayatılmış bir parti değil II. Dünya Savaşı'ndaki yurtsever başanda derin kökleri olan ulusal bir kurumdur. Nihayet, bu ulusal imparator Parti bir süpergüç askeri mekanizmasına sahiptir. Gerçekten Gorbaçov Brejnev döneminin global yayılmacılığını terkediyor. Yine gerçektir ki, Polonya'daki Haziran seçimleri, Macaristan Partisi'nin reformları ve Doğu Almanya ile Çekoslovakya'nın 1989'daki (Zusammenbruch) birlikte haraba yüz tutuşları sırasında Moskova açıkça Orta Avrupa'nın kaçınılmaz Finlandizasyonu'nu ya da Varşova Paktı'nda ulusal egemenliklerini ve Batı Almanya ile bölgenin virane ekonomilerini canlandırabilmek için muhtemel bir apollo işbirliğini kabul etmiştir. Bununla beraber, Sovyet askeri bütçesi dikkate değer bir ölçüde azalmamıştır ve askeri araç gereçlerinin modernizasyonu son bulmamıştır. Ve bu koşullar Sovyet Partisi'nin küçük öncü rolüne biraderlerinin yoksun olduğu bir omurga özelliği kazandırıyor.

—XIV—

Şimdi bu makaleye başlangıç yaptığımız sorulara tekrar dönelim: Gorbaçov başarılı olabilir mi? Ona yardım etmemiz gerekir mi? Başkan Bush'tan aktarma yaparsak Gorbaçov'un "gerçek bir reformist" olduğu ve "perestroykanın başarılı olması" hepimizin arzusu gibi en azından moral yardımı ifade eden tutum şimdi Birleşik Devletler'in resmi tutumudur. Ancak bu soruları doğru olarak cevaplayabilmek için Stalin'in gerekliliğine ilişkin sorularda olduğu gibi öncelikle soruları uygun sözcüklerle yeni bir kalıba döküp yeniden sormamız gerekir. Neyi başaracak? Ne için yardım?

Eğer perestroykanın başarısından, ekonomik anlamda yeterli ve politik olarak demokratik bir komünist sistemin yaratılması anlaşılıyorsa cevap hayır olmalıdır.

Yetmiş yıllık ampirik deneyim gösteriyor ki, Leninist sistem 1970'ler sonunda içinden çıkılmaz bir kördüğüme ulaşmıştır; perestroykanın yükselen çelişkileri gösteriyor ki, sistem yeniden yapılandırılamaz veya reformize edilemez ancak sadece ya atıl bir durumda varlığını sürdürebilir ya da ortadan kaldırılır ve yerine uzun vadede piyasa mekanizmaları yerleştirilebilir. Bu durum da, Batı'nın Sovyet devletine varolan sistemi geliştirmek yönünde

yapacağı yardım nafile olacak: Bu sebeple, Gorbaçov'a yardım etmememiz gerek. Böylesi bir yardımın aynı şekilde rahatsız Sovyet halkının gerçek çıkarlarına ve uluslararası istikrara karşıt bir işlevi olacak. Batı'nın 1970'lerde Eduard Gierek ve Polonya Parti devletine yaptığı yardımın benzerini Sovyet hükümetine yapması sadece herkesin ızdırabını uzatacaktır.

Nihayet eğer perestroykanın başarısından bir parti devleti ve emir-komuta ekonomisinden demokrasi ve piyasa ekonomisine etkili geçişi anlıyorsak o zaman cevabınız maalsef yine hayır olmak zorundadır. Evvel emirde böylesi bir geçiş Gorbaçov'un perestroykasının amacı değil; onun amacı daha çok ekonomik ve insani gerçeklerin sınırlı ölçüde önünü açarak varolan sistemden ne kurtarılabilirse kurtarmak, ayrıca sürekli olarak sistemin yeni yönleri olarak gözden geçirilmiş ve rejimin çılgınca içinde bulunulan durumun değişebileceği ümidiyle çılgınca nakaratını tutturduğu yeni kabullere yol açmaktır.

İkincisi ve çok daha önemli olanı, böylesi bir geçiş temel prensip olan öncü rolünün sonunu beraberinde getirecektir ve dolayısıyla komünizmin kendi kendini tasfiyesi ile eşdeğerde bir şeydir ki, Gorbaçov'un niyeti kesinlikle bu değildir.

Halihazırdaki olaylar nihai olarak sistemin yavaş yavaş ölümü ile sonuçlanacak yönde ilerliyor; Sovyet liderliğinin niyetleri ne olursa olsun ve gelecekteki lider kim olursa olursun. Ve bu noktada Batı'nın yardımı yapıcı bir rol oynayabilir. İlk önce, silahlanmanın yükünü karşılıklı olarak azaltmak, eğer karşılıklı güvenin meşru zemine (yasal çerçeveye) bağlanmasına gerekli özen gösterilerek başarılırsa, Sovyet krizinin şiddetini azaltacaktır (yatıştıracaktır-çev.) (yapısal nedenlerini ortadan kaldırmamakla beraber). Ve Gorbaçov silahsızlanma (silahlanmanın yavaşlatılması - çev.) konusunda istekli olduğunu kesin ve açık bir dille belirtmiştir, ancak koşut olarak Sovyetler'in uluslararası planda geri çekilişinin bir bozguna dönüşmemesine özellikle dikkat ediyor.

İkinci olarak, Batı yardımının, devlet sektörü çerçevesinde Sovyet ekonomi kurumlarının desteklenmesini amaçlamaması gerekmekle beraber, bu yardım piyasa kuralları temelinde işleyen özel sektör dahilinde paralel yapıların yavaş yavaş gelişmesi yönünde kolayca kullanılabilir ve böylece ekonomik ve nihayet politik çoğulculuk geliştirilebilir. Bu, sözgelimi IMF koşullarına bağlı olarak işleyen serbest ekonomi bölgeleri şeklini alabilir ve bunun için Baltık devletleri, Ermenistan ya da Sovyetler'in Uzak Doğu kesimi gibi bölgeler seçilebilir. Bu durumdan beklenti, böylesine bir paralel sektörün, muhtemelen de kendine has konvertibl parasıyla, nihayet Sovyetler Birliği'nin bütününe yayılması olacaktır.

Böylesi bir politika, gerçekte, Mazowiecki hükümeti ve Maliye bakanı Leszcek Balcerowiezki'in şimdi Polonya'da başlatmaya koyulduğu yaklaşımın aynısıdır. Ancak Gorbaçov'un Orta Avru-

pa'daki dış imparatorluğu için kabul etmeye hazır olduğu (olayların kontrolünü 1988'de büyük ölçüde kaybettiği yerde) şeyin aynısını Sovyetler Birliği dahilinde kabul etmesi son derecede zor olacak çünkü yabancı sermaye yatırımı ulusal egemenliği tehlikeye atacak. Böylece, Batı yatırımı, ister ortaklık halinde olsun isterse Rusya'da kendi başına olsun, kapitalizmin üstünlüğüne dair zafere kapılmadan ve Sovyet ulusunun gururu dikkate alınarak ele alınmalıdır. Batı'nın amacı Sovyet gerçeklerinin değiştirilmesini cesaretlendirmek olmalıdır, eski değerleri bozulmamış halde bırakarak - bir çeşit Japon sosyalist - imparatorluğu düzenlemesi.

Ancak her şeye karşın Sovyetler Birliği komünizmden özgül çıkışına doğru yaklaşıyor; bu plansız süreç ancak uzun ve ıstırap verici bir süreç olabilir. Üstelik, bu çıkış "ortak Avrupa evi"ne entegrasyon yönünde tekyanlı ve sürekli artan bir gelişme de olmayacak. Aksine, daha çok ve daha gerçek reformlar için muhtemelen daha çok kriz gerekli olacak ve son çare girişimi olarak, destabilizasyona neden olan reform ile çöküntüyle birlikte yaşamak Moskova liberallerinin oldukça korktuğu askeri darbe ile sonuçlanabilir. Ve kimbilir, bu senaryoda Gorbaçov belki de yeterince çevik davranabilir ve kendi ardılı olabilir ya da eğer Perestroyka diğer bir 18. Brumaire, ile biterse o zaman kendi Bonaparte olacak. Gorbaçov'un değiştirilmesi zor olacak çünkü onun uluslararası ünü Sovyetler'in baş sermaye varlığıdır; ancak çok daha dayanaklı bir Bonaparte olmaya gücü yetmeyecek. Çünkü kendi dış politika başarılarının mapusu durumuna gelmiştir.

Açıkça, bu projelerden hiçbirisi memnun edici değil ve hiçbirisi Batı'nın yanında yeralması için uygun değil. Ancak en iyisi, başarısız bir ütopya tarafından yetmiş yıldır şekil verilmekle beraber, Gorbaçov hakkında; ansızın gelen demokrasi kahramanı ya da tarihte çatışmanın sonu gibi fantezilere dalmak yerine Doğu'daki yaşamsal seçeneklere gerçekçi olarak bakmaktır. Üstelik komünizmin, hemen her yaratıcı alan için bir felaket olmasına karşın, sadece bir tek şeyde son derecede başanlı olduğunu unutmamamız gerek: İktidar tekelini tutmaktaki beceriklilik ve kararlılık.

Bu nedenle Sovyet dünyasının normalliğe geçişi epeyce uzun bir zaman içinde olacak. Çünkü Parti, şimdi glasnost ve demokratikleşme nidalarıyla ölürken, tıpkı Nessus tüniği ile zehirlenmiş birisi gibi, son ana değin onca uzun on yıllardır bağrında barındırmakta olduğu çevresindeki milliyetlerin bedenlerine yapışacak.

Çeviri: Vasfiye Dura

Notlar:

1) Francis Fukuyama, "The End of History?" The National Interest (Summer 1988).
2) Örnek için bkz., Jucy Stone, "**The Coming Soviet Crash: Gorbachev's Desparate** (New York: The Free Press, 1989)-Kötü bir başlık ancak bunun dışında iyi bir kitap. Mali bir çöküntü tehdidi gerçektir ancak Gorbaçov bugüne dek ulusal bağımsızlığı tehlikeye düşürür korkusuyla yabancı kredinin geniş bir şekilde kullanımını kabul etmemiştir.
3) Bkz., Frederic J. Fleron, Jr., ed., **Communist Studies and the Social Sciences: Essays on Methodology and Empirical Theory** (Chicago: Rand Mc Nally 1969); ve Susan Gross Solomon, **Pluralism in the Soviet Union** (New York: St. Martin's Press, 1983). Aynı zamanda bkz. Erik P.Hoffman ve Robin F. Laird, ed., **The Soviet Polity in the Modern Era**'daki sosyal bilimler yazılarına. (New York: Aldine Publishing Company, 1984). Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki müşterek karakteristikleri üzerine "stabilite" tezi için bkz. P.Huntington, **Political Order in Changing Societies** (New Haven: Yale University Press, 1968).
4) Bkz. Stalinizm, Essays in Historical Interpretation, ed. Robert C.Tucker (New York: Norton, 1977), özellikle Giriş ve S.Cohen ile R.Tucker'in yazdıkları bölümleri.
5) Bkz. Chalmers Johnson, ed. **Change in Communist Systems** (Stanford, Calif. Stanford University Press, 1970) adlı kitapta Richard Lowenthal'in "Development versus Utopia in Communist Policy" makalesi. Aynı makalenin gözden geçirilmiş hali için bkz. Irwing Howe, ed., **1984 Revisited** "Beyond Totalitarianism?", (New York: Harper and Row, 1983).
6) Jerry F.Hough and Merle Fainsod, **How the Soviet Union is Governed** (Cambridge: Harvard University Press, 1979). Kitap aslında Totaliteryen modelin klasik ifadesini içeren Fainsod'un **How Russia is Ruled** (Cambridge: Harvard University Press, 1963) adlı orijinal kitabından gerçekten hiçbir şey almamıştır.
7) Bkz., **Cultural Revolution in Russia**, 1928-1931, ed. Sheila Fitzpatrick (Bloomington, Ind.: University of Indiana Press, 1978), özellikle S.Fitzpatrick ve J.Hough'un makaleleri ayrıca S. Fitzpatrick, **The Russian Revolution** (New York: Oxford University Press, 1982).
8) **Politics, Society, and Nationality Inside Gorbachev's Russia**, ed., Seweryn Bialer, (Boulder and London: Western Press, 1989.
9) Mikhail Heller ve Alexander Nekrich, **Utopia in Power**, çev. Phillis B. Carlos (New York: Simon and Schuster, 1985). Bu ilk olarak Rusça yayınlanmıştır. (London: Overseas Press, 1982).
10) Adam Michnik, "Towards a Civil Society: Hopes for Polish Democracy", **Times Literary Supplement** (4,429) 19-25 Şubat 1988:188, 198-99.
11) Özellikle bkz. **Totalirismes** adlı eserde, ed. G-y Hermet (Paris: Economica, 1984), Pierre Hasner, Jacques Rupnik ve Aleksander Smolar'ın yazıları.
12) Paul Thibaud, "Réflexions sur la décompisotion des communismes," **Notes de la Fondation Saint-Simon** (July 1989).
13) Leszek Kolakowski, **Main Cerrents of Marxism**, çev. P.S. Falla, vol. 3 (Oxford: Clarendon Press, 1978), 523.
14) 1917 Proleter devriminin revizyonist tarihi üzerine kısa bilgi için bkz. Ronald Sunny, "Toward a Social History of the October Revolution," **(American Historical Review)**
15) Bkz. Thomas Remington, **Building Socialism in Bolshevik Russia: Ideology and Industrial Organization**, 1917-1921 (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1984) ve Silvana Malle, **The Economic Organization of War Communism**, 1918-1921 (New York: Cambridge University Press, 1985).
16) Bkz. Laszlo Szamuely, **First Models of the Socialist Economic Systems** (Budapest: Akademia Kiado, 1974).

17) Alec Nove, **Was Stalin Really Necessary?** (New York: Praeger, 1965).
18) Daha fazla bilgi için bkz. Stephen Cohen, **Bukharin and the Bolshevik Revolution** (New York: Oxford University Press, 1980 [1971]). Aynı zamanda bkz. Moshe Lewin. **Lenin's Last Struggle**, çev. A.M. Sheridan Smith (New York: Random House, 1970). Ayrıca daha kapsamlı bir derleme olan Lewin'in **Russian Peasants and Soviet Power**, çev. Irene Nove ve John Biggard (Evanston, Il. Northwestern Univensity Press, 1968).
19) Büyük Kırım'ın politik yapısı için bkz. Alexander Erlich, **The Soviet Industrialization Debate**, 1924-1918 (Cambridge: Harvard University Press, 1960). Aynı zamanda bkz. Alexander Gerschenkron, **Economic Backwardness in Historical Perspective** (Cambridge: Harvard University Press, 1962).
20) Robert Conquest, **the Harvest of Sorrow** (New York: Oxford University Press, 1986). Stalin dönemi üzerine en iyi genel çalışma Adam B.Ulam, **Stalin: the Man and his Era** (Boston: Beacan Press, 1987).
21) Sovyet büyüme istatistiklerinin analizi için bkz., Abraham Bergson, **The Real National Income of the Soviet Union since 1928** (Cambridge: Harvard University, Press, 1961). Witte altında Rusya'nın karşılaştırması için bkz., Gerschenkron, bölümler b ve 10.
22) Örnek olarak, John Kenneth Galbraith, **The New Industrial State** (Boston: Houghton Miflin, 1967), ve Wassily Leontiev, "The Decline and Rise of Soviet Economic Science," **Foreign Affars 38** (January 1960): 261-72.
23) Boris Pasternak, Doktor Zhivago, Çev. Max Hayward ve Mauya Harari (London: Collins and Harvil Press, 1958), 422.
24) Geniş tasfiyeler üzerine yorumlayıcı eserler yüzeysel ve dağınıktır. Burada açıklanan görüşlerin kaynakları şu yayınlardır: Heller ve Nekrich; Ulam; Nicholas Werth, Les Proces de Moscov (Brussels; Editions Complexe, 1987); ve Jonathan Haslam, "Political Opposition to Stalin and the Origns of the Terror in Russia,y 1932-1936" **The Historical Journal** (2) (1986); 395-418.
25) Robert Conquest, **The Great Terror** (New York: Macmillan, 1968), Şimdi yasal olarak Sovyetler Birliği'nde yayınlanmaktadır. Medvedev'in en yakın çalışması için bkz. **Argumenti i Facty** (September 1989).
26) Alexis de Tocqueville, "Introduction", vol. 1, **De la Democratie en Amerique, Oeuvres Complète s, 6.**
27) Örnek olarak, Joseph Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy** adlı eserin son bölümleri. 3. Bas. (New York; Harper and Row, 1950).
28) Gavriil Popov, **Puti perestroiki: mnenie ekonomista** (Moscow: Ekonomica, 1989), Sovyet ekonomisi vé toplumunun en etkin eleştirisinin en son beyanatıdır.
29) En çok detaylı bilgiler şunlardır: **CIA Handbook of Economic Statistics for 1987 and 1988.** Robert Gates, **Revisiting Soviet Economic Performance under Glasnost: Impircations for CIA Estimates** (1988), bu ilk kaynağın bir eleştirisidir. Sovyet tarafında işe özellikle Abel Aganbegyan'ın iyimser eserleri bulunmalıdır; **The Economic Challange of Perestroika**, Çev. Pawline M. Tifflin (Bloomington, Ind.; Indiana University Press, 1988) ve bundan daha yeni ve uyarıcı bir eser olan **Inside Perestroika, The Future of the Soviet Economy** (New York: Harper and Row, 1989). Ekonomi üzerine son Sovyet tahminleri Batınınkilerden daha da kötümserdir. Hele en son ekonominin işleyişinin çok düşeceğini var saymaktadır. Burada izlenen bu tahminlerdir. Batılı terimlerle Sovyet Ekonomisini ölçebilmek için bkz. Alain Besarçon, **Anatomie d'un Spectre** (Paris: Calmann-Levy, 1981) Bu çalışma aynı zamanda genelde Sovyet dünyasının "Sürreal" doğasını ortaya koymaktadır, etkin Batılı sosyal bilimler yaklaşımlarındaki bu faktör oldukça başarısızdır.
30) Pierre Darx, **L'Avenement de la nomenklatura: La Chute de Khrouchtchev** (Brussels: Editions Complexe, 1982).

31) Mikhail Voslensky, **Nomenklatura: The Soviet Ruling Class**, Çev. Eric Mosbacher (Garden City, N.Y.; Double day, 1984). Yıllar önce Rusça ve Almanca basılmıştır, bu çalışma nomenklaturanın rolünü dünyanın dikkatine sunmuştur.
32) Örnek için bkz., Konstontin Simes, **U.S.S.R.; The Corrupt Society, The Secret World of Soviet Capitalism** (New York: Simon and Schuster, 1982).
33) Tatiana Zaslavskaia, "The Novosibirsk Report," **Survey** 28 (1) (1984); 88-108- Sovyetçiliğin büyüyen çelişkilerinin, erken bir Batılı belirlemesi için bkz. Seweryn Bialer, **The Soviet Paradox; External Expansion, Internal Decline** (New York; Knopf 1986).
34) Perestroika'nın esaslarının en iyi ele alınışı. Michel Tatu'nun, **Gorbachev: L'U.R.S.S., va-t-elle chauger?** (Paris Le Centurron-Le Monde, 1987).
35) Reformist entelijensiyanın yazımlarının çok geniş bir kolleksiyonu Haziran 1988 Özel Parti Konferansı için yayınlanmıştır. Bkz. **Inogo ne dano,** ed. Iuri Afanasiev (Moscow; Izdatel'stvo Progress, 1988). Oldukça taraflı bir Fransızca çevirisi de şu başlık altında basılmıştır. **La Sevie Issue** (Paris: Alban Michel, 1989). 1920'lerden yumuşak komünizmin kaybolmuş geleneğinin geneolojisi için bkz. Moshe Lewin, **Political Undercurrents in Soviet Economic Debates; From Bukharin to the Modern Reformers** (Princeton, N.Y. Princeton University Press, 1974).
36) **Le Monde,** 20 Aralık 1988.
37) **Russkara Mysl (La pensèerusse)** (Paris) 4 Ağustos 1989.
38) Igor Kıramkin, **Moscow News,** 15 Nisan 1989.
39) Sakharov'un düşüncelerini açıkladığı Kongre konuşması daha sonra yayınlanmıştır. **The New York Review of Bookes,** 17 Ağustos 1989, 25-26.
40) Gorbaçov'un ekonomik reformları için arka plan tartışmaları ve ilk programlarının gelişmesi, Ed.H. Hewett, **Reforming the Soviet Economy** (Washington, D.C.İ. The Brookings Institution, 1987). Aynı Sovyet tarafından bkz. Tatiana Zaslavskaia, **A Vorce of Reform: Essays by Tatiana Zaslavskaia,** ed. Murray Yanovitch (Armonk, N.Y.İ. M.E. Sharpe, 1989) ve özellikle Nikolai Smelyov ve Vladimir Popov, **Na perelome** (Çatlama Noktasında) (Moscow; Ekonomica, 1989).
41) Ekonomik Perestroka'nın yazılmış en çok bilgi verici, etkili ve gerçekçi çalışması, Ander Aslund, **Gorbachev's Struggle for Economic Reform** (Ithaca, N.Y.; Cornell University Press, 1989).
42) Gorbaçov döneminin anlayabilmek için en iyi ele alınış tarzı: Alec Nove, **Glasnost in Action: Cultural Renaissance in Russia** (Boston: Unwin Hyman, 1989), bu az çok kötümserdir. Walter Laqueur, **The Long Rood to Freedom: Russia and Glasnost** (New York Saribners, 1989), bu kesinlikle kötümser bir yayındır. Gorbaçovizmin iç çelişkileri üzerine güçlü bir eser; Vladimir Bukovsky'nin "Who Resists Gorbachev?" **Washington Quarterhy** (Winter 1989).
43) Makas benzetmesi Gorbaçov'a son dört yıl sırasında İtalya'nın Moskova elçisi olan tarihçi Sergio Romano tarafından uygulanmıştır. Perestroika üzerine yazacağı kitabın ana konusunu oluşturmaktadır.
44) Andrei Amalrik, **Will the Soviet Union Survive Until 1984?** (New York; Harper anal Row, 1970).
45) Andranik Migranyan, **Literaturnala Gazeta,** 16 Ağustos 1989.
46) Milovan Djilas ve George Urban "Diyilos on Gorbachev" **Encounter** 71 (Eylül-Ekim 1987): 3-19.
47) Düşüncelerinin örnekleri için bkz. Stefan Kisielewski, **Polen - oder die Herr schaft der Dilletanten; Sozialismus und Wirtschaftpraxis** (Zurich: Edition Interform, 1978).

Gorbatchev's Socialism in Historical Perspective
R. W. Davies
New Left Review, Number 179, January-February 1990

Die Dialogpolitik der FMLN
Al. KB
Arbeiterkampf, No.312, November 1989

The Polish Laboratory
John Keane
New Left Review, Number 179, January-February 1990

Where is Poland Going?
Janusz Reykowski
World Marxist Review, Number 11, November 1989

Why is There No Socialism in Ireland?
Theoretical Problems of Irish Marxism
Ellen Hazelkorn
Science & Society, Vol. 53, Number 2, Summer 1989

U. S. Imperialism in 1990s
Paul M. Sweezy
Monthly Review, Vol. 41, Number 5, October 1989

Fülberth Neo Welt - Wird Jetzt der Kapitalismus Cosolidiert?
Dieter Elken
Arbeiterkampf, No. 315, Januar 1990

To the Stalin Mausoleum
Z
Daedalus, Vol. 119, Number I, Winter 1990

7.500.-TL.